

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

Şİİ AKTÖRLERİN İRAK POLİTİKASINDAKİ YERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Recep Tayyip GÜRLER

Enstitü Anabilim Dalı: Ortadoğu Çalışmaları

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kemal İNAT

OCAK – 2016

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

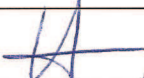
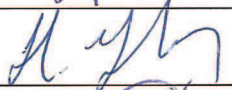

Şİİ AKTÖRLERİN İRAK POLİTİKASINDAKİ YERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Recep Tayyip GÜRLER

Enstitü Anabilim Dalı: Ortadoğu Çalışmaları

“Bu tez ....../....../201.. tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Kemal İNAT	KABUL	
Yrd. Doç. Dr. Hasan Basi YALGIN	KABUL	
Yrd. Doç. Dr. Ahmet YEŞİL	KABUL	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Recep Tayyip GÜRLER

04.01.2016

ÖNSÖZ

Bu tezin yazılması aşamasında, çalışmamı titizlikle takip eden danışmanım ve hocam Prof. Dr. Kemal İNAT'a tüm değerli katkı ve emekleri için en içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Ayrıca tezin yazım aşamasında değerli fikirleri ile bana yardımcı olan Yrd. Doç. Dr. Ahmet YEŞİL'e ve çalışmanın son okumasında yardımda bulunan başta Ömer Behram ÖZDEMİR ve Furkan POLAT olmak üzere tüm mesai arkadaşlarıma teşekkürü borç bilirim. Son olarak tezin her aşamasında desteği ile yanımda olan sevgili eşime ve bu günlere ulaşmamda büyük emekleri olan ve haklarını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim babama, anneme ve tüm aileme şükranlarımı sunarım.

Recep Tayyip GÜRLER

04/01/2016

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR	iv
HARİTA LİSTESİ	vi
ŞEKİL LİSTESİ.....	vii
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: ŞİİLİKTE SİYASET ANLAYIŞI.....	5
1.1.Şiiliğin Siyasi Mezhep Olarak Ortaya Çıkışı	5
1.1.1.Erken Dönem Şii Hareketleri	5
1.1.2. Şiilik İçindeki Fırkalar.....	7
1.2.Şiiliğin Irak'taki Seyri.....	8
1.3.Şiilikte Siyasi Düşünce ve Devlet Yönetimi	12
1.3.1. Şii Siyasi Düşüncelerin Gelişimi	14
1.3.2.Velayet-i Fakih Kavramı ve Humeyni'nin Velayet-i Fakih Yorumu.....	16
1.3.3. Humeyni'nin Yorumuna Karşı Çıkan Bazı Şii Fakihler	18
1.4. Irak Şii Merciliği ve Siyaset.....	21
1.4.1. Irak Şii Merciliğinin Önemi	21
1.4.2. Irak Şii Merciliği ve Siyaset.....	23
BÖLÜM 2: Şİİ TEMEL AKTÖRLER ve SİYASİ PARTİLER.....	27
2.1.Ayetullah Ali El-Sistani	27
2.2. İslami Dava Partisi	31

2.3. Irak İslam Yüksek Konseyi	37
2.4. Sadr Grubu	43
2.4.1. Silahlı Kanat: Mehdi Ordusundan Barış Tugaylarına	46
2.4.2. Siyasi Kanat: Ahrar Bloku.....	48
BÖLÜM 3: IRAK ŞİİLERİNİN DIŞ POLİTİKASI	51
3.1. Şiiilerin ABD'ye Yönelik Politikaları.....	51
3.1.1. 1991 Yılıındaki Şii Ayaklanması ve ABD'nin Tutumu	51
3.1.2. ABD'nin Irak'ı İşgali ve Iraklı Şii İslami Aktörlerin İşgal Sonrası Tutumları	53
3.1.2.1. ABD'nin Irak'ı İşgali	53
3.1.2.2. Iraklı Şii İslami Aktörlerin İşgal Sonrası Tutumları.....	56
3.1.3. ABD'nin Askeri Olarak Çekilmesinin Ardından Irak-ABD İlişkileri	67
3.2. Irak Şiiilerinin İran Politikaları	70
3.2.1. İran-İrak Savaşında Irak Şiiilerinin Tutumu.....	70
3.2.2. 2003 ABD İşgali ve İran-İrak İlişkileri	72
3.2.2.1. İran'ın 2003 ABD İşgaline Bakışı	73
3.2.2.2. İşgal Sonrası Irak Hükümetlerinin İran ile İlişkileri.....	74
3.2.3. Iraklı Şii İslami Aktörlerin İran'a Bakışı.....	78
3.2.4. Dini Havzalar Arasındaki Rekabet: Necef <i>versus</i> Kum	87
3.2.5. Irak Şiiileri ile İran Şiiileri Arasındaki Farklar.....	90
SONUÇ.....	93
KAYNAKÇA	96
ÖZGEÇMİŞ.....	109

KISALTMALAR

- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- Baas** : Sosyalist Arap Partisi
- Bİİ** : Birleşik Irak İttifakı
- Bkz.** : Bakınız
- BM** : Birleşmiş Milletler
- çev.** : Çeviren
- DAEŞ** : Irak-Şam İslam Devleti
- DİA** : Diyanet İslam Ansiklopedisi
- ed.** : Editör
- HMÖ** : Halkın Mücahitleri Örgütü
- Hz.** : Hazreti
- İİDYK** : Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi
- İİYK** : Irak İslam Yüksek Konseyi
- IKP** : Irak Komünist Partisi
- IUI** : Irak Ulusal İttifakı
- IUK** : Irak Ulusal Kongresi
- IYK** : Irak Yönetim Konseyi
- İDP** : İslami Dava Partisi
- KDK** : Kanun Devleti Koalisyonu

NATO : North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)

OPEC : Organization of the Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)

s. : Sayfa

SOFA : Status of Forces Agreement (ABD askerlerinin Irak'tan çekilmesini takvime bağlayan anlaşma)

ss. : Sayfa Sayısı

vs. : vesaire

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: Irak'taki Müslüman Mezhep ve Etnik Grupların Dağılımı	12
--	----

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Ayetullah es-Sadr tarafından formüle edilen siyasi otorite..... 19

Tezin Başlığı: Şii Aktörlerin Irak Politikasındaki Yeri
Tezin Yazarı: Recep Tayyip GÜRLER Danışman: Prof. Dr. Kemal İNAT
Kabul Tarihi: 04.01.2016 Sayfa Sayısı: ix (ön kısım) + 109 (tez)
Anabilimdalı: Ortadoğu Çalışmaları Bilimdalı: Ortadoğu Çalışmaları
<p>Irak; Ortadoğu siyasi tarihinde oynadığı rol, sahip olduğu doğal kaynaklar, coğrafi konumu ve demografik yapısı içerisinde barındırdığı etnik ve mezhepsel çeşitlilik ile Ortadoğu bölgesinin en önemli ülkelerinden birisidir. Irak nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Şiiiler ise modern Irak tarihinin başlangıcı olarak sayılabilecek 1920 yılından bu yana siyasi arenadaki en önemli aktörlerden biri olmuştur. 2003 yılındaki ABD işgaline kadar siyasi yönetimden uzak bırakılan Şiiiler 2003 yılından itibaren Irak'ta iktidardadırlar. Dolayısıyla bu çalışmada Şii aktörlerin Irak siyasetinde oynadıkları rolün incelenmesi amaçlanmıştır.</p> <p>Bu çerçevede üç bölümden oluşan tezin ilk bölümünde Şiiilerin siyasete bakışları kapsamında ilk dönem Şii hareketleri, Şii din adamlarının siyasi liderlik meselesi, velayet-i fakih kavramının yorumu, Şiiiliğin Irak'taki seyri ve Irak'taki Şii Merciliği ele alınmıştır. Tezin ikinci bölümünde Irak'taki temel Şii aktörler Ayetullah Ali el-Sistani, Mukteda es-Sadr, İslami Dava Partisi ve Irak İslam Yüksek Konseyi tanıtılmış ve politikaları analiz edilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise Iraklı Şiiilerin ABD ve İran politikaları, yakın dönem tarihsel olaylar üzerinden incelenmiştir.</p>
Anahtar Kelimeler: Şiiilik, Irak Şiiileri, İran, ABD

Title of the Thesis: Role of Shia Actors in Iraqi Politics	
Author: Recep Tayyip GÜRLER	Supervisor: Professor Kemal İNAT
Date: 04.01.2016	Nu. of pages: ix (pre text) + 109 (main body)
Department: Middle East Studies	Subfield: Middle East Studies
<p>Iraq is one of the most important state in the Middle East region. The importance of Iraq is connected with its natural resources, roleplay in the Middle East history, geographical location and demographic structure with ethnic and sectarian diversity. Iraqi Shias whose are constitute the majority of Iraqi population have become one of the most significant actors in Iraq since the 1920 that could be considered the beginning of the modern Iraqi history. They had excluded from political governance until the U.S. invasion in 2003. Soon after the mentioned invasion, the Shias came to power and since that time they are in power in Iraq. The aim of this study is to examine the influence of the prominent Shia actors in the Iraqi politics.</p> <p>Within this framework, this thesis consists of three chapters. In the first chapter, it is discussed the first era of the Shia movement, the issue of political leadership of the Shia clerics, interpretation of the wilayat al-faqih concept, the process of the Shiism in Iraq and the Shia Marjaiyyah in Iraq under the context of the Shia's overview towards the politics. In the second chapter, it is intended introducing and analysis of political behaviours of four main Shia actors that are Ayatollah Ali al-Sistani, Muqtada as-Sadr, Islamic Dawa Party and Islamic Supreme Council of Iraq. In the third and the last chapter it is aimed to comprehend the policies of the Iraqi Shias towards U.S. and Iran.</p>	
Keywords: Shiism, Iraqi Shias, Iran, USA	

GİRİŞ

Şiilik, İslam dini içerisinde Sünnilikten sonra en fazla kabul gören mezheptir. Şiiliğin ortaya çıkışı hakkında çeşitli görüşler öne sürülse de yaygın kanaat, Şiiliğin Hz. Muhammed öldükten sonra halifenin kim olacağı sorusu etrafında gelişen siyasi tartışmalar neticesinde yaşanan süreç içerisinde gelişip bir mezhep haline geldiğidir. Söz konusu siyasi tartışmalar sırasında Hz. Ali'nin halife olması gerektiğini belirten grup ilk Şiiler olarak adlandırılabilir. Fakat o zamanlarda bu insanların farklı bir mezhepten olduklarını iddia ettiklerine dair net veriler mevcut değildir. 680 yılında günümüz Irak sınırları içerisinde yer alan Kerbela topraklarında Hz. Muhammed'in torunu Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'in acı bir şekilde öldürülmesi ilerleyen zamanlarda Şiiliğin bir mezhep olarak ortaya çıkışında ve kemikleşmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Bu tarihten itibaren ilk dönem Şiileri olarak adlandırabileceğimiz grup daima yönetime muhalif bir siyasi pozisyon almıştır. Bu muhalif hareketlerin merkezini ise çoğunlukla Irak coğrafyası oluşturmuştur. Şiiler Irak coğrafyasında uzun dönem var olmalarına rağmen 21'inci yüzyılın ilk yıllarına kadar 945-1055 yılları arasındaki Büveyhi ailesi hariç devlet yönetiminde söz sahibi olamamıştır. Osmanlıların hakimiyeti sırasında da Irak coğrafyasındaki yönetici pozisyonlarında ağırlıklı olarak Sünniler yer almıştır.

İngilizlerin Birinci Dünya Savaşı sırasında Irak'ı işgal etmesiyle birlikte bölgedeki Osmanlı hakimiyeti son bulmuştur. Ardından 1920 yılında İngilizlerin hakimiyetine karşı rahatsızlık duyan Şii din adamlarının öncülüğünde bugün bile Sünniler tarafından da övgüyle bahsedilen Irak'ın İslami kurallara göre yönetilmesi amacıyla büyük bir isyan hareketi başlamıştır. 1950'lerin sonundan itibaren siyasi meselelerde aktif olan bazı din adamlarının öncülüğünde kurulan İslami Dava Partisi ile birlikte Şii İslami hareketlerin siyasallaşma süreçleri hızlanmıştır. 1968 yılında seküler sosyalist ideolojiye sahip Baas Partisinin iktidara gelmesi ile birlikte Şii siyasal İslami hareketler baskı altına girmiştir. Şiiler bu baskılara karşılık dönem dönem yönetime karşı ayaklansalar da bu isyanların bedelini çok ağır ödemişlerdir. Önde gelen din adamları Saddam Hüseyin liderliğindeki Baas rejimi tarafından idam edilmiş, tutuklanmış ya da sürgün edilmiştir.

2003 yılında ABD'nin işgali sonrası Saddam Hüseyin'in devrilmesi ile birlikte yurt dışında sürgünde olan Şiiler Irak'a dönmeye başlamıştır. Irak içinde bastırılmış olan Şiilerle birlikte çeşitli siyasi oluşumlar kurarak seçimlere katılmaya ve ülke yönetiminde söz sahibi olmaya başlamışlardır. Ancak Şiilerin kendi içerisinde 2003 öncesinde yaşadığı anlaşmazlıklar 2003 sonrasındaki iktidar mücadelelerini daha da körüklemiştir. İslamcı Şii partiler, Laik Şii partiler ve Necef merkezli din adamları zaman içerisinde farklı tutumlar sergilemişlerdir. Bu anlamda işgal sonrası İslamcı Şiileri; Necef havzasının siyasete aktif olarak müdahil olmayan “dingin” din adamları, Mukteda es-Sadr'ın liderliğindeki sosyal ve siyasi alanlarda aktif Sadr Grubu, kuruluşunda din adamlarının öncü olduğu ve kuruluşundan beri siyasi hedefler ile hareket eden İslami Dava Partisi ve el-Hekim ailesinin liderliğindeki Irak İslam Yüksek Konseyi olarak sıralamak mümkündür.

2003 yılında iktidarın büyük ortağı olmaları ile birlikte Irak dış politikasının şekillenmesinde Şiiler başrol oynamıştır. Bunun yanında 2003 sonrası Irak'ın dış politika yöneliminde etkili olan ülkeler olarak ABD ve İran ön plana çıkmıştır. Bu doğrultuda İran'ın Saddam Hüseyin döneminde daima desteklediği Şii muhalif grupların Irak'ta iktidara gelmesi üzerine Irak ile ilişkilerini geliştirmede ilk sırayı alması beklenen ülke İran olmuştur. Aynı şekilde Iraklı Şii aktörler de 1979 İran devriminden bu yana kendilerine destek olan İran'a 2003 işgalinden sonra da ihtiyaç duymuştur. Şiilerin ABD ile ilişkileri ise Şii fraksiyonların tutumlarına göre farklılık göstermiştir. Genel olarak Şiilerin Saddam'ın devrilmesinden memnuniyet duymakla birlikte ABD'nin işgalinden rahatsız oldukları söylenebilir. Bu sebeple başta Mukteda es-Sadr olmakla birlikte Ayetullah Ali el-Sistani ve İslami Dava Partisi işgali sonlandırmak için çeşitli politikalar yürütmüşlerdir.

Tezin Amacı

2003 yılına kadar Irak'ta sürekli muhalif pozisyonda ve politik olarak büyük baskı altında olan Iraklı Şiiler ABD İşgali sonrasında bir anda siyasi arenanın en etkili aktörleri haline gelmişlerdir. Şiilerin Saddam rejiminin baskısından kurtulması ile birlikte Irak siyasetini şekillendiren yegane aktör konumuna gelmeleri onların daha iyi tanınması gerekliliğini de beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda tezin amacı Irak'taki Şii aktörlerin tanıtılmasına katkıda bulunmaktır. Bu amaç doğrultusunda tez içerisinde

Iraklı Şiiilerin kendi içlerinde neden tek ses olarak hareket edemedikleri, üzerinde anlaşamadıkları konuların neler olduğu ve dış politika kapsamında ABD ve İran'a bakışlarının nasıl olduğu gibi temel sorulara cevaplar aranacaktır.

Tezin Önemi

1979 yılındaki İran İslam Devrimi'ne kadar uluslararası literatürde Iraklı Şiiilere yönelik araştırmaların çok sınırlı olduğu gözlemlenmiştir. Fakat İran'ın İslam devrimini ihraç etme politikası kapsamında Irak'taki Şiiileri etkilemesi ve hemen ardından vuku bulan 1980-1988 yılları arasındaki Irak-İran Savaşı ile birlikte Iraklı Şiiiler üzerine uluslararası alanda yapılan araştırmaların sayısında artış yaşanmıştır. Irak içerisinde nüfusun çoğunluğunu oluşturan Şii mezhebine mensup dini ve/veya politik aktörlerin Irak'ın iç ve dış politikasının belirlenmesi sırasında oynadıkları rol üzerine yapılan Türkçe araştırmaların sayısı ise yetersizdir. Bununla birlikte az sayıdaki Türkçe çalışmaların bir başka problemi de güncel olmayışlarıdır. Bu eksiklikler göz önüne alındığında bu araştırmanın Irak'taki Şii aktörlerin ve Irak dış politikasının temel konularına ilişkin politikaların tanıtılmasını sağlayarak literatüre katkı yapması amaçlanmıştır.

Tezin Yöntemi

Bu tez yazılırken ağırlıklı olarak konuya ilişkin yazılmış kitap ve süreli yayınlardan yararlanılmıştır. Bunun yanında çeşitli düşünce kuruluşlarının yayınladığı rapor, analiz ve yorum yazıları ile çeşitli haber sitelerinden faydalanılmıştır. Yani bu çalışma yazılı metinler üzerinden analiz yapılarak yazılmıştır. Kaynaklardan yararlanma aşamasında karşılaşılan en önemli sorun bölge dilinin bilinmemesi sebebiyle Arapça metinlerden istifade edilemeyişi olmuştur. Bir diğer önemli sorun ise söz konusu ülkenin içinde bulunduğu güvenlik krizinin sebep olduğu kaygılar nedeniyle saha araştırmasına imkan bulunamayışıdır.

Bu çalışma kapsamında ilk olarak Şiiiliğin içerisindeki siyasi görüşler ve Şiiiliğin siyaset anlayışı incelenmiştir. Bu doğrultuda Şiiiliğin ortaya çıkış süreci kısaca ele alınmış ve Şiiiliğin bir mezhep olarak tanınmasında, benimsenmesinde ve gelişmesinde rol alan siyasi olaylar incelenmiştir. Daha sonrasında ise Irak'ta Şiiiliğin gelişim seyri ele alınmıştır. Ardından Şiiiliğin siyasallaşması sürecinde çok önemli bir rol oynayan

“velayet-i fakih” kavramı ve bu kavram etrafında dönen tartışmalar incelenmiştir. Bu tartışmalarda ve Irak siyasi tarihinde büyük bir öneme sahip Irak Şii Merciliği'nin incelenmesi ile ilk bölüm sonlandırılmıştır.

İkinci bölümde ise günümüzde Irak siyasal hayatında önemli olarak görülen Şii İslami aktörler incelenmiştir. Bu kapsamda Merci-i Taklid Ayetullah Ali el-Sistani, İslami Dava Partisi, el-Hekim Grubu (Irak İslam Yüksek Konseyi) ve Sadr Grubu (Mukteda es-Sadr) olmak üzere dört aktör incelenmiştir. Söz konusu aktörlerin biyografik bilgilerinden ziyade Irak siyasetinde oynadıkları rolün incelenmesine özen gösterilmiştir.

Tezin üçüncü ve son bölümünde ise Iraklı Şiilerin daha çok dış politikadaki tutumları incelenmiştir. Bu kapsamda Şii aktörlerin ABD ve İran'a yönelik politikaları araştırılmıştır. Şiilerin bu ülkelerle olan ilişkilerini incelerken Irak siyasi tarihinde önemli görülen hadiseler üzerinden bir analiz yapılmıştır. Örneğin Iraklı Şiilerin İran politikaları bağlamında 1980-1988 yılları arasında yaşanan İran-İrak Savaşı'nda İran'a bakışı, ABD'nin Irak'ı işgal etmesi sonrasında Irak'ta iktidara gelen Şiilerle İran arasındaki ilişkiler gibi konular ele alınmıştır. Şiilerin ABD'ye yönelik politikalarında ise Irak'ta 1991 yılındaki Şii ayaklanmasında ABD'nin oynadığı rolün Şiiler üzerindeki yansımaları, 2003 yılındaki işgalin ardından Şiilerin ABD'ye bakışı ve 2011 yılında ABD'nin askeri olarak çekilmesinin ardından ABD-İrak ilişkileri gibi kilit gelişmeler üzerinden gidilerek Şiilerin ABD'ye bakışları incelenmiştir.

BÖLÜM 1: ŞİİLİKTE SİYASET ANLAYIŞI

1.1. Şiiliğin Siyasi Mezhep Olarak Ortaya Çıkışı

İslam dininde mezhepler, Hz. Muhammed'in vefatının ardından Müslümanlar arasında birtakım dini, itikadi ve siyasi meseleler konusunda yaşanan anlaşmazlıklar neticesinde ortaya çıkmıştır. İslam devletinin ilk yıllarında yaşanan bu tartışmalar Sünnilik, Haricilik ve Şiilik başta olmak üzere birçok mezhebi ortaya çıkarmıştır.¹ Bu anlaşmazlıkların en başında gelen husus ise Peygamberin ardından yöneticinin kim olması ve nasıl seçilmesi gerektiğidir. Bu konuda yaşanan ihtilaflar işin başında mezhep ortaya çıkarmak için yapılmamıştır. Farklı fikirlerde olanlar görüşlerini ortaya koyar, daha sonra bu görüşleri benimseyen bir grup veya ekol ortaya çıkar. Bu grup veya ekol yeterince destek bulduğu ya da tanındığı vakit mezhepler oluşmuş demektir.² Şiiliğin bir mezhep olarak ortaya çıkışında da halifenin kim olması ve nasıl seçilmesi hususundaki siyasi mesele başrol oynamıştır. Hilafetin Kureyş kabilesinin Beni Haşim koluna yani Hz. Peygamberin ailesine ait olduğunu düşünenler bu görevin Hz. Ali'ye verilmesi gerektiğini savunmuşlardır.³ Daha sonra bu gruba mensup kişiler zaman ilerledikçe hem fikirleri hem de politikalarıyla Şiilik ya da Şia olarak anılacak mezhebi oluşturmuşlardır.

1.1.1. Erken Dönem Şii Hareketleri

Sözlük anlamına göre “tabi olmak, desteklemek” gibi manalara gelen *şiya* kökünden türeyen *şia* kelimesi “tarafdar, yardımcı, destekleyici; bir işi gerçekleştirmek için bir kimse etrafında toplanan grup” anlamına gelmektedir.⁴ Yani Arap dilinde bir kimsenin şiası denildiğinde o kişiye tabi olanlar ve onu destekleyenler ima edilmiş olur.⁵ Günümüzde ise Şia ya da Şii kavramı Sünnilikten sonra İslam dininin en büyük ikinci mezhebi olan Şiiliğe mensup kişileri tanımlamaktadır.

¹ Mustafa Öz, **Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011.

² Muhammed Ebu Zehra, **İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi**, Çev: Sıbğatullah Kaya, İstanbul: Çelik Yayınevi, 2013, s.33.

³ Ebu Zehra, s.35.

⁴ Mustafa Öz, “Şia”, **DİA**, Cilt: 39, s.111.

⁵ Mustafa Öz, **Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011, s.61.

Şiiliğin Hz. Ali taraftarlığından siyasi bir mezhep olmaya doğru giden süreci hakkında birçok rivayet mevcuttur. Bazı Şii kaynaklar henüz Hz. Muhammed hayatta iken Hz. Ali'yi kendi vekili olarak ön plana çıkarttığı ve bu nedenle Ali taraftarlığının o dönemden başladığını ileri sürmektedir.⁶ Hz. Muhammed hayatta iken kendisinden sonra Müslümanların lideri olarak Hz. Ali'yi ön plana çıkardığına delil olarak gösterilen gelişmelerden en çok kullanılanları Gadir Hum hadisesi⁷, Kalem Kırtas olayı⁸ ve Sekaleyn Hadisi⁹ olarak bilinen olaylardır. Şiiliğin esas gelişimi ise Hz. Muhammed'in vefatının ardından halefinin kim olacağı hususunda yaşanan tartışmalarla başlamıştır. Halife olarak Hz. Ebubekir'e biat edilmesi hem Hz. Ali taraftarlarını hem de bizzat Hz. Ali'nin kendisini rahatsız etmiştir.¹⁰ Fakat Hz. Ali'nin bu hoşnutsuzluğu ileri götürmeyerek Hz. Ebubekir'den sonra sırasıyla Hz. Ömer ve Hz. Osman'a da halife olarak biat etmesi Şiiliği sadece "Ali'ye yakın olan grup" olarak adlandırılmasından öteye götürmemiştir. Fakat Hz. Osman'ın hilafetinin ilerleyen yıllarında (özellikle ikinci döneminden itibaren) İslam toplumunda yaşanmaya başlayan huzursuzluklar Hz. Ali taraftarlığının yani Şiiliğin siyasi anlamda gelişmesine zemin hazırlamıştır.¹¹

Bu toplumsal olayların Hz. Osman'ın katledilmesiyle sonuçlanıp yerine Hz. Ali'nin halife olmasıyla birlikte yaşanan birtakım olaylar İslam toplumunun bölünmesine yol açmıştır. Hz. Osman'ın katillerinin yakalanmasını isteyen gruplardan önce Hz. Ayşe, Talha ve Zübeyr gibi toplum nezdinde çok önemli isimler olan grup ile yaşanan Cemel Savaşı¹², akabinde Hz. Osman'ın akrabası ve Şam valisi olan Muaviye ile yaşanan Sıffin Savaşı¹³ gibi olaylar bunların en bilinen örnekleridir. Hz. Ali'nin öldürülmesinin ardından taraftarları Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan'ın halife olmasını istemişler fakat Hz. Hasan, Muaviye'nin kendinden sonra gelecek halifenin kendi ailesinden biri olmaması şartı üzerine anlaşarak halifelik iddiasından Muaviye lehine çekilmiştir. Muaviye'nin kendisinden sonra oğlu Yezid'i veliaht tayin etmesi üzerine söz konusu anlaşma

⁶ Hasan Onat, "Şiiliğin Doguşu Meselesi (Birinci Hicri Asır)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 36, Sayı: 1, 1997, s.81.

⁷ Detaylı bilgi için bkz: Ethem Ruhi Fığlalı, "Gadir-i Hum", *DİA*, Cilt: 13, 1996, ss.279-280.

⁸ Detaylı bilgi için bkz: İlyas Üzüm, "Mezhep", *DİA*, Cilt: 29, 2004, s.529.

⁹ Detaylı bilgi için bkz: Mustafa Öz, "Sekaleyn", *DİA*, Cilt: 36, 2009, s.325-326.

¹⁰ Eş-Şerif er-Radi, *Hiz. Ali: Nehcü'l Belağa (Hz.Ali'nin Konuşmaları, Mektupları ve Hikmetli Sözleri)*, 5. Baskı, Çev: Adnan Demircan, İstanbul: Beyan Yayınları, 2011, s.35-38.

¹¹ Öz, "Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları", s.67.

¹² Detaylı bilgi için bkz: Ethem Ruhi Fığlalı, "Cemel Vak'ası", *DİA*, Cilt: 07, ss.320-321.

¹³ Detaylı bilgi için bkz: İsmail Yiğit, "Sıffin Savaşı", *DİA*, Cilt: 37, ss.107-108.

bozulmuştur.¹⁴ Bunun üzerine Hz. Ali'nin diğer oğlu Hz. Hüseyin, Yezid'e biat etmeyince iki grup arasındaki siyasi tartışmalar alevlenmiştir. Bu siyasi tartışmaların sonucu Irak'ın Kerbela şehrinde Hz. Hüseyin ve beraberindeki az sayıdaki taraftarları ile Yezid'in ordusu arasında çıkan savaşta Hz. Hüseyin acı bir şekilde öldürülmüştür. Kerbela'da yaşanan bu acı hadisenin Şiiliğin bir mezhep olarak kemikleşmesinde rol oynayan en önemli olay olduğu söylenebilir.

Kerbela hadisesinden sonra Şiiler genellikle yönetime muhalif olarak yaşamışlardır. Kerbela'da öldürülen Hz. Hüseyin'in oğlu Zeynelabidin siyasetin kendisine ve ailesine rahatsızlık getireceğini düşünmesi nedeniyle siyasi faaliyetlerden uzak durarak ilmi faaliyetlere ağırlık vermiştir. Fakat onun oğullarından ve torunlarından bazıları ilmi faaliyetlerin yanında siyasi faaliyetlerde de bulunarak yönetime muhalif faaliyetlere iştirak etmişlerdir.¹⁵ Bazı siyasi girişimlerine rağmen Şiiler tarih boyunca yaşadıkları toplumlarda birkaç istisna dışında ya kendi istekleri ile ya da iktidar zoruyla siyasetten uzak kalmışlardır.

1.1.2. Şiilik İçindeki Fırkalar

Zamanla Şiiler kendi içinde de fırkalara ayrılmıştır. Sebeiyye ve Gurabiyye gibi bazı fırkalar Hz. Ali'yi ilahlık ya da peygamberlik mertebesine yükselterek aşırıya gitmiş ve itidal çizgisini aşanlar manasındaki “Gulat” ya da “Galiyye”¹⁶ olarak adlandırılmışlardır. Şiilik içerisinde en fazla kabul gören fırkalar ise İmamiyye ekolü içerisinde de sayılabilecek olan Zeydiyye, İsmailiyye ve On iki İmam (Caferilik olarak da bilinir) Şiiliğidir. Mustafa Öz'e göre Şii toplum içinden ilk ayrılan ve farklı bir yola yönelen gruplardan biri Zeydiyye'dir. Hz. Hüseyin'in torunlarından biri olan Zeyd bin Ali Emevilere karşı isyan hareketi organize ederek Emevi ordusuna karşı savaşmış ve bu savaşta öldürülmüştür. Bunun ardından Zeyd'in soyundan gelenleri lider olarak takip eden grup Zeydiyye olarak adlandırılmıştır. Bu gruptan gelenler tarih içerisinde bazı devletler kurmuşlarsa da uzun süreli hayatta kalamamışlardır. Günümüzde Yemen'deki Şiilerin büyük bölümü Zeydiyye Şiiliğine bağlıdır.¹⁷ İmamiyye Şiiliğinin diğer büyük

¹⁴ Adem Apak, **Ana hatlarıyla İslam Tarihi II: Hulefa-i Raşidin Dönemi**, 6. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011, s.383-394.

¹⁵ Öz, “Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları”, s.74-75.

¹⁶ Mustafa Öz, “Galiyye”, **DİA**, Cilt: 13, ss.333-337.

¹⁷ Mustafa İslamoğlu, **İmamlar ve Sultanlar**, 16. Baskı, İstanbul: Denge Yayınları, 2008, s.109; Öz, “Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi”, s.126-127.

fırkası olan İsmailiyye ise Cafer es-Sadık'ın kendisinden sonra oğlu İsmail'in imam olacağını belirttiğini iddia ederek onu takip eden gruptur. Cafer es-Sadık'ın kendisi hayattayken oğlu İsmail'in ölmesi üzerine İsmail'in imamlığı tartışılmıştır. Fakat bir grup İsmail'in oğlu Muhammed el-Mektum'a biat ederek İsmailiyye Şiiliğini oluşturmuşlardır. Bu grup onuncu yüzyılın başında Fatımi Devletini kurarak Kuzey Afrika'da yaklaşık iki buçuk asır hüküm sürmüştür. Günümüzde ise İsmailiyye Şiiliğine bağlı olanlar genellikle Hindistan'da yaşamaktadır. Yemen, Pakistan, Orta ve Güney Afrika bölgelerinde az da olsa bulunmaktadır.¹⁸

Şiilerin büyük bir çoğunluğunun mensup olduğu On iki İmam Şiiliğine göre İslam toplumunun liderliğini yürütme görevi Allah ve peygamber tarafından Hz. Ali ve onun Hz. Fatıma'dan doğma çocuklarının neslinden gelen masum imamlara verilmiştir.¹⁹ İmamların kimliği konusunda Zeydiyye'den ayrıldıkları nokta dördüncü imam olarak Zeyd bin Zeynelabidin yerine Muhammed Bakır bin Zeynelabidin'i imam kabul ederler. İsmailiyye'den farkları ise altıncı imam Cafer es-Sadık'ın oğullarından İsmail'i değil Musa el-Kazım'ı imam olarak kabul etmeleridir.²⁰ On iki İmam Şiiliği günümüz Şiileri içerisinde en fazla kabul edilen inanıştır. On birinci İmam Hasan el-Askeri'nin oğlu Muhammed Mehdi'yi On ikinci İmam olarak kabul ederler. Mehdi'nin çocuk yaşta kaybolduğuna ve uygun şartlar oluşunca geri dönüp Müslümanların liderliğini yapacağına inanırlar. On iki İmam Şiiliğine mensup Müslümanlar günümüzde Irak ve İran başta olmak üzere Lübnan, Suriye ve birçok İslam ülkesinde dağınık şekilde bulunmaktadır.²¹ Bu tez içerisinde anlatılacak olan Şiiler de İmamiyye Şiiliğinin en yaygın fırkası olan On iki İmam Şiiliğine bağlı olan gruptur.

1.2. Şiiliğin Irak'taki Seyri

İslam Devleti tarafından fethedilmeden önce Irak coğrafyası etnik ve dini açıdan farklılıklar içermekteydi. Etnik olarak köylü sınıfın çoğu Arami, dini olarak da Hristiyan ya da Pagandı. Yönetici sınıf ise etnik olarak Farisi, dini olarak Zerdüşterdi. Farisi kökenli yönetici sınıf ve köylülerin çoğu fetihden sonra İslam dinini

---

¹⁸ Ebu Zehra, s. 65-66.

¹⁹ Hasan Onat, "Şii İmamet Nazariyesi (Kuleyni, Kummi ve Tusi'nin Görüşleri Çerçevesinde)", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 32, 1992, s.91; Ebu Zehra, s. 60.

²⁰ Öz, "Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi", s.129-131.

²¹ Ebu Zehra, s. 61.

benimsemişlerdir.²² William Polk ve daha başka düşünörlere göre bu dönemdeki Zerdüşt olan Farisi kökenliler sonraki yıllarda Irak'ta Şiiliğin gelişmesine ve Şii din adamlarının düşüncelerine model oluşturmuşlardır.²³

Irak coğrafyasına fetih hareketleri ilk olarak Hz. Ebubekir'in hilafeti döneminde başlamış, Hz. Ömer döneminde ise Sasani İmparatorluğu yenilgiye uğratılarak Irak'ın tam manasıyla İslam topraklarına dahil edilmesi sağlanmıştır.²⁴ Hz. Ali döneminde de yönetimin merkezi Irak topraklarında bulunan Kufe şehrine kaydırılmıştır. Hz. Ali'nin vefat edene kadar Irak topraklarında yaşaması kendisine Irak halkının çok büyük sevgi beslemesini sağlamıştır. Hz. Ali'nin ardından Emevilerin yönetiminde Irak, daima muhalif hareketlerin yaşandığı bir coğrafya olmuştur. 680 yılında Kerbela'da Hz. Hüseyin'in öldürölmesinin ardından ise Irak'ta muhalefet ve isyan hareketleri çoğalmıştır.²⁵ Bu muhalif unsurların çoğunluğu Hz. Ali'ye sevgi besleyenlerin oluşturduğu topluluklardır.

Kerbela hadisesinin ardından Şiilerin İslam toplumunun liderliğini elde etme mücadeleleri zayıflamıştır. Gerek beş asır süren Abbasiler dönemi (750-1258)²⁶ içerisinde 110 yıl boyunca (945-1055)²⁷ siyasi yönetimi elinde bulunduran On iki İmam Şiiliğine mensup Büveyhi ailesi ile gerekse Kuzey Afrika'da hüküm süren İsmailiyye Şiiliğine mensup Fatımiler (909-1171)²⁸ ile bir dönem siyasi gücü ellerinde bulundursalar da uzun vadede yönetimde kalamamışlardır. Şiilerin uzun süre iktidara geldiği dönem Safevi Devleti'nin kurulması ile başlamıştır. 1501 yılında Safevi Devleti'ni kuran Şah İsmail'in Şiiliği resmi mezhep olarak benimsemesi ve halkı Şiiliğe geçmeleri için zorlamasıyla günümüz İran topraklarında bir Şii imparatorluğu kurulmuştur.²⁹ On iki İmam Şiiliğinin tam manasıyla devlet sahibi olduğu ilk dönem Safevi Devleti dönemidir.³⁰ Aynı dönemlerde hüküm süren Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti arasındaki rekabetin sınırını Irak coğrafyası oluşturmaktaydı. Safeviler Irak

²² Joyce N. Wiley, "The Iraqi Shi'as: Origin, Ideology, and Current Political Goals", **Iraq: Its History, People, and Politics**, Ed: Shams C. Inati, New York: Humanity Books, 2003, s.150.

²³ William Polk, **Irak'ı Anlamak**, Çev: Nurettin Elhüseyini, İstanbul: NTV Yayınları, 2007, s.36.

²⁴ Apak, "Ana hatlarıyla İslam Tarihi II: Hulefa-i Raşidin Dönemi", s.126-132.

²⁵ Polk, s.53-54

²⁶ Adem Apak, **Ana hatlarıyla İslam Tarihi IV: Abbasiler Dönemi**, 2. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011, s.9.

²⁷ Apak, "Ana hatlarıyla İslam Tarihi IV: Abbasiler Dönemi", s.443-444.

²⁸ Eymen Fuad Seyyid, "Fatımiler", **DİA**, Cilt: 12, s.228.

²⁹ William L. Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, Çev: Mehmet Harmanlı, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008, s.62-63; Tufan Gündüz, "Safeviler", **DİA**, Cilt: 35, s.455.

³⁰ Mustafa Öz, "Şia", **DİA**, Cilt: 39, 2010, s.113.

topraklarına düzenledikleri akınlarla bu bölgedeki Sünnilerin ibadet yaptıkları mescitleri yıkmış, büyük camileri Şii camilerine dönüştürmüş ve Irak'ta yaşayan insanları zorla Şiileştirme politikası gütmüştür.³¹ Safevi Devleti'nin bu politikalarının yansımaları aradan yüzyıllar geçmesine karşın günümüz Irak'ında hala yer bulabilmektedir. Günümüzde hükümete muhalif Iraklı Sünni Araplardan bazıları kendilerine baskı uyguladığını iddia ettikleri Şiilerden oluşan Irak ordusunu etnik ve mezhepsel vurgularla "Safevi Ordusu" şeklinde adlandırabilmektedirler.³²

Irak'taki Şiiliğin gelişimindeki en önemli olaylardan birisi 18'inci yüzyılın sonlarından itibaren kabilelerin Şiiliği benimsemeye başlamalarıdır. Yitzhak Nakash'a göre bu tarihlere hatta 20'nci yüzyıl başlarına kadar Irak'ta Şiilerin çoğunlukta olduğuna dair hiçbir kanıt yoktur. Kabilelerin mezhep değiştirme nedenlerinden biri 1722'de Afganlıların Safevi idaresi altındaki Isfahan şehrini işgal etmesi üzerine Irak'a büyük miktarda İranlı Şii göçünün yaşanmasıdır. Irak'a göçen bu Şiiler yerleşik nüfus arasında Şiiliği yayma politikası izlemiştir. 19'uncu yüzyılın ilk yıllarında Nefes ve Kerbela'ya düzenlenen Vahhabi akınları da Şii ulemanın mezhep kimliklerini kuvvetlendirerek onları Sünni kabileleri Şiiliğe döndürmek için daha fazla motive etmiştir. Bir diğer neden ise Nefes ile Kerbela arasında yapılan Hindiye sulama kanalı ile bu toprakların tarıma daha verimli hale gelmesi sonucu birçok kabilenin bu şehirlere göçmesidir. Bölgeye yeni gelen kabilelerin Nefes ve Kerbela'nın etkisine girmesi ile Şiiliğe geçişleri hızlanmıştır. 1831 yılında Osmanlıların göçebe halindeki kabileleri yerleşik hayata geçirme politikası da Sünnilerin Şiiliğe geçmesinin diğer bir nedenidir. Bu politika sonucu 19'uncu yüzyıl boyunca yerleşik hayata geçen kabileler Şiilerden kültürel ve dini noktada etkilenmişlerdir. Bu gelişmelerin ardından İngilizlerin sayımına göre Şiilerin genel nüfusa oranı 1932 yılında yüzde 56 olarak hesaplanmıştır. Şiilerin

---

³¹ Cleveland, s.62-63.

³² Örneğin Saddam'ın yardımcılarından ve Baas partisinin günümüzdeki lideri İzzet İbrahim ed-Duri 2013 yılında yaptığı bir konuşmada Irak hükümetini ve ordusunu Safavi-Pers müttefiki olarak tanımlamıştır. Kaynak için bkz: Raheem Salman, "Fugitive Saddam deputy lends support to Iraq Sunni protests", **Reuters**, 5 Ocak 2013, <http://www.reuters.com/article/2013/01/05/us-iraq-protests-douri-idUSBRE9040BV20130105> (27 Mayıs 2015). Bir başka örnek ise DAES'in hazırladığı "Flames of War" isimli videoda öldürülen Irak askerlerinden "Safevi ordusunun askerleri" olarak bahsetmesidir. Kaynak için bkz: Jihadology, "al-Hayāt Media Center presents a new video message from The Islamic State: "Flames of the War – Trailer", 16 Eylül 2014, <http://jihadology.net/2014/09/16/al-%E1%B8%A5ayat-media-center-presents-a-new-video-message-from-the-islamic-state-flames-of-the-war-trailer/> (27 Mayıs 2015).

toplumda çoğunluk haline gelmesi ile birlikte siyasi taleplerinde de artışlar meydana gelmiştir.³³

Irak, Hz. Ali'nin hilafeti boyunca orada bulunması, Hz. Ali ve oğlu Hz. Hüseyin'in o topraklarda öldürülmesi, On iki İmamın çoğunun yaşamının bir kısmını Irak'ta geçirmesi ve Emevi iktidarına karşı Irak'ta yaşayan halkın beslediği öfke gibi özellikleri ile İslam tarihinin ilk yıllarından itibaren Şiiliğin kalesi durumundadır.³⁴ Günümüzde çok sayıda Şii Müslümanın kutsal topraklar olarak gördüğü Kerbela, Necef, Kazımiye ve Samarra gibi şehirlerin Irak sınırları içerisinde bulunması dünyanın her tarafındaki Şiilerin buraları ziyaret etmesine neden olmaktadır. Necef'te Birinci İmam Hz. Ali'nin, Kerbela'da Üçüncü İmam Hz. Hüseyin ve üvey kardeşi Abbas'ın, Kazımiye'de Yedinci İmam Musa Kazım ve Dokuzuncu İmam Mahmud Cevad'ın, Samarra'da ise Onuncu İmam Ali Hadi ve On birinci İmam Hasan Askeri'nin türbeleri bulunmaktadır. Ayrıca Samarra'nın Şiiler için bir diğer önemi ise gaybette olduğuna inanılan On ikinci İmam Muhammed Mehdi'nin doğum yeri olmasıdır.³⁵ Özellikle Necef şehri, başta Hz. Ali'nin türbesi olmak üzere içerisinde Şiiler açısından çok sayıda kutsal mekan barındırmaktadır. Ayrıca Necef'teki üst düzey Şii din adamlarının liderliğindeki ilim havzası, kutsal mekanların koruyucusu ünvanının yanında Irak'taki en üst dini otorite konumuna sahiptir.³⁶ Bu gibi nedenlerden dolayı Irak sınırlarında gerçekleşen sosyal, siyasi ve kültürel olaylar dünyadaki tüm Şiileri yakından ilgilendirmektedir.

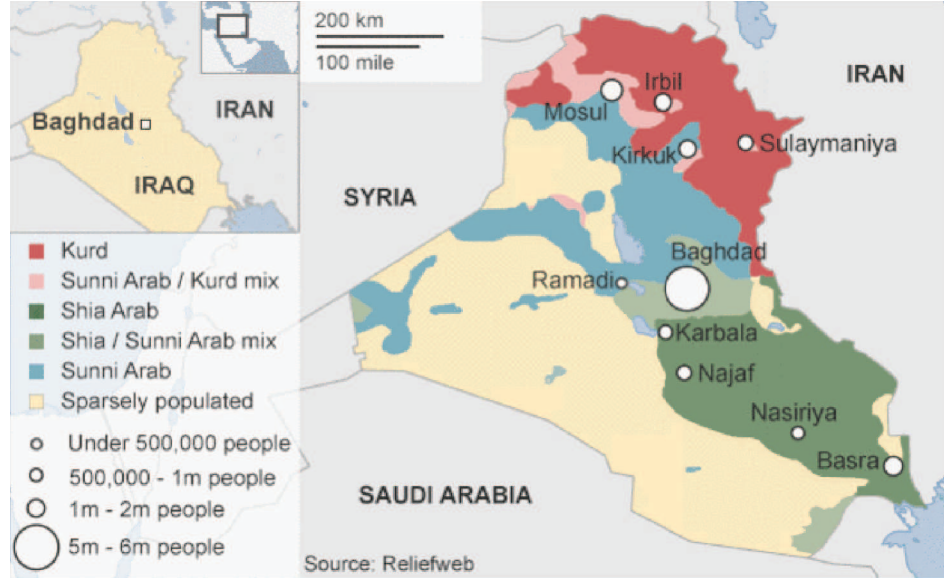
---

³³ Yitzhak Nakash, **Irak'ta Pandora'nın Kutusu: Şiiler**, Çev: Metin Saltoğlu, Ankara: Elips Kitap, 2005, s.25-42; Fuat Aydın, "Ortadoğu Ülkelerinin Dinsel Yapısı", Kemal İnat, Muhittin Ataman, Fuat Aydın, Bilal Yıldırım (Ed.), **Ortadoğu Yıllığı 2011**, Yıl:7, Sayı: 7, 2012, s.525-526; Yitzhak Nakash, "The Conversion of Iraq's Tribes to Shi'ism", **International Journal of Middle East Studies**, Vol: 26, No: 3, 1994, s.444-455; Mehmet Ali Büyükkara, "İslam Kaynaklı Mezheplerin Ortadoğu'daki Coğrafi Dağılımı ve Tahmini Nüfusları", **e-Makalat Mezhep Araştırmaları**, Cilt 6, Sayı 2, 2013, s.323.

³⁴ Nakash, "The Conversion of Iraq's Tribes to Shi'ism", s.443; Ebu Zehra, s.46.

³⁵ Aydın, s.525-526.

³⁶ Muharrem Akoğlu, "Irak'ta Şii Varlığı", **e-Makalat Mezhep Araştırmaları**, Cilt 6, Sayı 2, 2013, s.405-406.

Harita 1: Irak'taki Müslüman Mezhep ve Etnik Grupların Dağılımı³⁷

Günümüzde Iraklı Şiiilerin toplam nüfus içerisindeki oranı %60-65 olarak tahmin edilmektedir³⁸ ve yoğun olarak Irak'ın güney kesimindeki vilayetlerde yaşamaktadırlar. Bu vilayetler Basra, Musenna, Zikar, Meysan, Necef, Kadisiye, Vasit, Kerbela ve Babil'dir. Bu vilayetlerin yanı sıra Diyala ve Başkent Bağdat'ta da önemli oranda Şii nüfus yaşamaktadır.

1.3. Şiiilikte Siyasi Düşünce ve Devlet Yönetimi

Sünni ya da Şii olsun İslami yönetim düşüncesini benimseyen Müslümanlara göre devletin yönetiminde esas alınacak kanunlar İslam hukuku ile ters düşmemelidir. Devleti yönetecek olan siyasi otorite de İslami kurallara göre hareket etmelidir.³⁹ Ahmed Vaezi, İslami yönetimin amaçlarını; Kur'andaki kullanımı ile "bireysel ve toplumsal hayatı düzenleyici din esaslı kurallar" veya "bu nitelikte kural koymak"⁴⁰ manasında kullanılan Şeriatın uygulanmasını sağlamak, ahlaklı ve sağlıklı bir toplum için "emri bil maruf nehyi anil münker" (iyiliği emredip kötülüğü yasaklamak) kuralını

³⁷ "Is this the end of Iraq?", **BBC**, 30 Haziran 2014, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-27815618>, (12 Mayıs 2015).

³⁸ The World Factbook, "Iraq", **CIA**, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html>, (27 Mayıs 2015).

³⁹ Joyce N. Wiley, **Irak Şiiileri**, Çev. Metin Mutanoğlu, Osman Baş, İstanbul: Ekin Yayınları, 2004 s.153-154.

⁴⁰ Talip Türcan, "Şeriat", **DİA**, Cilt: 38, s. 571.

uygulamak ve İnsanoğlunun gerçek özgürlüğünü koruma altına almak şeklinde saymaktadır.⁴¹

Bu noktada Şii ve Sünni İslamcıların ayrıldıkları nokta yöneticinin kim olması ve nasıl seçilmesi gerektiği konusundaki tarihsel problemlerden kaynaklanmaktadır. Şii siyasal düşüncesine göre dini otoritenin yanında siyasi otorite de Hz. Ali ve soyundan gelen imamlara ait olmalıdır. Ancak pratikte Hz. Ali ve kısmen Hz. Hasan dışında hiçbir imam siyasi liderlik yapamamıştır. Bu durum On iki İmam Şiiliğinin kurucusu sayılan Altıncı İmam Cafer es-Sadık dönemine kadar Şiilerin devlet yönetimini ehline vermek için isyan hareketleri organize etmeleri sonucunu doğurmuştur. Şiilerin isyan hareketlerine ve siyasi otoriteyi elde etme isteklerine Cafer es-Sadık büyük ölçüde son vermiştir.⁴² Şiiler bu tarihten itibaren Sünni liderlerin yönetimi altında siyasi muhalefetten uzak, daha temkinli bir hayat sürmüşlerdir. Şiilerin büyük bir kısmı uzunca bir süre siyasi iktidarı elde etme ümitlerini gaybete çekildiğine inanılan on ikinci ve son imam Mehdi'nin dönüşüne odaklanmışlardır.⁴³

Şiiler gaip İmamın siyasi liderliği üstlenmesini bekleseler de siyasi otoritenin kim olacağı konusunda çeşitli fikirler öne sürmüşlerdir. Farklı düşünceler öne sürseler de ortak oldukları nokta siyasi iktidarı elinde bulunduracak kişinin dini bilgisi en üst seviyede olması gerektiğidir.⁴⁴ Ziya Abbas Şiilik düşüncesinde fakihin mutlak velayeti, fakihin hisbe velayeti, seçkinler teorisi ve şura teorisi olmak üzere dört tip siyasal teorinin ön plana çıktığını belirtmektedir. *Fakihin mutlak velayeti* teorisinde iktidarı elde edebilecek yetkinlikte olan fakihin gerektiğinde toplumun mal ve mülkleri üzerinde tasarrufta bulunma veya el koyma yetkisi vardır. Allah'ın Peygamber ve İmamlardan sonra fakihleri yönetici olarak tayin ettiğini öne süren bu teoriye göre fakih yasama, yürütme ve yargı konusunda da tek söz sahibidir. *Fakihin hisbe velayeti* düşüncesine göre fakihler şeriatın gereği olarak hiçbir kişisel çıkar beklemeden toplumun çıkarlarını gözeterek Müslümanları iyiliğe yönlendirip kötülükten uzak tutmaya çalışmalıdırlar. Bu teoride de fakih çok geniş yetkilere sahip olmasına rağmen devleti idare etme görevi fakihte olmak zorunda değildir. Başka bir ifade ile fakihin ana görevi İslami kurallara

⁴¹ Ahmed Vaezi, *Shia Political Thought*, London: Islamic Centre of England, 2004, s.36-48.

⁴² Metin Bozan, *İmamiyye'nin İmamet Nazariyesinin Teşekkül Süreci*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2009, s.62-64; Öz, "*Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları*", s.79.

⁴³ Wiley, "*Irak Şiileri*", s.156.

⁴⁴ Ziya Abbas, *Irak'ta Şii Merciliği'nin Siyasi Rolü*, İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2013, s.91.

göre yasalar çıkarma (yasama) ve yargı konularını ele almaktır. Ümmeti idare etme görevi ise idare kabiliyeti olanlar tarafından yerine getirilmelidir. *Seçkinler* teorisine göre eğer bir müçtehid siyasi liderliği üstlenirse toplum ona itaat etmelidir fakat müçtehidlerin siyasi liderliği üstlenmediği durumlarda siyaseti bilen, akıllı ve becerikli insanların bu görevi yerine getirmesi gerekmektedir. *Şura* teorisine göre ise iktidarı elinde bulunduran fakihin, devlet organları ile ümmetin bilgili ve yetenekli bireyleri arasında istişare ve danışma gerçekleştirilmesi yönetimin en önemli özelliklerinden birisidir.⁴⁵ Aslında şura anlayışı bahsedilen diğer Şii siyasi teorilerinde de önemli yer tutmaktadır.

1.3.1. Şii Siyasi Düşüncelerin Gelişimi

Mehdi'nin gaybete girmesi ile birlikte din adamlarının rolünün ne olacağı, dini-siyasi liderin kim olacağı ve sorumluluklarının ne olacağı konusunda tartışmalar yaşanmaya başlamıştır. Yaşanan bu tartışmalarla birlikte zaman içerisinde On iki İmam Şiiliği içindeki Ahbari ve Usuli ekolleri oluşmuştur. Bu ekollerin fikir ayrılığına düştüğü temel mesele din adamlarının toplumun ihtiyaçlarına cevap verirken izleyecekleri yolun ne olması gerektiğidir. Ahbarilerin düşüncesine göre İmamın gaybette olduğu dönemde dini ve hukuki problemlerin çözümü konusunda içtihadı gerek yoktur ve İmamlardan gelen haberler (ahbar) yeterlidir.⁴⁶ Yani bu düşünceyi benimseyenler aklın hata yapma ihtimali olduğunu düşündüklerinden dini konuların yorumlanmasında akla ve içtihadı karşı olup sadece İmamların sözleri (hadis) ile hareket edilmesi gerektiğini savunurlar.⁴⁷ Diğer bir ifadeyle “İmamın yok olduğu bir dönemde onun görevleri de yoktur ve onun haricinde kimse bu görevleri yerine getiremez” anlayışı ile ulemanın İmamın bazı görevlerini yerine getirebileceği iddiasını da reddetmiş olurlar.⁴⁸ İlk dönem Ahbarilerin böyle düşünmesinde İmamın gaybetten her an döneceği ve dini-siyasi otoriteyi üstleneceği inancının etkili olduğu söylenebilir.⁴⁹ Fakat İmam Mehdi'nin dönüşü uzadıkça toplumun ihtiyaçlarına cevap vermede bir takım problemler ortaya çıkmıştır.

⁴⁵ Abbas, s.93-109.

⁴⁶ Moojan Momen, *An Introduction to Shi'i Islam The History and Doctrines of Twelver Shi'ism*, New York: Yale University Press, 1985, s.222.

⁴⁷ Şibli Mellat, *Çağdaş İslami Uyanışta Hukukun Rolü: Muhammed Bakır es-Sadr*, Çev. Tuncay Dinç, İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1997, s.67.

⁴⁸ Mellat, s.67-68.

⁴⁹ Habib Kartaloğlu, “İmamiyye’de Ahbârî-Usûlî Farklılaşması: Şeyh Saduk ve Şeyh Müfid Örneği”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 24, 2011, s. 196.

Toplumun problemlerini çözmeye sadece ahbarın yeterli olmadığını ve İmamların hadislerinin yetersiz kaldığı durumlarda akıl kullanılarak fıkhî hükümler çıkarılabileceğini savunan Usulî görüş ortaya çıkmıştır.⁵⁰ Usulîlere göre İmamın gaybette kalma süresi belirsizdir ve bu belirsizlik kötü olduğu için din adamları imamın yürüttüğü bazı işlere el atmalıdır. Ahbarilerin savunduğunun aksine dini hükümlerin kaynağı olarak Kitap ve Sünnetin yanında akıl ve icmayı da kabul ederler.⁵¹ Özellikle 16 ile 18'inci yüzyıllar arası bu iki ekol birbirlerini kıyasıya eleştirmiştir.⁵² Usulî ekolünün Ahbarî ekolü karşısında kesin zafer kazanması⁵³ ile birlikte 18 ve 19'uncu yüzyıllar boyunca düşünen ve sorunlara çözümler üreten din adamlarının Şii toplum üzerindeki etkisi giderek artmıştır. Usulî ekolü ile birlikte zaman içerisinde sistemleşen din adamlarının masum İmamların görevlerini üstlenebileceği anlayışı “devleti de din adamı yönetebilir mi?” sorusunu gündeme getirmiştir. Usulîlerin katkısıyla 19'uncu yüzyıldan itibaren din adamlarının ünvanları için kullanılan “merci-i taklid, ayetullah” gibi kavramlar yerleşmiş ve yetkili bir fakihin siyasi liderlik yapabileceği görüşünün (velayet-i fakih) zemini hazırlanmıştır.⁵⁴

Şii siyasal düşüncelerin gelişimine ve Şii din adamlarının siyasallaşmalarına Şiilerin kendi aralarındaki fikri tartışmaların yaptığı etki kadar 19 ve 20'nci yüzyılda yaşanan bazı küresel meselelerin de önemli etkisi olmuştur. Hem 1802 yılında Vahhabilerin Kerbela'ya saldırmasından sonra Necef'i kuşatma altına almaları hem 1804-1813 İran-Rus Savaşı hem de Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecine girmesiyle birlikte Batı'nın İslam üzerinde giderek artan meydan okuması Şii din adamlarının “İmamın vekili” sıfatıyla siyasi pozisyon alma sebeplerinden biri olmuştur. Ardından 20'nci yüzyılın başlarında yaşanan 1911'de Libya'nın işgal edilmesi, yine 1911'de İran'ın işgal edilmesi ve 1914'te Irak'ın güneyden işgal edilmesi gibi hadiseler Irak'taki Şii alimlerin Batı'ya olan tepkisini zirveye çıkarmıştır. Bunun yanında İran'da 1889 ve 1891 yıllarında Kaçar Devleti yabancı şirketlere verdiği imtiyazları Şii din adamları tarafından imtiyazlar aleyhine çıkarılan fetvalar nedeniyle iptal etmek zorunda kalmıştır.

---

⁵⁰ Kartaloğlu, s.199.

⁵¹ Mellat, s.68.

⁵² Mustafa Öz, “Usulîye”, **DİA**, Cilt: 42, s.214-215.

⁵³ Metin Yurdagür, “Ahbarîye”, **DİA**, Cilt: 1, s.490-491; Momen, s.117,

⁵⁴ Ahmet İshak Demir, “İmamiyye Şi'ası'nda İmamın Yetkilerinin Fakihlerce Devralınma Süreci”, **e-Makalat Mezhep Araştırmaları**, Cilt: 2, Sayı: 1, Bahar, 2009, s.56-58; Mustafa Öz, “Usulîye”, s.215; Hasan Onat, “Yirminci Asırda Şiilik ve ‘İran İslam Devrimi’”, **Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu**, İstanbul: İlmî Neşriyat, 1993, s. 143; Mehdi Muhakkık, “Âyetullah”, **DİA**, Cilt:4, 1991, s.244.

1905 ve 1909 yılları arasında İran'da devam eden Meşrutiyet Devrimi sırasında anayasal hareketlerin lehinde ve aleyhinde pek çok fetva çıkarılmıştır. Bu fetvalara ek olarak Batı'ya karşı yayınladıkları cihad fetvaları ve işgalci devletlerin temsilcilerine gönderdikleri mesajlar ile birlikte Şii mercilerin siyasallaşma süreçleri de hızlanmıştır.⁵⁵

1.3.2.Velayet-i Fakih Kavramı ve Humeyni'nin Velayet-i Fakih Yorumu

Velayet-i Fakih kavramı “fakihin tasarruf yetkisi” anlamına gelse de siyasi anlamıyla fakihin yönetim üzerindeki yetkisini ifade etmektedir. Yani bu kavram kayıp olan On ikinci İmamın yokluğunda İslam hukuku konusunda yetkin olan din adamının siyasi liderlik yapması düşüncesine dayanır.⁵⁶ Fıkıhta “başkaları üzerinde tasarrufta bulunma yetkisi” anlamına gelen velayet kelimesi tıpkı bir ebeveynin çocuğu üzerindeki velayeti gibi yöneticinin de yönetilenler üzerinde velayet hakkı olduğu anlamı taşımaktadır.⁵⁷

Humeyni'nin Velayet-i Fakih yorumunu anlayabilmek için On iki İmam Şiiliğindeki ulemanın hükümetleri niçin gayrı meşru saydıkları ve hükümetlerle olan ilişkilerine bakmak gerekmektedir. İmamın gaybetinin ardından uzunca bir dönem Şii alimler tarafından imama ait olan cihad ilan etmek, ganimet taksimi, zekat ve humusu toplayıp dağıtmak, cuma namazı kıldırmak ve had⁵⁸ cezasını uygulamak gibi yetkileri fakihlerin üstlenemeyeceği anlayışı hakim olmuştur. Dolayısıyla İmamın olmadığı bir dönemde siyasi iktidar ve faaliyetleri de gayrı meşru sayılmıştır. Sonucunda da apolitik bir Şii din adamları zümresi ortaya çıkmıştır. İsmail Safa Üstün'e göre İmam Mehdi'nin gaybetinden sonra ulemanın politik olarak sessiz ve ihtilalci olmayan bir halde bulunması hem Şii toplumunun hem de din adamlarının lidersiz, organizasyonsuz ve ekonomik getiriden yoksun olmaları gibi pek çok probleme yol açmıştır.⁵⁹

Bu olumsuz durumu değiştirmek adına Büveyhiler döneminde 10'uncu yüzyılın ortalarından itibaren bir takım adımlar atılmaya başlanmıştır. İlk olarak mali sıkıntıların önüne geçmek adına zekatın sadece İmam'a yahut tayin ettiği vekile verilmesi gereken bir zaruret olmaktan çıkarılıp gaybet esnasında fakihlere de verilebileceği ileri

⁵⁵ Nakash, “*Irak'ta Pandora'nın Kutusu: Şiiiler*”, s.55-61; Demir, s.55-56; Hamid Algar, “Merci-i Taklid”, **DİA**, Cilt: 29, s.173.

⁵⁶ Vaezi, s.53.

⁵⁷ İsmail Safa Üstün, “Velayet-i Fakih”, **DİA**, Cilt: 43, s.19-20.

⁵⁸ “Kur'an ve Sünnet'te belirlenmiş, kısas ve diyet dışındaki cezai müeyyideleri ifade eden fıkıh terimi.” Bkz: Ali Bardakoğlu, “Had”, **DİA**, Cilt:14, ss.547-551.

⁵⁹ İsmail Safa Üstün, “İmamiye Şiasında Otorite Problemi ve Ayetullah Humeyni'nin Velayet-i Fakih Kavramı”, **Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu**, İstanbul: İlmî Neşriyat, 1993, s.376.

sürülmüştür.⁶⁰ 16'ncı yüzyıldan itibaren daha da ileri gidilerek zekatın ulemaya verilmesinin vacip olduğu düşüncesi ortaya atılmıştır. Daha sonra Cuma namazlarını da fakihlerin kıldırabileceği görüşü benimsenmiş, ardından toplumun sosyal ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde fakihlerin yetkileri genişletilmeye başlanmıştır.⁶¹

19'uncu yüzyılda Molla Ahmed Neraki'nin görüşleri ile fakihlerin yetki alanlarının daha da genişlemesinin önü açılmıştır.⁶² Şiilikte devlet düşüncesi üzerine yazdığı *Velayetü'l Fakih* adlı eserinde Hz. Muhammed ve İmamlardan naklettiği hadislerle dayanarak mevcut siyasi idarenin meşruiyetini kabul etmediğini, On ikinci İmamın gaybetinin ardından gerekli şartları taşıyan fakihlerin gaib imamın vekilleri sıfatıyla İslam toplumunun meşru idarecileri olduğunu belirtmiştir.⁶³ *Ava'id el-Ayyam* adlı eserinde ise "Krallar kitleleri yönetir, din adamları da kralları" ifadesi ile din adamının halk üzerindeki otoritesinin aslında kraldan da fazla olduğunu belirtmiştir.⁶⁴ Bir başka alim Mirza Muhammed Hüseyin Naini de masum imamın siyaset ve yönetime dair bütün yetkilerini fakihin üstlenebileceğini ileri sürmüştür.⁶⁵ Demir'e göre Neraki ve Naini'nin görüşleri Humeyni'nin velayet-i fakih yorumuna giden sürecin ilk aşamasını oluşturur.⁶⁶

Humeyni, İmam'ın gaybette olduğu dönemde din adamları siyasi liderlik yapamaz anlayışına tamamen karşıdır. Ona göre kötüye giden toplumun düzeltilmesi ve İslam'a uygun biçimde yönetilmesi için ne zaman geleceği belli olmayan İmam'ı beklemek bizzat İslam'ın kendisine aykırı bir durumdur. Dolayısıyla dinen yetkin bir fakih İslam toplumunun her alanda liderliğini üstlenmelidir. Bu düşüncesine kanıt olarak Kuran-ı Kerim'den Nisa Suresi'nin 59'uncu ayetinde geçen "Ey iman edenler, Allah'a, Resul'e ve içinizden emir sahiplerine itaat edin" ifadesini gösterir. Burada emir sahiplerinden kastedilen On iki İmam ve onların ardından gelen adil ve yetkin fakihlerdir.⁶⁷ Buradan yola çıkarak Humeyni, İmamın tüm yetkilerinin fakihin üzerinde toplanması gerektiğini belirtmiştir.

⁶⁰ Üstün, "İmamiye Şiasında Otorite Problemi ve Ayetullah Humeyni'nin Velayet-i Fakih Kavramı", s.376.

⁶¹ Üstün, "Velayet-i Fakih", s.20

⁶² Demir, s.58.

⁶³ Mustafa Öz, "Neraki, Molla Ahmed", *DİA*, Cilt: 32, s. 558.

⁶⁴ Hamid Dabashi, *Şiizm Bir Protesto Dini*, Çev. Belgin Çallı, İstanbul: Yarı Yayınları, 2015, s203.

⁶⁵ Üstün, "Velayet-i Fakih", s.20.

⁶⁶ Demir, s.58-59.

⁶⁷ İmam Humeyni, *İslam'da Devlet*, Çev. Objektif Yayınları, İstanbul: Objektif Yayınları, 1991, s.55-59.

Humeyni'ye göre Hz. Peygamber'in devlet başkanlığı görevinde ona halef olabilecek kişiler ancak adil fakihlerdir.⁶⁸ Bu görevi üstlenmeye karşı çıkan ve siyasi liderliği gayri meşru gören Şii fakihleri ise İslam kanunlarını korumamak, İslami hükümleri neşretmemek ve Müslümanların toplumsal ve siyasi işleri ile meşgul olmamakla eleştirmiştir. Humeyni, din adamlarının görevlerini yerine getiremediğini belirterek fakihlerin İslam'ı koruma görevinin namaz ve oruçtan daha önemli bir farz olduğunu belirtmiştir.⁶⁹ Ayrıca kanunları icra etme, orduya komutanlık etme, toplumu yönetme, ülkeyi savunma, yargısal işleri yerine getirme gibi peygamberlerin sorumluluğunda olan her işi fakihlerin yerine getirmekle görevli olduğunu belirtmiştir.⁷⁰

1.3.3. Humeyni'nin Yorumuna Karşı Çıkan Bazı Şii Fakihler

Geleneksel Şii düşüncesinde büyük tartışmalara sebep olan Humeyni'nin velayet-i fakih yorumuna pek çok Şii fakih karşı çıkmaktadır. Fakihlerin karşı çıkış nedenleri farklılıklar göstermektedir. Bazıları fakihin yetkileri konusunda Humeyni'ye yakın olmakla beraber fakihin göreve gelme şekli konusunda karşı çıkmakta, bazıları tek bir fakihin yerine fakihlerden oluşan bir şuranın yetki sahibi olması gerektiğini belirtmekte, bazıları ise daha muhafazakar davranıp gaip imam dönene kadar hiçbir fakihin siyasi otorite sahibi olamayacağını savunmaktadır.

Fakihin yönetime gelmesi konusunda eleştirilerde bulunan din adamlarının başında Ayetullah Muntazari gelmektedir. Muntazari, eleştirilerinden dolayı istifasını vermek zorunda kaldığı 1989 yılına kadar Humeyni'nin halefi olarak görülmesi ve Humeyni'ye en yakın Ayetullah olarak bilinmesi nedeniyle ayrı bir öneme sahiptir.⁷¹ Fakihin siyasi liderliğine karşı olmayan Muntazari'ye göre devletin lideri olacak fakih en alim fakihler arasından yapılacak seçimle halk tarafından seçilmelidir. Bu yolla seçilecek bir fakihe hem halk hem de diğer fakihler itaat etmek durumundadır. Humeyni'nin görüşüne göre davranılıp zorla, veliaht tayini ile ya da kısıtlı sayıda insanın seçimi ile siyasi liderliği elde etmek fakihin meşruiyetinin sorgulanmasına sebep olacaktır. Muntazari'ye göre Humeyni'nin oluşturduğu bu rejim şah döneminden farkı olmayan bir diktatörlüktür.⁷²

---

⁶⁸ Humeyni, s.97.

⁶⁹ Humeyni, s.104-109.

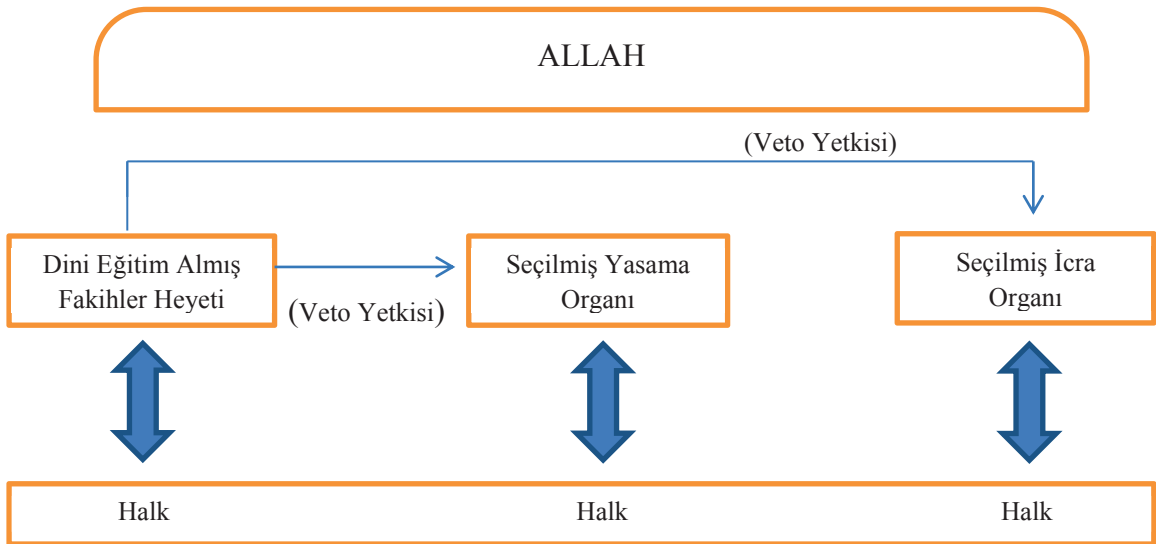
⁷⁰ Humeyni, s.113.

⁷¹ Hamid Algar, "Humeyni", **DiA**, Cilt: 18, s.362.

⁷² Demir, s.68-69.

Muntazari, Humeyni'den sonra liderliğin kendi isteği doğrultusunda belirlenmemesi nedeniyle Hamaney'in rehberliğini kabul etmeyince ev hapsine mahkum edilmiştir.⁷³

Siyasi idarede fakihlerden oluşacak şuranın bir takım yetkilere sahip olmasını savunan isimlerin başında ise 1980 yılında Irak'ta Saddam rejimi tarafından idam edilen Ayetullah Muhammed Bakır es-Sadr gelmektedir. Ayetullah Muhammed Bakır es-Sadr Humeyni'nin yorumuna kesin olarak karşı çıkmamakla birlikte bazı noktalarda farklı görüşler ileri sürmektedir. 1960'lı yılların başından 1980 yılında idam edilene kadar İslam devleti kurulmasını savunan Sadr, İslami yönetimde fakihlerin üstleneceği rol ve yetkileri konusunda Humeyni'den ayrılmaktadır. Sadr, halkın seçtiği yasama ve yürütme organlarının çıkardığı yasalar ve aldığı kararlar üzerinde din adamlarının hakemlik yetkisi olması gerektiğini savunurken Humeyni ise çıkarılacak yasalar ve hükümetin aldığı kararlar üzerinde son söz hakkının tek kişiye yani yetkin ve adil fakihe ait olduğunu savunur.⁷⁴ Başka bir deyişle Sadr'a göre İmam'ın gaybette olduğu dönemde İslami bir devletin siyasal sistemi sadece bir fakihe değil şuraya dayanmalıdır.⁷⁵ Fakihlerden oluşacak bu şura, halk tarafından seçilecek olan yasama ve yürütme gücüne sahip siyasileri denetleme ve kararlarını veto etme yetkisine sahiptir.⁷⁶

Şekil 1: Ayetullah es-Sadr tarafından formüle edilen siyasi otorite. **Kaynak:** Joyce Wiley, “*Irak Şiileri*”, s.164.

⁷³ Üstün, “*Velayet-i Fakih*”, s.21.

⁷⁴ Wiley, “*Irak Şiileri*”, s.174

⁷⁵ Cabbar, s.107.

⁷⁶ Hamid Mavani, **Religious Authority and Political Thought in Twelver Shi'ism: From Ali to Post-Khomeini**, New York: Routledge, 2013, s.143.

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere Bakır es-Sadr'ın siyasi tasavvurunda yürütme otoritesi halk tarafından seçilmektedir. Bu yönetici kadro içinde fakihler halkın seçtiği yasama ve yürütme organlarının alacağı kararların İslam'a uygun olup olmadığını denetleme ve gerektiğinde veto yetkisini kullanma hakkı olması nedeniyle siyasi açıdan daha güçlü konumdadır.

Lübnan'ın ileri gelen Şii fakihlerinden Şeyh Cevad Muğniye de Peygamber'in ve İmamların bütün yetkilerinin fakihlere geçmesi fikrine karşı çıkmaktadır. Cevad Muğniye velayet-i fakih tezine karşı olmasının sebeplerini şöyle sıralar⁷⁷:

“Fakih masum olmadığı için hata yapabilir; imamların herkes üzerinde velâyeti bulunurken fakihin velâyeti sınırlıdır, imamların velâyetiyle aynı olamaz; fakihin yetişkinler üzerinde velâyeti yoktur; ayrıca her fakihin devlet başkanlığı yetkilerini taşıması veya böyle bir iddiayı ileri sürmesi durumunda her şey alt üst olur ve bu durum fesada yol açar. Esasen hükümet fakihlerin inhisarında olmadığı gibi İslâmî hükümet de başında fakihin bulunduğu hükümet değildir; kanunları İslâmî olan her hükümet İslâmî'dir.”

Humeyni'nin Velayet-i Fakih teorisini benimsemeyen muhafazakâr din adamları grubunun başında Nəcəf dini havzası gelmektedir. Humeyni'nin velayet-i fakih teorisini geliştirdiği ve İran'da uygulamaya koyduğu yıllarda Nəcəf havzasının başında aslen İranlı olan fakat çok küçük yaşlardan itibaren Irak'ta yaşayan döneminin en önemli Şii alimlerinden olan Ayetullah Ebu'l Kasım el-Hui (ö. 1992) bulunmaktaydı. Hui'nin görüşüne göre fakihler On ikinci İmam gaybetten dönene kadar siyasi liderlik yapamazlar, fakihin sadece fetva ve kaza yetkisi vardır ve yetkilerinin siyasi alana kaydırılmasının dini bir temeli yoktur.⁷⁸ Hui'nin talebesi olan ve Irak'ın Nəcəf şehrinde yaşayan Şiiilerin en büyük dini otoritesi olarak kabul edilen Ayetullah Sistani de Humeyni'nin velayet-i fakih yorumuna mesafeli durmaktadır. Sorulan sorulara cevaplar verdiği kendisine ait internet sitesinde Sistani velayet-i fakih hakkındaki düşüncesini şöyle ifade etmektedir: “Her fakih tartışmaya açık olmayan konularda velayet sahibidir. Tartışmaya açık olmayan konulara ‘el-umur el-hisbiyye’ denir. Toplumsal düzenle alakalı bu hususlarda fakihin velayeti inananların çoğu tarafından takip edilme gibi belli başlı koşullara bağlıdır.”⁷⁹ Tartışmaya açık olmayan konuları toplumsal düzenle alakalı

⁷⁷ Üstün, “*Velayet-i Fakih*”, s.21.

⁷⁸ Demir, s.68.

⁷⁹ <http://www.sistani.org/english/qa/search/632/>, (20 Temmuz 2015)

hususlar olarak tanımlayan Sistani, siyasi meseleleri tartışmaya açık olmasından dolayı velayet dışında tutmuştur. Hui'nin fakihlerin siyasi liderliğine karşı çıkan ve siyaseten sessiz kalmayı savunan görüşünü devam ettiren Sistani fakihlerin siyasette aktif rol almalarına karşı durmaktadır.⁸⁰

Yukarıdaki Şii din adamlarının dışında da Humeyni'nin velayet-i fakih yorumunu kabul etmeyen pek çok din adamı vardır. Velayet-i fakihe Şii din adamları tarafından getirilen temel eleştirileri Ahmet İshak Demir üç maddede toparlamaktadır⁸¹:

- 1- İlahi dinler hükümetten uzaktır. Din ferdidir. Halk siyasi, iktisadi, ictimai ve kazai konularda serbesttir.
- 2- Hz. Muhammed ve Hz. Ali dönemindeki gibi din ve siyasetin iç içe olduğu dönem gaybetin başlaması ile sona ermiştir. Gaybet döneminde dinin mercii ulema, siyasetin mercii de siyaset adamlarıdır.
- 3- Peygamber ve imamlar hatasız olmalarına rağmen fakihler masum değildir.

Humeyni'nin velayet-i fakih teorisi ile birlikte 1960'ların sonundan itibaren hükümetleri gayrı meşru kabul eden geleneksel (muhafazakâr) Şii düşüncesi temelinden sarsılmıştır.⁸² Humeyni söz konusu teorisini 1979 İran Devrimi sonrası pratikte de uygulamaya koyarak sadece İran'da değil Irak başta olmak üzere Şiilerin yaşadığı bütün ülkelerde toplumsal hareketlenmelere sebebiyet vermiştir.

1.4. Irak Şii Merciliği ve Siyaset

1.4.1. Irak Şii Merciliğinin Önemi

Sözlük anlamı “başvurulacak yer veya makam” anlamına gelen merci kelimesi Şiiler için dini ilminden dolayı kendisine başvuru alan müçtehid (fakih) anlamına da gelmektedir. İmamların varlığında hayatın her alanında İmam'a tabi olan Şiiler On ikinci İmam'ın gaybeti ile birlikte dini merci olarak gördükleri müçtehidlere tabi olmaya başlamışlardır. 18'inci yüzyılın sonlarından itibaren sözlük anlamı “taklit için takip edilecek kişi” olan ve İmamiyye Şiiliği'nin çoğunluğu tarafından “içtihad derecesine sahip en yetkin din adamı” manasında kullanılan “merci-i taklid” kavramı

---

⁸⁰ Üstün, “*Velayet-i Fakih*”, s.21.

⁸¹ Demir, s.69-70.

⁸² Üstün, “*Velayet-i Fakih*”, s.21-22.

gelişmiştir. Bir müçtehidin merci konumuna yükseldiğinin bir diğer göstergesi de ayetullah ünvanının yanına eklenen en üstün manasındaki “uzma” sıfatının eklenmesidir.⁸³ Şiiiler için merci konumunda olan din adamlarının oluşturduğu ve İslam dini çerçevesinde hareket ederek dünya üzerindeki Müslümanların problemlerini çözmeyi ana amaç edinmiş yapıya ise “mercilik” denmektedir.⁸⁴

Mercilik kurumu sadece Irak değil dünya üzerindeki Şiiilerin çoğunluğunun takip ettiği bir kurumdur. Irak’ta günümüzde en üst makamdaki merci-i taklidlerden Ayetullah Ali el-Sistani, Ayetullah Muhammed İshak el-Feyyaz, Ayetullah Muhammed Said el-Hekim ve Ayetullah Beşir en-Necefi’nin bulunması⁸⁵ ve bunlardan üçünün (Sistani, Necefi ve Feyyaz) Iraklı olmaması Mercilik müessesesinin uluslararası konumunu ve etkisini göstermesi açısından önemlidir. Söz konusu mercilerin Peygamber ve İmamların sorumluluğunda olan görevleri yerine getirmekle yükümlü olduğu inancı mercilere çok geniş yetkiler vermektedir. Bu yetkiler içinde İmamların esas vazifeleri de olan Müslümanlara *velayet*, insanlığa İslam dininin öğretilerini ulaştırmak yani *fetva vermek*, anlaşmazlıkları çözüp uyuşmazlıklara çözüm getirmek yani *kadılık-hâkimlik* yapmak ve iyiliği emredip kötülüğü yasaklamak görevlerini kapsamaktadır.⁸⁶

Necef dini havzası içerisinde yer alan Mercilik kurumu Şiiiler açısından son derece önemli bir role sahiptir. Kültürel, toplumsal ve siyasi konular başta olmak üzere toplumun neredeyse tüm ihtiyaçlarını karşılama bakımından son derece etkilidir. Bu açıdan Mercilik kurumunun Şiiiler için neredeyse devlet ile aynı konuma sahip olduğu söylenebilir. İslami kurallara göre yönetilen bir devlette siyasi otoriteye yardımcı olan Mercilik, devletin olmadığı ya da zayıfladığı dönemlerde devlet vazifesi görmektedir. Sahip olduğu ekonomik gelir sayesinde Mercilik pek çok vatandaşın ihtiyacını karşılayabilmektedir.⁸⁷

Necef dini havzası Irak, İran ve Lübnan coğrafyasındaki Şiiiler üzerinde 19’uncu ve 20’nci yüzyıl boyunca güçlü bir şekilde etkide bulunmuştur. Irak Şiiileri üzerinde otorite olarak sivrilen aileler içerisinde Kerbela’dan Şirazi ailesi, Necef’ten el-Hekim ailesi ve

⁸³ Hayreddin Karaman, “Ca’feriyye”, **DİA**, Cilt: 07, s.8; Algar, “*Merci-i Taklid*”, s.172.

⁸⁴ Abbas, s.60-61.

⁸⁵ W. Andrew Terrill, “The United States and Iraq’s Shi’ite Clergy: Partners or Adversaries”, **Strategic Studies Institute**, Pennsylvania, 2004, s.13.

⁸⁶ Abbas, s.61.

⁸⁷ Abbas, s.61-69.

Kazımiye-Necef'ten Sadr ailesi ön plana çıkmıştır.⁸⁸ Bu aileler Irak'ta Şii temelli teo-politik hareketlerden İslami Dava Partisi, Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi, İslami Eylem Örgütü, Mücahidin Hareketi gibi örgütlerin kurulmasında ve faaliyetlerinde ön planda yer almışlardır.⁸⁹ 1960'lı yıllarda Irak'taki medreselerde Muhsin el-Hekim ve Muhammed Bakır es-Sadr etkin konuma geçtikten sonra Merciliğin hem toplum hem de Irak siyaseti üzerindeki etkisi giderek artmaya başlamıştır.⁹⁰

1.4.2. Irak Şii Merciliği ve Siyaset

19'uncu yüzyılın sonu ile 20'nci yüzyılın başı arasındaki dönem Şii din adamlarının siyasette aktif rol oynama ve siyasi olayların yönünü belirleme yeteneğine sahip olmaya başladığı dönemdir. İran'da 1891-1892 yıllarında İngilizlere verilen ticari imtiyazların din adamlarının büyük etkisi sonucu iptal edilmek zorunda kalınması, 1905-1909 yılları arasında hem Osmanlı hem de İran'da anayasal hareketlerin din adamlarına siyasi etki alanı oluşturması, 1914 yılında İngilizlerin Irak'ı işgal etmesi ve 1920 yılında İngilizlere karşı düzenlenen büyük isyanda din adamlarının başrol oynaması gibi gelişmeler Şii mercilerin siyasi etkisini artırmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından Irak'ta İngiliz idaresindeki monarşinin kurulduğu 1921 yılına kadar Şii din adamları “kafir” ve “işgalci” olarak gördüklerin İngilizlerin politikalarına muhaliflerdi. 1919 yılında dönemin en etkili Şii fakihlerinden Merc-i Taklid Ayetullah Muhammed Taki Şirazi yayınladığı fetva ile tüm Irak halkını İngilizlere karşı cihada çağırmıştır. Bu fetvada cihad çağrısının yanında Irak'ta Müslümanların idaresinde bir yönetimin kurulması gerektiği belirtilmiştir.⁹¹ İngilizler isyanı sert biçimde bastırmış fakat hem askeri kayıplar hem de finansal açıdan pahalıya mal olan bu isyanın ardından bazı Şii din adamlarının görüşüne yakın olarak 1921 yılında Faysal'ı kral olarak atamışlardır.⁹² Bu tarihten itibaren Şii Merciliği hem İngiliz mandası döneminde (1921-1932) hem de bağımsız monarşi döneminde (1932-1958) Kral Faysal'ın politikalarının İslami olup olmamasına ve Şiiilerin yönetimde temsilci bulundurmalarına izin verip vermemesine göre siyasi tutum sergilemişlerdir.

⁸⁸ Yusuf Benli, “Şii-Sünni İlişkileri Çerçevesinde Irak'ta Sadr Ailesi”, **e-makalat Mezhep Araştırmaları**, Cilt: 6, Sayı: 2, (Güz 2013), s.440.

⁸⁹ Ofra Bengio, “Shi'is and Politics in Ba'thi Iraq”, **Middle Eastern Studies**, Vol. 21, No. 1, 1985, p.5; Benli, s.440.

⁹⁰ Abbas, s.61.

⁹¹ Peter Sluglett, **Britain in Iraq Contriving King and Country**, New York: I.B. Tauris, 2007, s.32-33.

⁹² Polk, s.89-90; Abbas, s.162-163.

1958 yılında monarşinin yıkılıp cumhuriyet rejiminin kurulmasıyla sonuçlanan olayların ardından Şii ulemanın ve dolayısıyla da Merciliğin siyasi aktifliği artmıştır. Joyce Wiley'e göre siyasal değişimlerin başında sekülerizmin yükselmesi gelmekteydi. Wiley, sekülerleşme ve modernleşmenin din adamları üzerinde üç ayaklı bir problem ortaya çıkardığını belirtmiştir: Din adamlarını sayıları azalmış, halkın bağışlarının azalmasına bağlı olarak ekonomik gelirlerindeki düşüş sonucu toplumdaki statüleri gerilemiş ve seküler eğitim sisteminin dayattığı dini bilgileri edinen halk din adamlarının rolleri konusunda belirsizlik yaşamaya başlamıştır. Bunlara ilaveten Sekülerleşmenin bir sonucu olarak dini kariyer yapma hedefindeki gençlerin sayısında azalma olmuş ve din adamları giderek yaşlılardan oluşmaya başlamıştır. 1950'lerin sonunda Irak'ta bu problemlerin tamamı görülmüştür.⁹³ Netice olarak da sekülerleşmeye tepki olarak din adamları siyasette aktif rol oynamaya başlamış ve Şii Siyasal İslam hareketi yükselişe geçmiştir. Siyasi aktifliği artan ulemanın 1960'lı yıllarda hükümetin gayri meşru olduğunu ilan etmesi ve Müslümanların meşru bir hükümet kurmak zorunda olduğunu açıklaması üzerine Iraklı Şiiler siyasal muhalefeti dinen de bir zorunluluk olarak algılamaya başlamıştır.⁹⁴

Şii Merciliğin karşı pozisyon aldığı bir diğer ideoloji ise komünizm olmuştur. Özellikle 1950'li yıllardan itibaren Irak'ta Şii ulemanın siyasi faaliyetlere yönelmesinde komünizmin hızlı bir şekilde yayılmasının da etkisi büyüktür. Iraklıların özellikle de Şii gençlerin komünizme kayması genç Şii din adamlarından Ayetullah Muhammed Bakır es-Sadr'ın temel gündemi haline gelmiştir. Büyük Şii merci Ayetullah Muhsin el-Hekim de komünizmle mücadelede diğer Şii din adamlarına destek olmuştur. Bunun üzerine Şii Merciliği de "Komünizm, küfür ve ateistliktir" fetvası yayınlamaya açık savaş açmıştır.⁹⁵ Ayrıca komünizmle mücadele ve devletin İslami kurallara göre yönetilmesi için mücadelenin siyasi alana kaydırılması gerektiğini düşünen din adamları ABD işgalinden günümüze kadar iktidarda olan İslami Dava Partisi'nin kuruluşuna zemin hazırlamışlardır.⁹⁶

---

⁹³ Wiley, "Irak Şiileri", s.98.

⁹⁴ Wiley, "Irak Şiileri", s.139.

⁹⁵ Abbas, s.191-201.

⁹⁶ Abbas, s.189.

Etkin olmaya başladığı 1963 yılından yıkıldığı 2003 yılına kadar Baas rejiminin Şii Merciliğini iktidarı için tehdit olarak görmesi Şii din adamlarının önündeki başka bir sorun olmuştur. Özellikle 1979 yılında Humeyni'nin önderliğinde İran'da yaşanan devrimin Irak'taki Şiileri devrim için motive etmesi Şii Merciliğini Baas iktidarının önündeki en büyük tehdit unsuru haline getirmiştir. Saddam Hüseyin'in 1979 yılında Irak'ta iktidara gelmesiyle birlikte Baas rejiminin Şii Merciliği ve Şii halk üzerindeki baskısı giderek artmıştır. Saddam ve Şiiler arasındaki nefret çok yüksek boyutlara ulaşmıştı. Vali Nasr'ın ifadesiyle Şiiler için Saddam, Kerbela'da Hüseyin'i öldüren Yezid'di.⁹⁷

Fakat burada 1960'lı yılların sonundan itibaren Şii Merciliğinin bütün konularda tek bir ses olarak hareket edemediğini söylemekte fayda vardır. Mercilik “reformist” ve “gelenekselci” olarak ikiye ayrılmıştır. Reformcu din adamlarının önde gelen ismi Muhammed Bakır es-Sadr iken gelenekselci kanadı 1970 yılında vefat edene kadar Muhsin el-Hekim ardından da Ebu'l Kasım el-Hui temsil etmekteydi. Bu iki farklı kanadın fikir ayrılığına düştüğü nokta Şii tarihi boyunca tanıdık bir tartışmadan kaynaklanmaktaydı: din adamlarının siyasetle olan ilişkisi. Baas Partisi'nin esas baskısı da Reformist Şii Mercii olan Bakır es-Sadr ve onun destek olduğu İslami Dava Partisi üzerindedir. Anlaşılacağı üzere Necef dini havzası içerisinde de bazı dönemler “dingincilik” (quietism)⁹⁸ anlayışının dışında siyasete müdahil olma noktasında fikirler öne süren mercii-i taklidler ön plana çıkmıştır. Fakat Irak'taki Necef merkezli Şii Mercilik kurumunun ana görüşü din adamlarının siyasi liderlikten uzak olması gerektiğidir.

Baas Partisi'nin Şii Merciliği üzerindeki baskısının nedenlerinin başında Baas'ın seküler ideolojiye sahip olması ve siyasi etkisi giderek artan din adamlarını siyasetten uzaklaştırmak istemesi gelmektedir.⁹⁹ Baas iktidarının sona erdiği 2003 yılından itibaren Sistani liderliğindeki Şii Merciliği Irak siyasi sahnesinde aktif rol

---

⁹⁷ Vali Nasr, **The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future**, New York: W. W. Norton & Company, 2007, s.186-187.

⁹⁸ Ayetullah Sistani Mercii-i Taklid makamına ulaşmış fakihlerin toplum üzerindeki velayet yetkisini kabul etmekle birlikte Humeyni'nin aksine bu yetkinin siyasi sınırların dışında kalması gerektiğini savunur. Bu sebeple fakihlerin siyasi meselelerde yol gösterme ya da tavsiyede bulunabilmelerine karşın karar alıcı pozisyonda olmalarına karşı çıkmaktadır. Bu durum batı literatüründe felsefi anlamda dingincilik olarak tanımlanan quietism kelimesi ile ifade edilmektedir.

⁹⁹ Abbas, s.211.

oyunmaktadır. 2003 işgalinin ardından yeni anayasanın hazırlanması, seçimlerin organize edilmesi, toplumun siyasi davranışlarını etkileyecek fetvalar yayınlaması ve ABD işgaline karşı söylem bazında ortaya koyduğu tepki gibi tutumları ile Şii Merciliği 2003 sonrasında Irak'ın siyasi ve toplumsal olarak yeniden yapılanmasında önemli bir rol oynamıştır.

BÖLÜM 2: Şİİ TEMEL AKTÖRLER ve SİYASİ PARTİLER

2.1. Ayetullah Ali El-Sistani

Ayetullah Sistani 1930 yılında İran'ın Meşhed kentinde doğmuştur. Dini eğitiminin ilk yılları Meşhed'de ailesinin ve diğer din adamlarının yanında geçmiştir. 1948 yılında İran'ın Kum şehrine gelerek yüksek dini eğitime dönemin en etkili Şii din adamı olan Ayetullah Hüseyin Burucerdî'nin talebesi olarak başlamıştır. 1951'in sonlarına doğru dini eğitimini tamamlamak ve hayatının geri kalanını geçirmek üzere Irak'ın Necef şehrine gelerek dönemin en etkin Şii alimlerinden Ayetullah Ebu'l Kasım el-Hui'nin öğrencisi olmuştur.¹⁰⁰ 1992 yılında Hui'nin ölmesiyle birlikte onun yerine geçmiş ve Necef'teki diğer ulemanın da görüşleriyle Ayetullah Uzma seviyesine yükselerek Necef dini havzasının en üst dini otoritesi olmuştur.¹⁰¹ Dünya üzerindeki Şiiler arasında en fazla takipçiye sahip Ayetullah olduğu düşünülmektedir.¹⁰² Irak dışında özellikle Hindistan, Pakistan, Körfez ülkeleri, Lübnan ve Suriye'deki Şiilerin muhtemelen çoğu Sistani'yi takip etmektedir.¹⁰³ Bu takipçilerin Sistani'ye aktardıkları Humus¹⁰⁴ vergilerinin tutarının milyonlarca dolar olduğu tahmin edilmektedir. Hem takipçi sayısı hem de yönettiği büyük miktardaki para dikkate alındığında Sistani, dünya üzerindeki milyonlarca -özellikle de Irak içindeki- Şii'nin sosyo-politik davranışlarını etkileyebilen bir aktördür. Halkın, gazetecilerin ve siyasilerin önüne fazla çıkmayan Sistani, bu etkisini yurt içi ve yurt dışında kendi fetvalarını halka aktarmakla yükümlü vekiller aracılığı ile gerçekleştirmektedir.

Ayetullah Sistani, Şiilik içindeki “dingincilik” olarak bilinen akımdan gelmektedir. Buradaki dingincilikten kasıt günlük siyasi konulardan uzak olmak ve sessiz kalmaktır. Yani dini merciler siyasetten bağımsız bir otorite olarak hareket ederek toplumu yönlendirmelidir. Fakat siyasilerin ya da halkın karar verme süreçlerinde fikir beyan

¹⁰⁰ Juan Cole, “The Ayatollahs and Democracy in Iraq”, ISIM paper 7, **Amsterdam University Press**, Amsterdam, 2006, s.7.

¹⁰¹ Levent Baştürk ve Diğerleri, “Irak Siyasetini Anlama Kılavuzu”, **SETA Rapor**, Ankara, 2013, s.155.

¹⁰² Faleh Cabbar, **Irak'ta Şii Hareketi ve Direniş**, Çev: Hikmet Halis, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2004, s.252.

¹⁰³ Algar, “*Merci-i Taklid*”, s.173.

¹⁰⁴ Sözlük anlamı “beşte bir” olan humus, İslam hukukunda ganimetlerden veya ganimet hükmünde olan mallardan kamu adına alınan beşte birlik kısmı ifade eder. Şii hukukunda ise 5-6'ncı yüzyıldan itibaren daha geniş kapsamda ele alınarak zekattan sonra gelen ayrı bir bölüm olarak ele alınmış ve giderek kurumlaşmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Öz, “Şia'da Humus”, **DİA**, Cilt: 18, s.369.

etme, siyasilerin davranışlarını yönlendirme veya toplumun siyasal kararlarını şekillendirme amacıyla sınırlı da olsa açıklamalarda bulunmaktadırlar.¹⁰⁵ Buradan anlaşılacağı üzere Sistani, ülke yönetiminin tamamen din adamları elinde olmasını savunan “velayet-i fakih” kavramına karşı durmaktadır. Humeyni’nin velayet-i fakih kavramına karşı çıkan Sistani’nin benimsediği dingincilik doktrini, on ikinci imamın yokluğunda din adamlarının devlet başkanlığı yapmaya hakkı olmadığını savunur. Hatta ziyaretine gelen bir din adamına “Yok olacak olsam bile İran’daki yönetim şeklinin Irak’ta yaşanmasına izin vermeyeceğim” dediği söylenmektedir.¹⁰⁶ Sistani’ye göre siyasi seçimler, din özgürlüğü, demokrasi ve diğer medeni haklar toplumsal barış ve bütünlük için olmazsa olmaz şartlardandır. Bununla beraber ülke yönetiminde esas alınan kanunlar İslam Hukukuyla çatışmamalıdır.¹⁰⁷

Baas rejimi iktidarı eline aldığı dönemde Irak’ta Şiiler üzerindeki siyasi baskı en üst seviyeye çıkmıştı. Sistani’nin siyasete karışmayan “sessiz, dingin” bir din adamı olması bile Saddam tarafından tehdit olarak algılanmasının önüne geçememiştir. Saddam dönemi sona erene kadar ciddi baskılara maruz kalan ve ev hapsinde tutulan Sistani,¹⁰⁸ Saddam sonrası Irak’ta siyaseti şekillendirmede “sessiz” kalmamıştır. İşgal sonrasında gerek anayasanın hazırlanması, gerek hükümetin kurulması sürecinde gerekse de şiddet olaylarının sona erdirilmesi için atılan adımlarda fetvaları ve açıklamalarıyla aktif rol oynamıştır. Anayasayı hazırlayacak ve Irak’ı yönetecek kişilerin Iraklılar tarafından seçilmesi için açıklamalarda bulunmuştur. Dolayısıyla ABD’nin işgal sonrası kurduğu geçici yönetimi de Irak halkı tarafından seçilmiş bir yönetim olmadığı için her defasında eleştirmiştir.¹⁰⁹ ABD’yi bir an önce Kurucu Meclisin belirlenmesi için seçimlerin yapılmasını sağlaması ve seçimlerin ardından da işgale son verip Irak’ı terk etmesi yönünde uyarılmış ve zorlamıştır.¹¹⁰ Sistani’nin işgal sonrasındaki bu politikaları ile hocası Ayetullah Hui’nin “dingincilik” görüşlerini bir adım öteye taşımış gözükmektedir.

---

¹⁰⁵ Graham E. Fuller, “Islamist Politics in Iraq after Saddam Hussein”, **United States Institute of Peace**, Special Report 108, 2003, s.4.

¹⁰⁶ Cole, “*The Ayatollahs and Democracy in Iraq*”, s.8.

¹⁰⁷ Sharon Otterman, “IRAQ: Grand Ayatollah Ali al-Sistani”, **CFR**, 1 Eylül 2004, <http://www.cfr.org/iraq/iraq-grand-ayatollah-ali-al-sistani/p7636>. (14 Şubat 2015); Baştürk ve Diğerleri, s.155; Cole, “*The Ayatollahs and Democracy in Iraq*”, s.7.

¹⁰⁸ Mehdi Noorbaksh, “Shiism and Ethnic Politics in Iraq”, **Middle East Policy**, Vol 15, No 2, 2008, s.57.

¹⁰⁹ Cole, “*The Ayatollahs and Democracy in Iraq*”, s.10-11.

¹¹⁰ Patrick Cockburn, **Muqtada: Muqtada Al-Sadr, the Shia Revival, and the Struggle for Iraq**, New York: Scribner, 2008, s.165.

Sistani'nin işgal sonrası Irak'taki siyasal sürecin şekillenmesinde oynadığı aktif rol 2005 seçimlerinde kendini göstermiştir. Seçimler öncesi kurulan Birleşik Irak İttifakı adlı siyasi oluşumun Irak'taki neredeyse bütün önemli Şii aktörleri ve partileri bünyesinde toplamasında Sistani önemli bir rol oynamıştır.¹¹¹ Sistani'nin mezhep ayrımcılığını reddeden söylemleri göz önüne alındığında bütün Şiileri bir araya getirerek bir oluşum kurması anti-mezhepçilik anlayışıyla bir tezatlık oluşturmuştur. 2005 seçimlerinde yeni Anayasayı yapacak kurucu meclisin oluşturulacağı göz önüne alındığında Sistani'nin bu hamle ile Kurucu Meclis içinde güçlü bir Şii grubu oluşturarak Irak Anayasasını İslami esaslara göre şekillendirmeyi amaçladığı söylenebilir.

Sistani, Irak'taki işgal sonrası artan mezhep çatışmalarını önlemek için de çabalamıştır. Açıklamalarından birinde “Sünniler bizim nefsimizdir” diyerek Şii-Sünni arasında bir fark olmadığını vurgulamıştır.¹¹² Bir başka örnek olay ise, Saddam döneminde Sünni camisine dönüştürülen bir Şii camisinin İşgal sonrası Şiiler tarafından zorla eski haline getirilmesi sonrasında yaşanmıştır. Bu olayı öğrenen Sistani, o caminin Sünni camisi olarak kalması gerektiğini belirtmiştir.¹¹³ 2006 yılında Irak'ta iç savaşın fitilini ateşleyen Samarra'daki el-Askeri camisinin bombalanması olayına da Sistani soğukkanlılıkla yaklaşmıştır. Olayı kınayan ve bunun bir mezhep çatışmasına dönüşmesinin engellenmesi için olayın barışçıl şekilde protesto edilmesini isteyen Sistani, Sünni ibadethanelerine misilleme yapılmamasını istemiştir.¹¹⁴ Fakat bu çağrısı özellikle Mukteda es-Sadr'ın taraftarları arasında karşılık bulmamış ve 2006-2008 yılları arasında çok kanlı bir iç savaş yaşanmıştır.

Nuri Maliki'nin ikinci başbakanlık döneminde (2010-2014) mezhep gerilimlerinin artış göstermesi, devlet kademelerinde artan yolsuzluklar ve ekonomik bunalımlar Irak toplumunda huzursuzluğa sebep olmuştur. Ayrıca Irak'ın içine düştüğü durumun sorumlularından biri olarak Maliki'yi gören Sistani, 2014 yılı Haziran ayında Maliki'yi

---

¹¹¹ Cole, “*The Ayatollahs and Democracy in Iraq*”, s.24.

¹¹² Abbas, s.293.

¹¹³ Abbas, s.308.

¹¹⁴ Joel Wing, “Ayatollah Sistani's Role In Post-Saddam Iraq Interview With Fadel Reda Al-Kifae”, **Musings on Iraq**, 10 Şubat 2014, <http://musingsoniraq.blogspot.com.tr/2014/02/ayatollah-sistanis-role-in-post-saddam.html>, (22 Kasım 2014); Ziya Abbas, s.312.

geçmişteki hatalardan kaçınması yönünde uyarmıştır.¹¹⁵ 25 Temmuz 2014 Cuma günü hutbede okunan mesajında ise “liderlerin koltuğa yapışmamaları” ve “liderlerin Irak’ın selameti için gerektiğinde görevi bırakmayı bilmeleri gerektiğini” söyleyerek adeta Maliki’nin istifa etmesini istemiştir.¹¹⁶ DAEŞ’in (Irak-Şam İslam Devleti) Musul’u ele geçirmesinin hemen ardından 13 Haziran 2014’te yaptığı “cihad” fetvasıyla tüm Iraklıları “teröre karşı savaşmaya” ve Şii’leri “kutsal mekanları savunmaya” çağırıştır.¹¹⁷ Bu fetvanın üzerine on binlerce gönüllü, Şii milis kuvvetlerine katılarak hem Irak’ta Şii’ler için kutsal mekanları korumak hem de diğer bölgelerde DAEŞ ile savaşta Irak ordusuna yardım etmek için savaşmaya başlamışlardır. Bu fetvanın önemli bir noktası da Şii din adamlarının “cihad” ilan etmesinin nadir gerçekleşen bir durum olmasından kaynaklanmaktadır.¹¹⁸ Şii inancına göre kayıp imamın yokluğunda “saldırı cihadı” ilanı verilemez bu sadece imamın yetkisinde olan bir davranıştır. İmamın vekili konumunda olan ayetullahlar zaruri gördükleri durumda sadece “savunma cihadı” ilan etme yetkisine sahiptirler¹¹⁹ ki, 1914 yılında İngilizlerin Irak’ı işgaline karşı Seyyid Kazım Yezdi tarafından verilen cihad fetvası da bu minvaldedir. Ayrıca 2006 yılında Samarra’daki on birinci İmam el-Askeri’nin türbesinin bombalanması ve ardından yaşanan iç savaş sürecinde dahi Sistani cihad fetvası vermemiştir.¹²⁰ Bu sebeple Sistani’nin DAEŞ’e karşı ilan ettiği bu fetva Şii’ler açısından son derece önemli bir durum haline gelmiştir.

Maliki’nin 30 Nisan 2014 genel seçimler öncesinde Sistani tarafından eleştirilmesine rağmen seçimlerden büyük farkla galip çıkması ve İran’ın Irak üzerinde artan nüfuzu gibi son dönem yerel ve bölgesel siyasi gelişmeler Sistani’nin politik etkisini olumsuz etkilemiştir. Bütün bunlara rağmen Sistani’nin dini otorite olarak en üst makamda kalmaya devam etmesi, merci-i taklid olarak Şii’lerin çoğunluğu tarafından takip edilmesi ve DAEŞ ile savaşmak için Irak hükümetinin toparlayamadığı silahlı güçlerin

---

¹¹⁵ “Sistani de Maliki’yi eleştirdi”, **Al Jazeera Türk**, 20 Haziran 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/sistani-de-malikiyi-elestirdi> (23 Kasım 2014).

¹¹⁶ Sameer N. Yacoub ve Vivian Salama, “Iraqi cleric urges leaders not to 'cling' to power”, **AP**, 25 Temmuz 2014, <http://www.bigstory.ap.org/article/iraqi-cleric-urges-leaders-not-cling-power> (15 Şubat 2015).

¹¹⁷ Loveday Morris, “Shiite cleric Sistani backs Iraqi government’s call for volunteers to fight advancing militants”, **The Washington Post**, 13 Haziran 2014, http://www.washingtonpost.com/world/middle_east/volunteers-flock-to-defend-baghdad-as-insurgents-seize-more-iraqi-territory/2014/06/13/10d46f9c-f2c8-11e3-914c-1fb0614e2d4_story.html (13 Nisan 2015).

¹¹⁸ Vaezi, s.73.

¹¹⁹ Demir, s.55.

¹²⁰ Luay Al Khatteeb and Abbas Kadhim, “What Do You Know About Sistani’s Fatwa?”, **HuffPost**, 09 Eylül 2014, http://www.huffingtonpost.com/luay-al-khatteeb/what-do-you-know-about-si_b_5576244.html (13 Nisan 2015).

onun cihad fetvası sonrası örgütlenip DAEŞ'e karşı savaşmaya başlaması gibi durumlar Iraklı Şii halk üzerinde etkisinin devam ettiğini göstermektedir.

2.2. İslami Dava Partisi

1957-1958 yıllarında Irak'ın Necef vilayetinde genç Şii alimlerin toplantılarıyla şekillenmeye başlayan İslami Dava Partisi¹²¹ (İDP) Irak'taki Şii hareket içinde organize olan en eski örgüt olarak bilinmektedir.¹²² Şii din adamları Irak'ta seküler ideolojinin, Arap milliyetçiliğinin ve özellikle de komünizmin yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte toplumun İslami hassasiyetlerinin azaldığını düşünmekteydiler.¹²³ Bazı veriler de bu din adamlarını doğrular nitelikteydi. Örneğin 1918 yılında Necef'teki medreselerde en az 6000 öğrenci öğrenim görmekteyken 1957 yılında bu sayı 1954'e düşmüştür ki, bunların sadece 326'sı Iraklıydı.¹²⁴ Ayrıca Irak Komünist Partisi (IKP) içindeki Şiiilerin oranı da giderek artmaktaydı. IKP içerisinde Şiiilerin oranı 1949 yılında yüzde 21 iken 1955 yılında yüzde 47'ye çıkmıştı.¹²⁵ Böyle bir sosyo-politik konjonktürde kurulan İDP'nin ana amacı da toplumun sosyal, siyasi ve fikri hayatta İslam dininin gerektirdiği gibi yaşamasını sağlamaktı. Bu sebeple partinin kuruluş yıllarında belirlediği iki ana tema; İslami bir düzen ve yeni bir siyasi parti kurulmasıydı.¹²⁶

Komünizm, sömürülen fakir sınıflara eşitlik getirme ve sosyal adalet gibi taahhütlerle özellikle Bağdat ve Irak'ın güneyindeki yoksul Şiiiler arasında oldukça ilgi görmeye başlamıştı.¹²⁷ Irak Komünist Partisinin (IKP) Şii imamların mücadelelerini ve Şii sembollerini içeren söylemlerinin Şiiiler arasında karşılık bulması¹²⁸ ile Şii ulemanın Iraklı gençleri Komünizm ve Marksizm'den uzaklaştırarak İslami bir yola yöneltmeye çabalamaları kaçınılmaz olmuştur. Bu gaye ile genç olmasına rağmen etkili bir müçtehid olan Muhammed Bakır es-Sadr Dava Partisi'nin manifestosunu hazırlayarak evrensel bir İslami yönetim kurulmasını İDP'nin stratejik amacı olarak belirlemiştir.¹²⁹ Bu yönü ile İDP'nin en etkili ideoloğu olarak ön plana çıkan Bakır es-Sadr'ın

¹²¹ Arapça "الدعوة" olan kelime Türkçeye "davet" ya da "çağrı" olarak çevrilebilir. Fakat burada Arapça okunuşu dikkate alınarak partinin adı "dava" olarak yazılmıştır.

¹²² Hanna Batatu, "Iraq's Underground Shi'a Movements: Characteristics, Causes and Prospects", **Middle East Journal**, Vol. 35, No. 4, 1981, p.578.

¹²³ Wiley, "Irak Şiiileri", s.47.

¹²⁴ Batatu, s.586.

¹²⁵ Nakash, "Irak'ta Pandora'nın Kutusu: Şiiiler", s.133.

¹²⁶ Cabbar, s.99; Baştürk ve Diğerleri, s.17.

¹²⁷ Benli, s.449-450.

¹²⁸ Baştürk ve Diğerleri, s.17-18.

¹²⁹ Cabbar, s.105.

düşüncesi, İslami prensiplerin ve dini liderlerin toplumsal hayatta olduğu kadar siyasal hayatta da aktif olmaları gerektiğidir.¹³⁰ Bu misyonla yola çıkan İDP, ilk evrede uygulayacakları politikaları; yeni üyelerin ve görevlilerin eğitilmesi, örgütlü ve eğitilmiş bir öncü kolun hazırlanması, kitlelerin bilinçlendirilmesi ve gelecekteki İslami yönetim ve toplum için teoriler geliştirilmesi olarak belirlemişlerdi.¹³¹ Bu hedeflere ulaşmak için bülten çıkarma, toplumun ileri gelenleriyle özel toplantılar ve dersler düzenleme, kütüphane ve okul inşası gibi faaliyetler organize etmişlerdir.¹³²

Ana hedeflerinden birisi Komünizmle mücadele olan İDP, 1958 yılında Monarşinin yıkılıp Cumhuriyet rejiminin kurulmasının ardından dönemin siyasal lideri General Kasım'ın komünistlerle iyi ilişkiler kurması üzerine 1963 yılındaki Abdüsselam Arif önderliğinde gerçekleşen darbeye destek vermiştir.¹³³ Arif yönetimindeki yeni siyasal iklimden faydalanan dönemin en yüksek dini otoritesi olan Ayetullah Uzma Muhsin el-Hekim ve İDP, Şii İslami hareketi dini, sosyal, kültürel ve siyasal anlamda toplum nazarında yaygınlaştırarak “Şii Rönesansı”¹³⁴ denilebilecek adımlar atmışlardır. İDP öncülüğünde yükselen Şii siyasal İslami hareketin destekçileri olduğu kadar muhalifleri de ortaya çıkmıştır. Pan-Arap milliyetçiler, sosyalistler ve komünistlerin yanı sıra siyaseten sessiz kalmayı savunan Şii dini havzasının liderleri de İDP'ye karşı gelenler arasında yer alıyordu. Özellikle Necefli ulemadan ve Ayetullah Hasan Şirazi'nin liderliğindeki Kerbela grubundan gelen tepkiler doktriner bir boyuta taşınmıştı. Bu düşünceye göre; Şii şeriatı ile çeliştiği gerekçesiyle kayıp imam gelmeden İslami bir yönetimin uygulamaya konması ya da bir İslam devleti kurma çağrısı imkansızdır.¹³⁵

Dava Partisi'nin siyasal aktifliğine karşı en büyük meydan okuma ise 1968 yılında iktidarı tamamen eline geçiren Baas yönetiminden gelmiştir. Toplumsal huzursuzluklara yol açan gelişmelerin ardından (ekonomik problemler, kuraklık, Kürtlerle yapılan savaşta Irak ordusu içindeki Şii askerlerin ölmesi vs.) öfkeli kalabalıkları mobilize ederek protesto gösterileri örgütlemeleri¹³⁶ 1974 ve 1977 yıllarında Baas tarafından

---

¹³⁰ Matthew Duss, Peter Juul, “The Fractured Shia of Iraq Understanding the Tensions within Iraq's Majority”, **Center for American Progress**, Washington, 2009, s.5.

¹³¹ Cabbar, s.102.

¹³² Wiley, “*Irak Şiiileri*”, s.50.

¹³³ Baştürk ve Diğerleri, s.18.

¹³⁴ Phebe Marr, **The Modern History of Iraq**, 3rd Edition, Colorado: Westview Press, 2012, s.127.

¹³⁵ Cabbar, s.109-110.

¹³⁶ Batatu, s.590.

İDP'nin taraftarlarının ve ileri gelen liderlerinin idam edilmesiyle sonuçlanmıştır.¹³⁷ Bu idamlar Dava Partisi liderlerinden pek çoğunun Irak dışına kaçmasına neden olmuş ve bu durum İDP'nin örgütsel ve siyasal açıdan zayıflamasına yol açmıştır.¹³⁸ Baas rejiminin giderek artan baskıları, liderlerinin tutuklanması ve idam edilmesi, İDP'nin yasal yollardan siyaset yapmasının engellenmesi ve partinin lider kadrosunda yaşanan değişimler 70'lerin ortasından itibaren partinin giderek radikalleşme ve devrimci bir harekete dönüşme sürecini başlatmıştır.¹³⁹ 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi ise Baas rejiminin artan baskısına maruz kalan Irak Şiiileri üzerinde uyarıcı bir etki yaparak İDP taraftarlarının daha da radikalleşmesine yol açmış ve polis, Baas rejimi ve ordu hedeflerine gerilla saldırıları düzenlemeye başlamışlardır.¹⁴⁰

Bakır es-Sadr'ın İran İslam Devrimini tebrik eden ve açık destek içeren ifadeleri, İDP'nin ise İran Devrimi yanlısı gösteriler organize etmesi Baas rejimi için çok tehlikeli bir meydan okumaydı. Öyle ki, hem İran'da Arapça yayın yapan radyolar hem de onun yolunu takip eden Iraklılar Ayetullah Muhammed Bakır es-Sadr'ı "Irak'ın Humeyni'si" şeklinde adlandırmaya başlamışlardır.¹⁴¹ Bu durum Baas rejiminde İran'daki devrimin Irak'ta da yaşanma korkusunu güçlendirmiştir. İDP'nin ve es-Sadr'ın meydan okumalarına cevaben Baas rejimi 31 Mart 1980 tarihinde partiye üye olmanın idam ile cezalandırılacağını açıklamıştır.¹⁴² Bu kararın ardından 1 Nisan'da Saddam'ın o dönemki danışmanı olan Başbakan Yardımcısı Tarık Aziz'e İDP'nin düzenlediği iddia edilen bir suikast girişimi olmuştur. Bunun üzerine 9 Nisan 1980'de Muhammed Bakır es-Sadr ve kız kardeşi Bint'ül Hüda Baas rejimi tarafından idam edilmiştir.¹⁴³ Rejimin bu baskıları ve özellikle de Muhammed Bakır es-Sadr gibi Irak'ın en önemli dini aktörlerinden birinin idam edilmesi üzerine Irak'ta faaliyet sürdürmelerinin neredeyse imkansız olduğunu anlayan İDP'nin lider kadrosu ve pek çok mensubu yurtdışına

---

¹³⁷ Marr, s.170-171.

¹³⁸ Cabbar, s.287-289.

¹³⁹ Yamao Dai, "Transformation of the Islamic Da'wa Party in Iraq: From the Revolutionary Period to the Diaspora Era", *Asian and African Area Studies*, Vol. 7, No. 2, 2008, s.247-248.

¹⁴⁰ Batatu, s.590.

¹⁴¹ Duss ve Juul, s.7; Batatu, s.590.

¹⁴² Wiley, "Irak Şiiileri", s.79; Baştürk ve Diğerleri, s.18-19.

¹⁴³ Rodger Shanahan, "Shi'a Political Development in Iraq: The Case of the Islamic Da'wa Party", *Third World Quarterly*, Vol. 25, No. 5, 2004, s.946.

kaçmışlardır. Sadr'ın idam edilmesinin önemli bir boyutu da modern Ortadoğu tarihinde idam edilen Merc-i Taklid seviyesindeki ilk Büyük Ayetullah olmasıdır.¹⁴⁴

Muhalefetini Irak dışındaki merkezlerden yürütmeye devam eden İDP'nin Irak içerisinde 1982 ve 1987 yıllarında Saddam'a, 1996 yılında ise Saddam'ın oğlu Uday'a suikast düzenlediği iddia edilmiştir.¹⁴⁵ Şiddet eylemlerinin yanı sıra yurt dışından siyasal muhalefet faaliyetleri de yürüten İDP, örgütsel düzeyde çeşitli kollara bölünmüştür. Yurt dışında İran, Suriye ve İngiltere İDP taraftarlarının örgütlendiği yerler olarak ön plana çıkmıştır. Partinin Londra ayağında sonradan 2005-2006 yılları arasında bir dönem başbakanlık yapan İbrahim Caferi ön plana çıkarken, Şam ayağında ise 2006-2014 yılları arasında başbakanlık yapmış Nuri Maliki ön plandaydı.¹⁴⁶ Liderliğin bölünmesinin bir sonucu olarak partinin kolları birbirleri ile tam uyumlu politikalar sergileyememişlerdir.¹⁴⁷ Diaspora yıllarında İDP kendisini hem İran hem ABD hem de fikri olarak anlayamadığı diğer muhalif gruplardan uzak tutmaya çalışmıştır. ABD liderliğinde 1991 Körfez Savaşı'nın ardından kurulan ve en geniş muhalif grup olan Irak Ulusal Kongresi'ne katılmayışının bir nedeni de budur.¹⁴⁸

ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesi diğer bütün Şii gruplar gibi İDP için de yönetime katılmak adına önemli bir fırsat meydana getirmiştir. Diasporadan Irak'a dönen parti üyeleri işgale resmi olarak karşı çıkmalarına rağmen işgale karşı direkt bir eylemde de bulunmamışlardır.¹⁴⁹ Diaspora yıllarındaki faaliyetlerinden ve söylemlerinden yola çıkarak Saddam rejiminin devrilmesini istemekle birlikte bunun yabancı güçler tarafından değil Irak halkı tarafından gerçekleşmesini istedikleri söylenebilir. Bununla birlikte İDP, ABD işgalinin realitesini kabul etmiş ve ABD öncülüğünde kurulan geçici Irak Yönetim Konseyi'ne katılmış fakat işgalin bir an önce sona ermesi ve yönetimin Iraklılara devredilmesini istemiştir.¹⁵⁰ Irak'ta siyasi sahneye dönen İDP'nin yönetimi altı büro tarafından sağlanmaktadır. Irak içi organizasyonu sağlayan büroların başında Siyasi Büro gelmektedir. Diğer bürolar; Basın Bürosu, Mali Büro, Halkla İlişkiler Bürosu ve Koordinasyon Bürosudur. Yurtdışı Organizasyon

---

¹⁴⁴ Cabbar, s.332; Duss ve Juul, s.7.

¹⁴⁵ Shanahan, s.946.

¹⁴⁶ Shanahan, s.949.

¹⁴⁷ Dai, s.260.

¹⁴⁸ Dai, s.261.

¹⁴⁹ Baştürk ve Diğerleri, s.20

¹⁵⁰ Shanahan, s.950.

Bürosu ise partinin yurtdışı faaliyetlerini organize etmektedir. Partinin temel amaçları şunlardır:

- Etnik köken ve mezhep ayrımı yapılmadan bütün Iraklıların partisi olma
- Toplumsal barış ve eşitlik için İslam'ın özündeki ılımlılık ve ilerleme
- Ayetullah Muhammed Bakır es-Sadr'ın teorisi olan “ümmetin velayeti” anlayışı, yani diğer bir deyişle: Demokrasi
- Vatandaşların sosyal kalkınmaya katılımını artırmak için sivil toplum
- Kanun önünde eşitlik başta olmak üzere bütün vatandaşlık haklarının benimsenmesi
- Devlet ve toplum birlikteliğini sağlamak
- Bütün vatandaşlar için fırsat eşitliği
- Ailenin toplumun temel yapı taşı olarak ele alınması
- Kadınların toplumsal rollerinin desteklenmesi
- Gençliğe önem verilmesi¹⁵¹

İşgal sonrası gerçekleşen 2005 seçimlerine neredeyse bütün önemli Şii partilerin bir araya geldiği Birleşik Irak İttifakı (Bİİ) adlı oluşum altında katılmışlardır.¹⁵² İlerleyen yıllarda ise diaspora yıllarında olduğu gibi parti içinde bölünmeler yaşanmış ve partinin önemli isimlerinden İbrahim Caferi 2008 yılında Ulusal Reform Hareketi adında yeni bir siyasi oluşum kurarak İDP'den ayrılmıştır.¹⁵³ Nuri Maliki ise genel sekreterliğini yaptığı İDP'yi 2009 seçimlerinden önce Bİİ'den ayırarak Kanun Devleti Koalisyonu (KDK) adındaki yeni kurduğu siyasi bloğa eklemiş ve bu tarihten sonraki seçimlere bu blokla katılmıştır.

2005 yılından beri koalisyon hükümetleri içerisinde Irak'ı yöneten İDP, Nuri Maliki yönetiminde (2006-2014) Irak içerisinde ciddi siyasi-güvenlik kırılmalarına sebep olmuştur. Maliki, işgalin hemen sonrasında ABD öncülüğünde başlatılan devlet kurumlarının ve ordunun “Baassızlaştırılması” amacıyla kurulan komitede aktif rol

---

¹⁵¹ Baştürk ve Diğerleri, s.19-20

¹⁵² Kemal İnat, “Irak 2005”, **Ortadoğu Yıllığı 2005**, Kemal İnat, Ali Balcı (Ed.), Nobel Yayın, Ankara, 2006, s.67.

¹⁵³ Andrew E. Kramer, “Ex-Premier Is Expelled From Governing Party in Iraq”, **The New York Times**, 8 Haziran 2008,

http://www.nytimes.com/2008/06/08/world/middleeast/08irac.html?n=Top/Reference/Times%20Topics/People/J/Jaa%20fari.%20Ibrahim%20a-&_r=0 (27 Mart 2015).

almıştır.¹⁵⁴ Maliki iktidarındaki ilk yıllar hem Şiiiler ve Sünniler arasında yaşanan şiddetli savaşı hem Mehdi Ordusu ve Bedr Tugayları gibi bazı Şii milislerin kendi içindeki savaşı hem de Irak hükümet güçleri ile Mehdi Ordusu arasında çıkan çatışmaları önleme çabaları ile geçmiştir.¹⁵⁵ 2008 yılına gelindiğinde Irak el-Kaidesi ve Mehdi Ordusu'nun güçlerinin kırılması Maliki'nin ve İDP'nin (dolayısıyla içinde bulunduğu Kanun Devleti Koalisyonu'nun) halk nezdindeki itibarını artırmıştır. Nitekim 2009 yerel seçimlerinde 14 vilayetin 9'unda (Kuzey Irak'taki üç vilayet ve Kerkük dahil değildir) en fazla oy alan parti olarak önemli bir başarı yakalamıştır.¹⁵⁶ Fakat KDK aynı başarısını 2010 genel seçimlerinde gösterememiştir. Söz konusu seçimlerde 89 sandalye kazanarak ikinci parti olmasına rağmen tartışmalı bir biçimde hükümeti kurma görevi KDK'ye verilmiştir.¹⁵⁷ Bu olay Irak'ta giderek tırmanan gerginliklerin dönüm noktası olmuş ve hem Maliki'nin politikaları hem de bölgesel gelişmeler ülkeyi iç savaş ortamına doğru sürüklemiştir.

Maliki, 2010 seçimlerinin ardından başlayan ikinci başbakanlığı döneminde devlet kurumlarına, orduya ve yargıya kendi çevresinden veya ittifak bağı olan kişileri atamak suretiyle tüm devlet mekanizmalarını kendine bağlı hale getirmiştir.¹⁵⁸ Bunun sonucunda Irak'ta giderek artan siyasi krizler patlak vermeye başlamıştır. ABD askerlerinin Irak'tan çekilmesinin hemen ardından 2011 yılı Aralık ayında Tarık Haşimi, 2012 yılında Rafi İsvi ve 2013 yılında da Ahmed Alvani gibi dönemin etkili Sünni siyasi liderleri hakkında teröre destek verme suçlamasıyla yakalama kararları çıkarılması üzerine siyasi hayattan dışlandıklarını iddia eden Sünnilerin protesto gösterileri artmıştır.¹⁵⁹ Barışçıl başlayan gösterilerin Ordu tarafından güç kullanılarak bastırılması Sünnilerin daha da marjinalleşmesine ve DAEŞ gibi radikal örgütlere meyletmesine sebep olmuştur. 2011 yılından itibaren DAEŞ'in güçlenmesindeki ana faktörlerden birisi budur. 2013 sonunda Anbar'da başlayan Sünni gruplar ve Irak Güvenlik Güçleri arasındaki çatışmaların ardından 2014 yılında da Musul'un

---

¹⁵⁴ Baştürk ve Diğerleri, s.58-59.

¹⁵⁵ Adeed Dawisha, **Iraq: A Political History**, Third Printing, New Jersey: Princeton University Press, 2013, s.258-271.

¹⁵⁶ Mesut Özcan, "Irak 2009", **Ortadoğu Yılığ 2009**, Kemal İnat, Muhittin Ataman, Cenap Çakmak (Ed.), İstanbul: Küre Yayınları, 2011, s.43.

¹⁵⁷ Mesut Özcan, "Irak 2010", **Ortadoğu Yılığ 2010**, Kemal İnat, Muhittin Ataman (Ed.), İstanbul: Açılım Kitap, 2011, s.57-59.

¹⁵⁸ Toby Dodge, **Iraq: From War to A New Authoritarianism**, London: IISS, 2012, p.157-163.

¹⁵⁹ Kirk H. Sowell, "Maliki's Anbar Blunder", **Foreign Policy**, 15 Ocak 2014, <http://foreignpolicy.com/2014/01/15/malikis-anbar-blunder/> (10 Nisan 2015).

düşmesiyle birlikte güvenlik krizi zirveye çıkmıştır. Irak'taki krizlerin boyutunun büyümesinin ardından iç aktörlerin yanında ABD ve İran da Maliki'nin görevi bırakması için baskı oluşturmuş ve 30 Nisan 2014 seçimlerinin ardından Maliki, partisi birinci olmasına rağmen Başbakanlık görevini bırakmak zorunda kalmıştır.¹⁶⁰ Maliki'nin yerine yine Dava Partisi'nden bir isim olan Haydar Abadi hükümeti kurarak başbakan olmuştur.

İDP'nin Irak siyasi hayatında ne denli bir öneme sahip olduğunu şu bilgi ile anlamak mümkündür; İşgal sonrası Irak'ta siyasi seçimler sonucunda kurulan hükümetlerde başbakanların tamamı (İbrahim Caferi, Nuri Maliki ve Haydar Abadi) İDP içerisinden çıkmıştır.

2.3. Irak İslam Yüksek Konseyi

Özellikle Necef'te etkin olan el-Hekim ailesinin otoritesi 1940'lı yılların sonundan hayatını kaybettiği 1970 yılına kadar Şiilerin en büyük dini otoritesi sayılan Ayetullah Uzma Muhsin el-Hekim'den gelmektedir. 1889 yılında doğan ailenin en önemli isimlerinden Muhsin el-Hekim İngilizlerin Irak'ı işgal etmesinin ardından ilan edilen cihad fetvasına bizzat katılım göstermiştir.¹⁶¹ 1958 yılında monarşinin yıkılıp cumhuriyet rejimine geçilmesinin ardından ülkeyi yöneten General Abdülkerim Kasım'ın siyasi meşruiyetini ve gücünü pekiştirmek için komünistlerle işbirliği yapması üzerine Şii din adamlarının Kasım'a karşı muhalefeti başlamıştır. Abdülkerim Kasım'ın bir takım seküler yasalar çıkarması, medeni hukuku değiştirmesi ve evlilik ve aile hukuku gibi konularda müçtehidlerin rolünü azaltmaya çalışması üzerine Muhsin el-Hekim, ona karşı yürütülen muhalefetin başını çekmiştir.¹⁶² 1960 yılında ise komünizm aleyhine yayınladığı fetva ile Irak Komünist Partisine katılmanın haram olduğunu ilan etmiş ve bu ilanın Şii halk nazarında genel kabul görmesi ile birlikte Komünist hareket büyük darbe almıştır.¹⁶³ Necef dini havzasının bir geleneği olarak siyasete karışmamak için çabalasa da hem Baas rejiminin baskıcı politikalarına karşı hem de İDP gibi eylemci Şiilerin kendisine daha aktif olması yönündeki baskıları ile politik adımlar

¹⁶⁰ "Irak Başbakanı Maliki görevinden çekildi", **Hürriyet**, 15 Ağustos 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/27008212.asp> (10 Nisan 2015).

¹⁶¹ Wiley, "Irak Şiileri", s.30.

¹⁶² Mellat, s.41-42; Nakash, "Irak'ta Pandora'nın Kutusu: Şiiler", s.135.

¹⁶³ Akoğlu, s.398; Nakash, "Irak'ta Pandora'nın Kutusu: Şiiler", s.135.

atmak zorunda kalmıştır. Muhsin el-Hekim Baas rejimi ile yaşadığı çatışmanın zirveye ulaştığı 2 Haziran 1970'te ölmüştür.¹⁶⁴

Muhsin el-Hekim'in ölmesi ile birlikte Şiilerin büyük dini liderlik makamı el-Hekim ailesinden ayrılmış olsa da ailenin önemi azalmamıştır. İktidardaki Baas yönetimine karşı muhalefette Muhsin el-Hekim'in müçtehid olan oğlu Muhammed Bakır el-Hekim (d.1939)¹⁶⁵ aktif biçimde rol almıştır. Bakır el-Hekim, Dava Partisine katılan ilk isimlerden biriydi ve aktif bir biçimde faaliyet yürütmüştü. 70'lerde pek çok kez tutuklanmış ve ölüm cezasına çarptırılmış fakat 1979 yılında affedilmiştir.¹⁶⁶

İran İslam Devrimi'nden sonra Irak'taki Şiilerin "devrim" düşüncesiyle hareketlenmesi Saddam'ın Şiileri bastırmak için sert önlemler almasına neden olmuştur. Irak'ın en önemli dini aktörlerinden biri olan Ayetullah Muhammed Bakır es-Sadr'ın idam edilmesi üzerine Irak'tan kaçan Şii din adamlarından biri de İran'a giden Ayetullah Bakır el-Hekim'di.¹⁶⁷ El-Hekim ailesinin liderliğini yaptığı ve Irak'ın en büyük siyasi-dini örgütlerinden biri olan Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi de (İİDYK), İran desteği ile Bakır el-Hekim önderliğinde 1982 yılında İran'da kurulmuştur.¹⁶⁸ Konsey, Irak'taki İslami eylemci grupların bir araya getirildiği çatı bir örgüt olma hedefiyle yola çıkmıştır. Kuruluşunda karar verici organ içerisinde Dava Partisi'nden, İslami Eylem Örgütü'nden, Irak İslam Hareketi'nden, Mücahidin Hareketi'nden ve bazı bağımsız İslamcı aktörler yer almıştır.¹⁶⁹ İİDYK'nın idari yapısı Haberleşme, Askeriye, İdare ve Maliye, Sosyal Refah ve İstihbarat olmak üzere beş birimden oluşuyordu. Tüm bu birimler yürütme konseyini oluşturuyordu ve hepsi birden Bakır el-Hekim'e bağlıydı. Bunun yanında İİDYK'ya bağlı olan ve çoğunluğunu İran-Irak Savaşında esir olarak alınan Iraklı Şii askerlerin oluşturduğu Bedr Tugayları adlı silahlı kanat oluşturulmuştu.

---

¹⁶⁴ Cabbar, s.281-287.

¹⁶⁵ Lawrence Joffe, "Ayatollah Mohammad Baqir al-Hakim", **The Guardian**, 30 Ağustos 2003, <http://www.theguardian.com/news/2003/aug/30/guardianobituaries.iraq>, (24 Haziran 2015).

¹⁶⁶ Cabbar, s.338.

¹⁶⁷ "Shiite Politics in Iraq: The Role Of The Supreme Council", **International Crisis Group**, Middle East Report No:70, 2007, s.2.

¹⁶⁸ Wiley, "*Irak Şiileri*", s.85.

¹⁶⁹ Murad Batal al-Shishani, "The Islamists of Iraq and Sectarian Factor: The Case of Al-Qaeda in Mesopotamia", **Political Islam: Context Versus Ideology**, Khaled Hroub (Ed.), SOAS, London, 2010, s.106; Baştürk ve Diğerleri, s.21; Marr, s.196.

Bu silahlı birim kurulunca konseyin istihbarat ve askeri işleri İİDYK'dan alınarak Bedr Tugaylarına devredilmiştir.¹⁷⁰

Yürütme konseyinin İİDYK'nın işleyişine dair gerçek gücü elinde tuttuğu göz önüne alındığında partinin kuruluş yıllarında el-Hekim'in denetimi altında olduğunu söylemek mümkündür. İlerleyen yıllarda partinin işleyişine İran'ın çok fazla müdahil olması ve neredeyse İran'ın işlettiği bir kurum olarak algılanması bazı Şii Arap üyeler arasında da sorun oluşturmuş ve ayrılımlar meydana gelmiştir.¹⁷¹ Özellikle 1986 yılına gelindiğinde Dava Partisi temsilcilerinin çoğunun gruptan ayrılmasının ardından Bakır el-Hekim konseye tam hakim olmuştur.¹⁷² İİDYK'nın Genel Kurul üyelerinin mezhepsel dağılımına baktığımızda ise her ne kadar kurulduğu sırada tüm İslami eylemcileri birleştirme amacı gütsede sekiz Sünni'ye (içlerinden sadece biri Arap'tı) karşı elli yedi Şii üye ile ezici bir şekilde Şiiilerin hakim olduğu görülmektedir.¹⁷³

İİDYK'nın isminden de anlaşılacağı gibi amacı Baas rejimini devirip Irak'ta İslam devrimi gerçekleştirmektir. Kurulduğu dönem yönetim tarzı olarak da Humeyni'nin Velayet-i Fakih anlayışını benimseyen örgütün¹⁷⁴ bu yönetim tarzını İran desteği ile Bakır el-Hekim'in önderliğinde Irak'ta gerçekleştirmek istediğini söyleyebiliriz. Bu meydan okumaya karşılık olarak Saddam yönetimi, 1983-1988 yılları arasında, aralarında Muhsin el-Hekim'in oğlu ve torunlarının da bulunduğu seksen el-Hekim ailesi üyesini tutuklamış ve onlarcasını infaz etmiştir.¹⁷⁵ İİDYK, İran topraklarından Irak'taki ayaklanmaları zaman zaman organize etmiş zaman zaman da fiilen Irak topraklarındaki Şii ayaklanmalarına katılmıştır. İranlı askeri yetkililer tarafından eğitilen, silahlandırılan, kullanılan ve fiili olarak İran Devrim Muhafızlarının parçası olan¹⁷⁶ Bedr Tugayları 1980-1988 yılları arasında süren İran-İrak Savaşı'nda İran tarafında yer alarak Irak'a cephe almıştır.¹⁷⁷ İran'ın 1983 yılında Irak'ın Kürt şehri Süleymaniye'nin kuzeyindeki Hac Ümran köyünü ele geçirmesinin ardından İİDYK bu

¹⁷⁰ Baştürk ve Diğerleri, s.21; Cabbar, s.340-342.

¹⁷¹ Cabbar, s.351.

¹⁷² al-Shishani, s.106.

¹⁷³ Cabbar, s.346.

¹⁷⁴ Baştürk ve Diğerleri, s.21; Marr, s.196.

¹⁷⁵ Marr, s.195; International Crisis Group, s.3.

¹⁷⁶ İbrahim al-Marashi, "Iraq", **Guide to Islamist Movements**, Barry Rubin (Ed.), Vol 2, New York, 2010, s.267; Cabbar, s.356.

¹⁷⁷ International Crisis Group, s.4-5; al-Marashi, s.267.

bölgede ofisler açmış ve bu cephede Irak aleyhine faaliyet göstermeye başlamıştır.¹⁷⁸ Bunun yanında İİDYK, Irak içerisinde Baas rejimine karşı gerçekleşen birçok suikast ve bombalama eylemlerini de üstlenmiştir.¹⁷⁹ Bedr Tugaylarının militan sayısının 90'lı yıllarda 4.000-8.000 arasında olduğu tahmin edilirken¹⁸⁰ 2003 yılında ABD işgali öncesinde bu rakamın 20.000 civarına ulaştığı varsayılmaktadır.¹⁸¹

İran-İrak Savaşı sona erdiğinde Irak'taki rejimin yıkılmamasının İİDYK için oluşturduğu hayal kırıklığının yerini 1991 yılında yaşanan ayaklanma ile birlikte yeni bir umut almıştır. Belirli bir liderlikten yoksun olarak¹⁸² hem kuzeyde Kürtlerin hem de güneyde Şiiilerin ayaklanmasıyla başlayan isyana İİDYK üyelerinden bazıları İran'dan gelerek liderlik yapmayı amaçlamıştır.¹⁸³ Fakat Saddam'ın isyanı bastırması üzerine "devrim" amaçlarına ulaşamamışlardır. 1992 yılında ise Ahmet Çelebi tarafından kurulan Irak Ulusal Kongresi adındaki muhalifleri bir arada toplamayı amaçlayan çatı oluşuma katılmışlardır.¹⁸⁴

2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgal etmesiyle birlikte Irak topraklarına dönüş yapan İİDYK'nın lideri Ayetullah Muhammed Bakır el-Hekim, Ncef'te 2003 yılında cami çıkışında çok büyük bir bombalı saldırı sonucu beraberindeki en az 75 kişi ile birlikte hayatını kaybetmiştir.¹⁸⁵ Bakır el-Hekim'in ardından kardeşi Abdülaziz el-Hekim liderliği devralmıştır. Abdülaziz el-Hekim liderliğinde 2007 yılında grubun adından "devrim" kelimesi çıkartılarak Irak İslam Yüksek Konseyi (İİYK) adını almıştır. Bunun gerekçesi olarak ABD İşgali sonrası devrilen Baas rejiminin ardından Irak'ta İslami devrimi gerektiren şartların ortadan kalkması gösterilmiştir.¹⁸⁶ Abdülaziz el-Hekim'in hastalığı nedeniyle hayatını kaybettiği 2009 yılının ardından oğlu Ammar el-Hekim grubun liderliğine getirilmiştir.

---

¹⁷⁸ Dilip Hiro, **The Longest War: The Iran-Iraq Military Conflict**, Routledge, London, 1991, s.97.

¹⁷⁹ Cabbar, s.358; Marr, s.196.

¹⁸⁰ Anthony H. Cordesman and Emma R. Davies, **Iraq's Insurgency and the Road to Civil Conflict**, Vol 1, CSIS, Connecticut, 2008, s.38.

¹⁸¹ al-Marashi, s.267.

¹⁸² Charles Tripp, **A History of Iraq**, Third Edition, New York: Cambridge University Press, 2008, s.246.

¹⁸³ Abbas, s.234.

¹⁸⁴ International Crisis Group, s.7.

¹⁸⁵ Lawrence Joffe, "Ayatollah Mohammad Baqir al-Hakim", **The Guardian**, 30 Ağustos 2003. <http://www.theguardian.com/news/2003/aug/30/guardianobituaries.iraq> (09 Mart 2015).

¹⁸⁶ Cordesman and Davies, s.38.

İİDYK, 2003 işgali sonrası Irak siyasetinde Şiiler arasında en fazla taraftara sahip olması beklenen gruplardan biriydi. Nitekim Abdülaziz el-Hekim liderliğindeki İİDYK 2005 yılında gerçekleşen seçimlere Birleşik Irak İttifakı (Bİİ) adlı oluşum ile katılmış ve birinci olan ittifak içerisinde en fazla oy alan parti olmuştur.¹⁸⁷ Dava Partisi'nin ayrılması sonucu Bİİ dağılıncı İİYK, 2009 yerel seçimlerine kendi listesi ile, 2010 genel seçimlerine ise Sadr Grubunun da dahil olduğu ve Şii grupların ağırlıkta olduğu Irak Ulusal İttifakı (IUI) adındaki çatı oluşum altında girmiştir. Fakat İİYK'nın bu seçimlerdeki performansı 2005 yılına oranla düşüş göstermiştir. İİYK, 2009 yerel seçimlerinde vilayetlerin yerel yönetim meclislerindeki toplam sandalye sayısından 52'sini kazanarak 126 sandalye kazanan KDK'nın çok gerisinde kalmıştır.¹⁸⁸ 2010 yılındaki parlamento seçimlerinde İİYK'nın oy kaybı devam etmiş ve IUI'nin kazandığı 70 sandalyeden 40'ı Sadr grubuna giderken sadece 21 tanesini İİYK kazanabilmiştir.¹⁸⁹

Bunun üzerine Ammar el-Hekim partinin politikalarında önemli değişikliklere giderek Irak'ın bütünlüğünü savunan, etnik ve mezhepsel ayrımcılığa karşı çıkan bir merkez parti olma yolunda adımlar atmıştır. Daha önceleri Irak'ın federalist bir yapı ile yönetilmesini savunan İİYK, Ammar el-Hekim liderliğinde Irak'ın bütünlüğünü savunan bir anlayış benimsemeye başlamış ve bu doğrultuda önceleri Kerkük'ün Kürtlere ait olması gerektiğini savunurken artık tüm Irak'a ait olması gerektiğini savunmaya başlamıştır. Ammar el-Hekim'in liderliğinde parti politikasında yaşanan bir diğer önemli değişiklik ise İran'a bakış konusunda gerçekleşmiştir. 2007 yılında konseyin isminde yapılan değişiklik ve Ammar el-Hekim'in Irak'ın Arap dünyasının bir parçası olduğu belirten açıklamaları belli bir süredir İİYK'nın hem kendi grubu hem de Irak üzerindeki İran etkisini azaltmak istediği şeklinde yorumlanabilir.¹⁹⁰ İran'a karşı atılan bu adımlar sürgün yıllarında İİYK'nın askeri kanadı olarak faaliyet yürüten ve işgal sonrası dönemde siyasi alana da kayan İran'a yakın Bedr Tugayları'nın İİYK'dan

---

¹⁸⁷ Baştürk ve Diğerleri, s.23.

¹⁸⁸ Serhat Erkmen, "Irak Parlamento Seçimi ve Sonuçları: Seçim İstikrar mı Yoksa Kaos mu Getirecek?", **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 2, Sayı: 16, 2010, s.22.

¹⁸⁹ Erkmen, s.23.

¹⁹⁰ Faik Bulut, **İslamcı Örgütler 3**, 4. Baskı, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2009, s.195; Baştürk ve Diğerleri, s.22; Reidar Visser, "Iran's Role in Post-Occupation Iraq: Enemy, Good Neighbor, or Overlord?", New York-Washington: **A Century Foundation Report**, 2009, s.13; Bayram Sinkaya, "Amerikan Askerlerinin Çekilmesinden Sonra Irak-İran İlişkileri", **SETA Rapor**, No: 9, Ankara, 2013, s.11.

kopup İDP ile hareket etmesinin sebeplerinden biri olmuştur.¹⁹¹ İYK'nın İran ile olan ilişkilerindeki bu değişikliklere rağmen aralarındaki bağların koptuğu söylenemez.

İYK, merkez parti olma yolundaki yeni politikanın meyvelerini 2013 yerel seçimlerinde toplamıştır. Ammar el-Hekim, İYK'nın liderliğinde oluşturulan Vatandaş İttifakı adında yeni bir grup ile seçimlere katılmış ve 2009 yerel seçimlerine göre oylarını arttırarak 60 sandalye kazanmıştır. Vatandaş İttifakı, Maliki'nin liderliğindeki Kanun Devleti Koalisyonunun (KDK) ardından ikinci olmuştur.¹⁹² Fakat burada dikkat çekilmesi gereken nokta; seçim ittifakı olarak değil de parti bazında bakıldığında İYK'nın, İDP'den daha fazla oy alarak en çok oy alan parti olmasıdır.¹⁹³ 2014 yılındaki genel seçimlere de aynı politika ile hazırlanan Ammar el-Hekim'e göre Irak'ta siyasi arenada yaşanan krizin temelinde ülkede etnik ve mezhepsel olarak bir bütünlük oluşturulamaması yatmaktadır.¹⁹⁴ El-Hekim, 5 Nisan 2014'te seçim programını açıklayarak partisinin reform yanlısı fikirlerinin üç temel ilkeye dayandığını söylemiştir. Bu ilkeler, uzman bir ekip kurarak vakit kaybetmeden krizlerin yönetilmesini sağlamak, Irak devletini yeniden yapılandırmak için açık bir yol haritası belirlemek ve devlet kurumları içinde gerçek bir yönetim devrimi başlatmaktır.¹⁹⁵ Ammar el-Hekim, bu tarz söylemlerle Maliki'nin politikalarını zaman zaman eleştirmekle birlikte tam bir muhalif olarak da gözükmemektedir. Irak'ın siyasi krizlere girdiği dönemlerde bile İYK diğer muhaliflerin aksine hükümetten bakanlarını çekmemiş, meclis toplantılarını boykot etmemiş ve oturumlara katılmıştır. Bu politikalarla 2014 genel seçimlerine giren İYK, istediği başarıyı elde edememiştir. Zira seçimin ilk resmi sonuçlarına göre Vatandaş İttifakı adlı grup içerisinde seçimlere giren İYK, ikinci parti olmasına rağmen 328 sandalyeli parlamentoda Dava Partisi'nin neredeyse üçte biri kadar yani 29 sandalye kazanmıştır.¹⁹⁶ 2010 yılında gerçekleşen parlamento seçimlerinde toplamda 70 sandalye

---

¹⁹¹ Joel Wing, "Badr Organization A View Into Iraq's Violent Past And Present", **Musings on Iraq**, 20 Ocak 2015, <http://musingsoniraq.blogspot.com.tr/2015/01/badr-organization-view-into-iraqs.html> (11 Haziran 2015).

¹⁹² "AIN's Statistic. SLC 96 seats, Citizen 60 seats in results of PC election", **AIN**, 04 Mayıs 2013, http://www.alliraqnews.com/en/index.php?option=com_content&view=article&id=33398:ains-statistic-slc-96-seats-citizen-60-seats-in-results-of-pc-election&catid=35:political&Itemid=2 (31 Mart 2015).

¹⁹³ Mehmet Özkan, Furkan Torlak, "5 SORU: Irak Yerel Seçimleri", **SETA**, 25 Haziran 2013, <http://setav.org/tr/5-soru-irak-yerel-secimleri/yorum/6840> (24 Haziran 2015).

¹⁹⁴ Mustafa al-Kadhimi, "Hakim warns about politicization of Iraqi army", **Al-Monitor**, 18 Mart 2014, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/03/ammam-hakim-interview-anbar-iraq-government.html> (24 Haziran 2015).

¹⁹⁵ Harith al-Qarawee, "Hakim launches 'Citizen Coalition' in Iraqi elections", **Al-Monitor**, 09 Nisan 2014, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/04/iraq-hakim-coalition-campaign-elections.html> (24 Haziran 2015).

¹⁹⁶ "2014 Irak Genel Seçim İlk Resmi Sonuçları", **ORSAM**, 19 Mayıs 2014, http://www.orsam.org.tr/tr/Uploads/Yazilar/Dosyalar/2014520_2014iraksecim.pdf (29 Ocak 2015).

kazanan Irak Ulusal İttifakı içinde yer alan İYK için 2014 seçimlerindeki bu sonuç hayal kırıklığı olmuştur.

Ammar el-Hekim'in siyasi pozisyonunun demokratik bir devletten yana olduğunu söyleyebiliriz. El-Hekim liderliğinde merkez parti olma politikası izleyen İYK, Hristiyanlar başta olmak üzere azınlıklara ve her kesimden insana karşı ılımlı yaklaşımlar sergilemektedir. El-Hekim, ailesinin geçmişten beri Irak Şiiileri için çok büyük bir öneme sahip olması ve son dönemde izlediği ılımlı politikalarla Irak siyasi dengelerinde önemli bir figür konumuna yükselmiştir.

2.4. Sadr Grubu

Sadr ailesi kökenleri Lübnan'a dayanan ve 18'inci yüzyılda Irak'a göç etmiş bir ailedir.¹⁹⁷ Irak'ta genel olarak Necef ve Kazimiye bölgelerine yerleşmiş ve özellikle Birinci Dünya Savaşı ile birlikte Irak'ta değişmeye başlayan siyasi süreçte etkili olmuşlardır. Seyyid¹⁹⁸ konumunda olmaları ve ailenin önde gelenlerinden Ayetullah Muhammed Bakır es-Sadr ile Ayetullah Muhammed Sadık es-Sadr'ın merci-i taklid makamına ulaşmaları Irak Şiiileri arasında bu ailenin önemini daha da artırmıştır.¹⁹⁹ Sadr ailesinin önemi sadece Irak'la sınırlı kalmamıştır. 1928'de İran'da doğan, dini eğitiminin bir kısmını Necef'te aldıktan sonra 1959 yılında Lübnan'a giden ve 1970'li yıllarda Lübnanlı Şiiileri örgütleyip bu günkü siyasi güce ulaşmalarını sağlayan Ayetullah Musa es-Sadr da Sadr ailesinin ve Şii dünyasının önemli isimlerindedir.²⁰⁰

Irak'ın İngiltere himayesine girmesi ile birlikte Sadr ailesinin önemli isimlerinden din adamı Seyyid Muhammed Hasan es-Sadr, 1920 yılında İngilizlere karşı bağımsızlık istemiyle başlatılan ve Şii-Sünni gruplardan oluşan Bağımsızlık Muhafızları (Haras el-İstiklal) adlı grubun liderliğini yapmıştır.²⁰¹ Daha sonra bu faaliyetleri sebebiyle İngiliz yanlısı Irak yönetimi tarafından diğer Şii alimlerle birlikte sürgüne gönderilmiştir.²⁰² 1924 yılında siyasete karışmamaları ve hükümeti yıkmaya yönelik faaliyetlerde bulunmamaları gibi taahhütlerde bulunan Şii din adamları ile birlikte Irak'a dönmesine

¹⁹⁷ Benli, s.436.

¹⁹⁸ Hz. Muhammed (s.a.v.) soyundan olan kimselere denir. Sadr ailesi, soyunun yedinci İmam Musa Kazım üzerinden Hz. Ali'ye oradan da Hz. Muhammed'e ulaşan bir aile olduğunu iddia etmektedir.

¹⁹⁹ Benli, s.439

²⁰⁰ Abbas Kelidar, "The Shii Imami Community and Politics in the Arab East", *Middle Eastern Studies*, Vol. 19, No. 1, 1983, s.8; Benli, s.437.

²⁰¹ Wiley, "Irak Şiiileri", s.32.

²⁰² Abbas, s.169.

izin verilmiştir.²⁰³ Bu tarihten itibaren ülkenin yönetiminde Şiilerin de yer alması gerektiğini savunan es-Sadr, Kral Faysal'ın Şiileri kazanma adına onları yönetime katma girişimi neticesinde 1929 yılında Irak'ın Senato Başkanı olarak atanmıştır. Bunun ardından Şiilerin haklarını parlamento yoluyla kazanmaları gerektiğini savunmaya başlamıştır.²⁰⁴

Yakın dönem Irak tarihinde İslamcılarının aktif biçimde örgütlenmesinde ve Irak'taki "İslami Şii uyanışında" başrol oynayan isim Muhammed Bakır es-Sadr'dır. 1935 yılında Irak'ın Kazımiyye şehrinde dünyaya gelen Muhammed Bakır es-Sadr, 1945 yılında tüm ailesi ile beraber Necef'e göç etmiştir.²⁰⁵ Sadr'ın dünya görüşü Necef uleması ve komünistler arasındaki entelektüel çekişmenin ortasında şekillenmiştir. O dönem tüm Ortadoğu'da etkin olan sosyalist-komünist çağrılar ve kesin hatlarla belirlenmiş bir hiyerarşiye sahip olan ulemanın modernist olmayan gelenekselci eğitimi Sadr'ın eserlerinde "sosyal problem" olarak karşılığını bulmuştur.²⁰⁶ *Felsefemiz* eserini yazdığı 1960'lı yıllarda siyasi ve fikri alanda egemenlik mücadelesi veren üç toplumsal doktrin olduğunu belirtmiştir. Bunlar; kapitalist demokrasi, Marksist-Komünist düzen ve İslami düzendir.²⁰⁷ İslami düzenin diğer iki düzene galip gelmesi için fikirler yürütmüş ve evrensel İslam anlayışı ile sadece Şiilerin değil tüm Müslümanların birlikte hareket etmesi gerektiğini belirtmiştir. Toplumun mobilize olmasında ise din adamlarının daha aktif biçimde hareket etmesi gerektiğini savunmuştur.

Bakır es-Sadr, yukarıda "*İslami Dava Partisi*" başlığı altında belirtildiği gibi 1957-1958 yıllarında düzenlenen özel toplantılarla başlayan süreç sonunda kurulan İDP'nin fikir babaları arasındadır. Diğer Şii alimlerle birlikte es-Sadr ailesinden Bakır es-Sadr, Bint'ül Hüda Emine es-Sadr ve Musa es-Sadr'ın partinin gelişim aşamasında ve güç kazanmasında büyük katkıları olmuştur.²⁰⁸ 1968 yılında iktidara gelen Baas rejimi Dava Partisi'ne karşı sert önlemler almıştır. Baas rejimine muhalefete devam eden Bakır es-Sadr ve kız kardeşi Bint'ül Hüda 1980 yılında Baas rejimi tarafından idam edilmiştir.²⁰⁹

²⁰³ Wiley, "*Irak Şiileri*", s.37, Abbas, s.171.

²⁰⁴ Nakash, "*Irak'ta Pandora'nın Kutusu: Şiiler*", s.118

²⁰⁵ Mellat, s.25-27.

²⁰⁶ Mellat, s.29.

²⁰⁷ Muhammed Bakır es-Sadr, **Felsefemiz**, (Çev. Abdurrahman Sarioğlu), 1. Baskı, Cilt 1, Ankara: Endişe Yayınları, 1991, s.29.

²⁰⁸ Akoğlu, s.409

²⁰⁹ Shanahan, s.946.

Bakır es-Sadr'ın idam edilmesi ve 1980'ler boyunca Dava Partisi mensuplarının sürgüne gitmesi üzerine kuzeni Ayetullah Muhammed Sadık es-Sadr ön plana çıkan din adamı olmuştur. Dava Partisi tabanından ve Bağdat banliyölerindeki (özellikle es-Sevra bölgesi) yoksul Şiileri örgütlemesi Sadık es-Sadr'ı önemli bir dini-politik figür haline getirmiştir. Sadık es-Sadr'ın politikaları ile birlikte temelleri atılan "Sadr Hareketi", "Suskun Mercilik"e karşı "Konuşan Mercilik" fikrini savunmuştur.²¹⁰ Necef'te İran asıllı din adamları ile rekabet halinde olan Sadık es-Sadr Iraklılık ve Araplık kimliklerine daha fazla vurgu yapmıştır. Milliyetçi tutumu, Cuma vaazlarında Amerika ve İsrail karşıtı söylemleri²¹¹ ve İran asıllı din adamları ile girdiği rekabet nedeniyle Saddam'ın Sadık es-Sadr'ı daha makul bir din adamı gibi gördüğü yorumları yapılmıştır. Ayrıca Necef'te İran asıllı din adamların aktif olmasını tehlike olarak algılayan Saddam'ın, Şiileri kendisine karşı kışkırtmamasına karşılık Necef havzasının dini lideri olarak Sadık es-Sadr'ı tanıdığı iddia edilmiştir.²¹²

Her ne kadar Saddam yönetimi ile işbirliği yaptığı iddia edilse de Sadık es-Sadr'ın hutbelerde ABD ve İsrail'in yanı sıra Baas rejimi aleyhine de konuşmalar yapmaya başlaması arkasındaki halk desteğini artırmıştır.²¹³ Taraftarlarının bu konuşmaları yüksek sesle dillendirmeleri ve Şiiler arasındaki yeni hareketlenmeler kendisini rejimin hedef tahtasına oturtmuştu.²¹⁴ 1991 Şii Ayaklanmasının ardından Saddam, Şiilerin yeniden örgütlenmesine fırsat veremezdi. Nitekim 1999 yılında Ayetullah Sadık es-Sadr ve iki oğlu Baas rejiminin düzenlediği bir saldırı sonucu hayatlarını kaybetmişlerdir.²¹⁵ Hem Bakır es-Sadr'ın hem de Sadık es-Sadr'ın Baas rejimi tarafından öldürülmesi Sadr ailesinin konumunun daha da siyasallaşmasına neden olmuştur.

Sadık es-Sadr'ın öldürülmesinin ardından Sadr Hareketi'nin liderliğini Mukteda es-Sadr üstlenmiştir. 1973 yılında Irak'ta doğan Mukteda es-Sadr, Muhammed Sadık es-Sadr'ın en küçük oğlu ve Muhammed Bakır es-Sadr'ın damadıdır.²¹⁶ Sadr Hareketi'nin

---

²¹⁰ Abbas, s.252.

²¹¹ Juan Cole, "The United States and Shi'ite Religious Factions in Post-Ba'thist Iraq", *Middle East Journal*, Vol. 57, No. 4, 2003, s.552.

²¹² Abbas, s.250-252; Nimrod Raphaeli, "Understanding Muqtada al-Sadr", *Middle East Quarterly*, Volume 11, Number 4, Fall 2004, http://www.meforum.org/655/understanding-muqtada-al-sadr#_ftnref4 (24 Şubat 2015); Marr, s.249; Benli, s.457; Akoğlu, s.417.

²¹³ Bulut, s.172.

²¹⁴ Abbas, s.272-273.

²¹⁵ Marion Farouk-Sluglett, Peter Sluglett, *Iraq Since 1958 From Revolution to Dictatorship*, London-New York: I. B. Tauris, 2001, s.301.

²¹⁶ Cockburn, s.112.

liderliğinde Mukteda es-Sadr'ın yanı sıra Kays el-Khazali (daha sonra Sadr Hareketi'nden ayrılarak Asaib Ehl el-Hak isimli grubun lideri olmuştur) ve İran'ın Kum şehrinde yaşayan Ayetullah Kazım Haeri gibi babasının yardımcıları da aktif rol oynamışlardır.²¹⁷ 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgal ettiği dönemde henüz 30 yaşında olmasına rağmen geniş kitleler üzerinde söz sahibi olabilmiştir. Bu kitleleri yönlendirebilme kapasitesi ve ürettiği politikalar sayesinde Irak siyasetini şekillendirebilen aktörlerden biri haline gelmiştir.

Sadr ailesinin yakın dönemdeki iki önemli ismi Bakır ve Sadık es-Sadr'lar Saddam döneminde Şiiler üzerindeki –özellikle halk üzerinde etkisi olan din adamlarına karşı- baskı dayanılmaz boyutlara ulaştığı zamanlarda bile Irak'ı terk etmemişlerdir. Sürgüne gidenleri hoş görmemişler, onları lekelenmiş ve görevden kaçmakla itham etmişlerdir.²¹⁸ Bu sebeple Sadr Hareketi liderleri kendilerini “halkın adamı” olarak görmektedirler.²¹⁹ Mukteda es-Sadr Şii siyasi rakipleri İYK ve İDP'yi Baas döneminde ülkeden kaçmakla eleştirirken Şii mercileri ise Baas rejiminin baskıcı yönetimine karşı suskun ve pasif kalmakla eleştirmiştir.²²⁰ Irak'ta Şiiler üzerinde söz söyleme hakkının “Dava Partisi'nin gerçek mirasçısı olan” Sadr ailesinde olması gerektiğini savunmuş ve rakipleri ile şiddetli bir iktidar mücadelesine girişmiştir. Hatta bazı Şii din adamlarının öldürülmesinde Mukteda es-Sadr'ın parmağının olduğu iddia edilmektedir.²²¹

2.4.1. Silahlı Kanat: Mehdi Ordusundan Barış Tugaylarına

2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgal etmesi tüm Şii aktörleri etkilediği gibi Sadr ailesini de yakından etkilemiştir. Sünnilerin büyük çoğunluğu direnişe geçtiğinden ABD için Iraklı Şiiler ve Kürtler müttefik durumuna gelmişlerdir. Şiilerin çoğunluğu geçici hükümetlerde görev alırken Mukteda es-Sadr ABD'yi işgalci kuvvet olarak görmüş, işgalin hemen ardından ABD öncülüğünde kurulan geçici yönetimi tanımamış ve bu yönetimde görev almayı reddetmiştir.²²² Mukteda es-Sadr, “Mehdi Ordusu” adını verdiği çoğunluğunu Baas Rejimi tarafından dışlanmış ve kendisinin sosyal ve ekonomik yardımda bulunduğu yoksul Şiilerin oluşturduğu bir ordu kurmuştur. ABD

²¹⁷ Renad Mansour, Michael David Clark, “Rethinking Sadr: From Firebrand to Iraqi Statesman?”, *Carnegie*, 20 Kasım 2014, <http://carnegieendowment.org/syriaincrisis/?fa=57279> (25 Şubat 2015).

²¹⁸ Cole, “*The United States and Shi'ite Religious Factions in Post-Ba'athist Iraq*”, s.557.

²¹⁹ Mansour ve Clark, “*Rethinking Sadr: From Firebrand to Iraqi Statesman?*”, *Carnegie*.

²²⁰ Noorbaksh, s.60.

²²¹ Cockburn, s.125; Cabbar, s.xxxviii, 21; Bulut, s.196-197

²²² Raphaeli “*Understanding Muqtada al-Sadr*”; Akoğlu, s.417; Bulut, s.199.

başta olmak üzere işgal güçlerine, Selefi/Cihadi direnişçilere ve ABD ile işbirliği yaptığı iddia edilen Ayetullah Sistani, İDP ve İYK gibi rakibi durumundaki Şii İslami aktörlere de cephe almıştır. O dönemdeki aktif savaşçı sayısının 10 bin, potansiyel savaşçı sayısının ise 50 bin civarında olduğu tahmin edilen²²³ Mehdi Ordusu Necef'te Sistani'nin ofisini kuşatmış, İYK ve hükümetin güvenlik güçleri ile kanlı savaşlara girişmiştir. Özellikle 2006-2008 yılları arasında Irak'taki en kanlı yılların yaşanmasının ana sebeplerinden biri olarak Mehdi Ordusu gösterilmektedir. Mukteda es-Sadr, 2008 yılında Mehdi Ordusunun kendi bölgesini koruyacak olan özel silahlı birlik ve sosyo-kültürel faaliyetleri yürütecek bir grup olmak üzere iki bölüme ayrıldığını ilan etmiştir. Bu ilanla birlikte grubun silahlı faaliyetlerinin büyük kısmı ABD'nin Irak'tan çekilme süresine bağlı kalması kaydıyla sona ermiştir.²²⁴ Bu kararın ardından Mukteda es-Sadr Ayetullah seviyesine ulaşabilmek için İran'da almakta olduğu dini eğitimine ve Irak içerisindeki sosyo-politik faaliyetlerine ağırlık vermeye başlamıştır.

2014'ün Haziran ayında DAESH/silahlı Sünni grupların Musul'u ele geçirmesi ve DAESH'in Şiiiler için kutsal olan bölgeleri tehdit etmesi üzerine Şii-Sünni çatışması ve Irak'ın bölünme senaryoları daha da güçlenmiştir. Ardından gönüllü Şiiilerin silahlanması Sadr'ın nasıl bir tutum takınacağı sorusunu akıllara getirmiştir. DAESH saldırılarından kısa bir süre sonra Sadr, 2008 yılında faaliyetlerine son verdiği Şii gönüllülerden oluşan ordusunu tekrar toparlamıştır. Fakat silahlı grubun ismini Şii mezhepçiliğini yansıtan "Mehdi Ordusu" yerine "Barış Tugayları" olarak değiştirmesi mezhep gerilimlerinin önüne geçme isteğini göstermektedir. Nitekim Şii milis grupların DAESH ile savaşırken Irak'ın Sünni nüfus yoğunluğuna sahip şehirlerinde evleri yağmalama, yakma ve Sünni sivillere katliam düzenlediğine dair çok ciddi iddiaların bulunması²²⁵ üzerine Mukteda es-Sadr Şii milislerin yaptıklarına tepki olarak Barış Tugaylarının faaliyetlerini bir süreliğine durdurmuştur. Ardından Irak'ın Sünni

²²³ Duss ve Juul, s.4; Akoğlu, 418; Benli, s.460.

²²⁴ "Al-Sadr Orders Militia To Disarm", CBS News, 08 Ağustos 2008, <http://www.cbsnews.com/news/al-sadr-orders-militia-to-disarm/> (09 Nisan 2015).

²²⁵ Bu iddiaların en ses getirenleri Human Rights Watch tarafından hazırlanan şu raporlardır: "Iraq: Militias Escalate Abuses, Possibly War Crimes", 15 Şubat 2015, <http://www.hrw.org/news/2015/02/15/iraq-militias-escalate-abuses-possibly-war-crimes>; "Iraq: Militia Attacks Destroy Villages, Displace Thousands", 18 Mart 2015, <http://www.hrw.org/news/2015/03/18/iraq-militia-attacks-destroy-villages-displace-thousands>. Ayrıca Uluslararası Af Örgütü hazırladığı "Mutlak Dokunulmazlık: Irak'ta Milis Yönetimi" (Absolute Impunity: Militia Rule in Iraq) isimli kapsamlı raporunda çok sayıda Sünni'nin Şii milisler tarafından kaçırıldığını, tutuklandığını ve öldürüldüğünü yazmaktadır. Kaynak: http://www.amnesty.org.uk/sites/default/files/absolute_impunity_iraq_report.pdf.

Savunma Bakanı Halid Ubeydi ile görüşerek Şii Milislerin mezhepçilikten uzak ortak bir askeri kurum içine dahil edilmesi gerektiğini belirtmiştir.²²⁶

2.4.2. Siyasi Kanat: Ahrar Bloku

Silahlı mücadelenin yanında Mukteda es-Sadr, siyasi faaliyetlere de ağırlık vermiştir. Irak'ı yönetecek kişilerin Irak halkı tarafından seçilmesi gerektiğini düşünen Sadr grubu, katıldığı seçimlerde elde ettiği milletvekili sayısı ile parlamento içerisinde en etkin siyasi oluşumlardan biri olmuştur. 2005 seçimlerinde toplam 275 sandalyeden 28'ini²²⁷, 2009 yerel seçimlerinde 440 sandalyeden 43'ünü, 2010 genel seçimlerinde 325 sandalyeden 40'ını²²⁸ kazanmıştır. 2010 seçimleri ile birlikte Ahrar Bloku²²⁹ isimli siyasi oluşum altında siyasi faaliyetlerini yürütmeye başlamıştır. Partinin siyasi liderliğini 2014 yılı Şubat ayından itibaren Baha el-Araci'nin yerine getirilen Müşrek Naci yürütmektedir.²³⁰ 2013 yerel seçimlerinde 378 sandalyeden 44'ünü²³¹ ve 2014 genel seçimlerinde 328 sandalyeden 28'ini²³² kazanarak işgal sonrası yapılan tüm seçimlerde en yüksek sayıda milletvekili çıkaran partiler arasında yer almıştır. Bu özelliği ile Ahrar Bloku hükümet kurulma sürecindeki pazarlıklarda çok etkili olmuştur. Eylül 2014'te kurulan yeni hükümette başbakan yardımcılığı, iskân bakanlığı ve sanayi bakanlığı gibi görevlerde bulunmaktadırlar.

2012 yılında Sünniler ve Kürtler ile anlaşarak Maliki hükümetinin güvensizlik oyu ile düşürülmesi için girişimde bulunan muhalif gruba dahil olmuştur. Fakat muhtemelen İran'ın araya girmesi üzerine bazı milletvekilleri geri adım atmış ve Maliki hükümetini düşürme girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.²³³ Maliki hükümeti tarafından dışlandıklarını iddia eden Sünnilerin hükümet karşıtı gösterilerine de destek veren Sadr, 2013 yılında onlarla birlikte Cuma namazı kılarak ülkedeki mezhep kavgasına son

²²⁶ "Sadr, milis faaliyetlerini durdurdu", *Al-Jazeera*, 18 Şubat 2015, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/sadr-milis-faaliyetlerini-durdurdu> (07 Nisan 2015).

²²⁷ Kenneth Katzman, "Iraq: Politics, Elections, and Benchmarks", *Congressional Research Service*, 2010, s.20.

²²⁸ Baştürk ve Diğerleri, s.28.

²²⁹ Arapça "Ahrar" kelimesi Türkçe'ye "Hürler/Özgürler" şeklinde çevrilebilir.

²³⁰ "Mushriq Naji Named a New Head of al-Ahrar Bloc", *NINA News*, 20 Şubat 2014, http://www.ninanews.com/english/News_Details.asp?ar95_VO=GMKLHH (Mart 2014).

²³¹ Rıdvan Kalaycı ve Recep Tayyip Gürler, "Irak 2013", *Ortadoğu Yılığ* 2013, Yıl:9, Sayı:9, Açılım Kitap, İstanbul, s.19.

²³² "2014 Irak Genel Seçim İlk Resmi Sonuçları", *ORSAM*, http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2014520_2014irakseim.pdf, (16 Kasım 2015).

²³³ Rıdvan Kalaycı, "Irak 2012", *Ortadoğu Yılığ* 2012, Kemal İnat, Muhittin Ataman (Ed.), Sayı 8, Yıl 8, İstanbul, 2013, s.42.

verilmesini istediğini açık bir şekilde göstermiştir.²³⁴ Sadr, Irak'ın bütünlüğünün sağlanması için ötekileştirilen grupların kazanılması ve bu sebeple de Şiiler, Sünniler ve Kürtlerin iyi geçinmesi gerektiğini düşünmektedir. Mayıs 2013'te Irak'ın Necef kentinde düzenlenen "İslam Birliği'nin Sembolü Fatıma'tüz Zehra" isimli uluslararası konferansın açılışında konuşan Sadr, şu ifadeleri kullanmıştır:

“İslam, bütün mezhepleri kucaklar ve biz mezhepler arasında ayırım yapmayız. Sömürgeciliğin senelerdir oluşturmaya çalıştığı parçalanmışlık bizim yöntemimiz olmamalı... Hiçbirini ayırt etmeksizin söylüyorum mezhep çatışmalarının olduğu İslam ülkelerinden Allah, Resulü ve Ehl-i Beyt razı değildir. 'Şii Sünni'nin, Sünni Şii'nin düşmanı oldu' bu kabul edilemez. Şiiliğimiz ve Sünniliğimizden önce biz Müslümanız... Bazıları Saddam Hüseyin'in Sünnileri temsil ettiğini söylüyordu. Kesinlikle bu doğru değil çünkü o terörü temsil ediyor. Saddam güneydeki Şiilere baskı yapmak için Sünni orduyu kullanıyordu. Şimdi de Sünnilere baskı yapmak ve onları öldürmek için Şii ordular kullanılıyor. Sünni hükümet gelirse Şiilerle, Şii hükümet gelirse Sünnilerle savaşıyor. Ben, Şii hükümetin zulmünden dolayı Sünnilerden özür diliyorum ve Sünni olsaydım da Şiilere yapılanlar nedeniyle onlardan özür dilerdim.”²³⁵

Mukteda es-Sadr'ın Şii toplumu içinde hatırı sayılır bir halk tabanına sahip olmasında özellikle Bağdat'ın kenar mahallelerinde yaşayan yaklaşık 2,5 milyon civarındaki yoksul Şii kesime yaptığı sosyal ve ekonomik yardımlar ile babası Ayetullah Sadık es-Sadr'dan kalan sosyo-kültürel mirası devam ettirmesinin önemli etkisi olmuştur. Mukteda'nın devam ettirdiği sosyal faaliyetleri gibi siyasi görüşleri de Muhammed Bakır es-Sadr ve Muhammed Sadık es-Sadr'dan miras kalmıştır. Siyasi düşüncesi özetle etnik-mezhepsel bütünlüğü savunan ve ülkenin İslami kurallara göre yönetilmesi gerektiği fikirlerinden temel almaktadır. Mukteda es-Sadr'ın Şii dünyası için oldukça saygın ve siyasetle yakından alakalı bir aileye mensup olması, ABD karşıtlığı, İran'a bağımlı olmayan milliyetçi duruşu ve Irak'ın toprak bütünlüğünü savunarak etnik-

²³⁴ “Irak, Maliki'ye karşı”, **Sabah**, 05 Ocak 2013, <http://www.sabah.com.tr/dunya/2013/01/05/irak-malikiye-karsi> (17 Şubat 2015).

²³⁵ “Sadr Sünnilerden özür diledi”, **Sabah**, 01 Mayıs 2013, <http://www.sabah.com.tr/Dunya/2013/05/01/sadr-sunnilerden-ozur-diledi> (15 Şubat 2015).

mezhepsel ayrımcılığa karşı durması gibi özellikleri sayesinde Irak politikasında önemli bir aktör konumundadır.²³⁶ Yaklaşık sekiz-on yıl öncesine kadar Irak'ın en tehlikeli adamlarından biri olarak görülen Sadr'ın Irak'ın bütünlüğünü savunan ılımlı politikaları ile Irak'ın bölünmesinin önüne geçilebileceğine dair tartışmalar yapılmaktadır.²³⁷

---

²³⁶ Benli, s.460.

²³⁷ Mansour ve Clark, “*Rethinking Sadr: From Firebrand to Iraqi Statesman?*”, Carnegie.

BÖLÜM 3: IRAK ŞİİLERİNİN DIŞ POLİTİKASI

3.1. Şiilerin ABD'ye Yönelik Politikaları

Iraklı Şiiler ile ABD arasındaki ilişkilerin etkin anlamda ilk olarak hayata geçmesi ABD'nin öncülüğündeki koalisyon güçleri ile Irak arasında 1991 yılında yaşanan Körfez Savaşı sonrasında başladığını söylemek mümkündür. Savaşın ardından Saddam Hüseyin'in Irak içi muhalefet tarafından devrilmesi gerektiğini savunan Washington yönetimi önce Şiileri isyana davet etmiş ardından da Şiilerin başını çektiği yurt dışında yaşayan muhalif grupları örgütlemiştir. Bu süreçte ABD'ye ideolojik olarak uzak duran bazı Şii gruplar ABD'ye mesafeli duruşlarını devam ettirmişler fakat bazı Şii gruplar ise ABD ile işbirliği içerisine girmişlerdir.

3.1.1. 1991 Yılındaki Şii Ayaklanması ve ABD'nin Tutumu

1991 Körfez Savaşı'nın ardından ABD öncülüğündeki uluslararası koalisyon Irak'ı yenilgiye uğratmış fakat Saddam'ı yönetimden uzaklaştırmadan Irak'a müdahalesini sonlandırmıştır. Bununla birlikte Irak halkına Saddam'ı devirmeleri için çağrıda bulunmuş ve uçaklar vasıtasıyla havadan bildiriler dağıtmak suretiyle Saddam'a karşı ayaklanmaları için adeta teşvik etmiştir. Savaşın ağır hasar alarak dönen Irak ordusunun güçsüz durumda olması, Şiilerin ve Kürtlerin Baas rejimine öfke duyması ve ABD'nin Irak halkını isyana teşvik etmesi gibi faktörlerin etkisi ile Irak'ın güneyinde Şiiler, kuzeyinde ise Kürtler ayaklanma başlatmıştır. Şiilerin ayaklanmasına Kuveyt savaşından dönen Iraklı Şii askerlerin Basra'da başlattıkları başkaldırı hareketlerinin zemin hazırladığı söylenmektedir.²³⁸ Basra'da başlayan ayaklanmalar birçok vilayete sıçrayarak giderek şiddetlenmiş ve Irak ordusu 18 vilayetin 14'ünde kontrolü kaybetmiştir.²³⁹ Baas rejimi tam olarak sadece Bağdat ve çevresindeki Sünni nüfusun yoğun olduğu vilayetlerde kontrolü elinde tutuyordu. Basra, Nəcəf ve Kerbela gibi Şiilerin yoğun olduğu vilayetlerde ayaklanmaya liderlik edecek yerel aktörler ön plana çıksa da Şiiler bu hareketin başarıya ulaşması için ABD'nin desteğine ihtiyaç duyduklarının farkındaydılar. Bu doğrultuda Irak'ta dönemin en üst dini otoritesi olan

---

²³⁸ Nasr, s.188; Cabbar, s.381.

²³⁹ Marr, s.228.

Ayetullah Hui, ABD'den yardım istemiş fakat ABD bu talebi reddetmiştir.²⁴⁰ Bunun üzerine Saddam, ABD'nin bu olaya müdahil olmak istemediğini anlayınca ayaklanmaları çok sert biçimde bastırarak on binlerce Şii ve Kürt Iraklıyı öldürmüştür.²⁴¹ ABD'nin ayaklanmayı teşvik edip daha sonrasında destek vermemesi Şiilerin ABD'ye olan bakışlarını olumsuz yönde etkilemiştir.

Şiilerin ABD'ye olan tepkisini artıran bir diğer olay ise ABD'nin Irak'ın kuzeyindeki Kürtleri Saddam'ın müdahalesinden kurtarmak için güvenli bölge oluştururken Şiileri korumak için aynı adımı atmamış olmasıdır. ABD'nin isyan çağrısının verdiği cesaretin de motivasyonu ile ayaklanan Şiilerin on binlercesi Koalisyon Güçleri'nin işgal etmiş bulunduğu Irak'ın güneyinde (yani ABD ve müttefiklerinin gözleri önünde) Irak Cumhuriyet Muhafızları tarafından öldürülmüştür. On binlercesi de Kuveyt-Suudi Arabistan sınırına ya da Basra ile Nasriye arasındaki bataklık bölgelerine kaçmak zorunda kalmıştır.²⁴² Şiiler bu olaylardan dolayı ABD'ye tepki gösterecekler de ABD ile işbirliği yapmaktan vazgeçmemişlerdir. Zira 1991 yılı sonrası Irak dışında örgütlenen ve içerisinde birçok Şii muhalif grubu da barındıran Irak Ulusal Kongresi'ne ABD destek vermiştir. Ayrıca 1991 ile 2003 yılları arasında ABD öncülüğünde düzenlenen Irak'ın geleceğine ilişkin muhalif grupların toplantılarına sürgündeki muhalif Şii gruplar aktif biçimde katılım göstermişlerdir.²⁴³ Saddam yönetiminden kurtulmak için ABD'ye ihtiyaçları olduğunu farkında olan Şiiler ABD ile ilişkilerini tamamen bitir(e)mişlerdir.

Saddam yönetimi ile sorunları olan başta Suudi Arabistan olmak üzere diğer Arap ülkelerinin ve ABD'nin Şiilerin isyan hareketine destek vermemelerinin ana sebebini Şiilerin olası bir iktidarı durumunda İran'a yakınlaşacak olmalarından duydukları kaygı olarak gösterebiliriz. Zira 1979 yılındaki devrimin ardından İran dış politikasında ana ilkelerden biri Şiilerin bulunduğu ülkelere kendi devrimini ihraç etmektir. Bu durumdan rahatsız olan ülkelerin başında da Ortadoğu'da çıkarlarını Sünni iktidarlar üzerine oturtan ABD ve içerisinde Şii nüfus barındıran fakat Sünni liderler tarafından yönetilen

---

²⁴⁰ Juan Cole, "The United States and Shi'ite Religious Factions in Post-Ba'thist Iraq", s.549.

²⁴¹ Kemal İnat, "Irak: ABD ve Saddam Hüseyin 'İşbirliği' ile Gelen Yıkım", **Dünya Çatışmaları: Çatışma Bölgeleri ve Konuları Cilt-1**, Kemal İnat-Burhanettin Duran-Muhittin Ataman (Ed.), 3. Baskı, İstanbul: Nobel Yayın, 2010, s.22.

²⁴² İnat, "Irak: ABD ve Saddam Hüseyin 'İşbirliği' ile Gelen Yıkım", s.23.

²⁴³ İnci Muratlı Bezirgan, "ABD ve Irak Şiileri Arasındaki İlişkiler: 2003-2010 Dönemi", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, 2012), s. 59.

bölge ülkeleri gelmekteydi. Özellikle Suudi Arabistan 1991 ayaklanmasında ABD'yi Şiilere destek vermesi sonucu Saddam'ın devrilip Şiilerin iktidara gelmesi durumunda Irak'ın İran kontrolü altına gireceği yönünde uyarmıştır.²⁴⁴ Dolayısıyla söz konusu aktörlerin Şiilerin iktidara gelmesinden çekinirken onları 1991 ayaklanmasında destekleyip kendi elleri ile iktidara getirmeleri beklenemezdi. Ayrıca İYK öncülüğündeki diğer İslamcı Şii grupların ayaklanma sırasında İran devrimini anımsatan sloganları ABD'nin isyana destek verme noktasında geri adım atma nedenlerinden biri olmuştur.²⁴⁵ Bu sebeple hem ABD hem de bölgedeki Arap ülkeleri için Irak'ta Şiilerin galip gelmesinden sorunlu oldukları fakat güçsüz durumda bıraktıkları Saddam'ın iktidarda kalması daha mantıklı gözükmüş olsa gerektir. Bununla birlikte isyanın başlangıcında isyana destek olması için ABD'den yardım istediği iddia edilen Ayetullah Hui ayaklanmanın bastırıldığı günlerde Baas rejiminin baskısı ve zorlaması ile Bağdat'ta Saddam ile birlikte televizyonda halkı sakinleştiren ve Saddam'ı öven mesajlar vermiştir.²⁴⁶

3.1.2. ABD'nin Irak'ı İşgali ve Iraklı Şii İslami Aktörlerin İşgal Sonrası Tutumları

3.1.2.1. ABD'nin Irak'ı İşgali

ABD, 1991-2003 yılları arasında uyguladığı çevreleme politikası ile Irak'taki Baas rejimini zayıflatmaya çalışmıştır. Bu politika; BM çerçevesinde uygulanan yaptırımlar ile Irak'ın ekonomisini zayıflatmak, silah denetçilerinin sıkı bir şekilde denetimlerini devam ettirmek ve merkezi hükümete karşı gerektiğinde hava saldırıları düzenleyerek Baas rejimine karşı muhalefeti desteklemek gibi aşamalardan oluşmuştur.²⁴⁷ Ancak bu yaptırımlar Saddam'ın siyasi iktidarını zayıflatamamış aksine Saddam, Irak'ın yaptırımlar nedeniyle zayıf düşmesinden ABD ve Batılıların sorumlu olduğunu toplumun önemli bir kısmı nezdinde benimsetmiştir. On iki yıl süren yaptırımlar nedeniyle yüz binlerce çocuk ilaç eksikliği nedeniyle hayatını kaybetmiş ve Irak orta sınıfı gittikçe yoksullaşmıştır.²⁴⁸ Neticede uygulanan ambargo ve diğer yaptırımların

²⁴⁴ Nasr, s.188.

²⁴⁵ Faleh A. Jabar, "Why the Uprisings Failed", **Middle East Report**, MER 176, Vol 22, May/June 1992, <http://www.merip.org/mer/mer176/why-uprisings-failed> (11 Haziran 2015); Cabbar, s.382.

²⁴⁶ Cabbar, s.383; Hayder al-Khoi, https://twitter.com/Hayder_alKhoei/status/606759593717268480, (10 Haziran 2015); Hui ve Saddam'ın karşılıklı görüşmesinin videosu için bkz: <https://www.youtube.com/watch?v=gLuXzdURtmo>, (10 Haziran 2015).

²⁴⁷ İnat, "Irak: ABD ve Saddam Hüseyin 'İşbirliği' ile Gelen Yıkım", s.24.

²⁴⁸ "Iraq surveys show 'humanitarian emergency'", **UNICEF**, 12 Ağustos 1999, <http://www.unicef.org/newsline/99pr29.htm>, (16 Aralık 2015); Nakash, "Irak'ta Pandora'nun Kutusu: Şiiler", s.XVI.

Irak halkına zarar vermesi Batı'ya duyulan tepkileri arttırmış ve Iraklıların gözünde Saddam'ın Batı'ya direnen lider imajını kuvvetlendirmiştir.²⁴⁹

Irak'ın yaşadığı bütün sıkıntılara rağmen geri adım atmaması ve silahlanmaya devam etmesi ABD için halledilmesi gereken bir problem olarak durmaktaydı. ABD'de siyasi iktidar dahil birçok kurum ve kuruluşta çok önemli mevkilerde bulunan²⁵⁰ “Şahinler” (Neoconlar)²⁵¹ 11 Eylül saldırılarının ardından hedeflerine önce Afganistan ardından da Irak'ı almışlardı. Bu çerçevede “şer eksenini”²⁵² (axis of evil) içerisine aldıkları Irak'ın işgal edilmesi için gerekli şartların hazırlanması gerekiyordu. Bunun için ABD yönetimi temel olarak iki söylem belirlemişti: Birincisi, “Irak küresel terör hareketlerine destek veriyordu. 11 Eylül saldırılarını düzenleyen el-Kaide örgütü ile Saddam'ın bağlantıları vardı.” İkincisi ise “Irak kitle imha silahları imal etmekteydi ve bu bütün dünya ülkeleri için son derece büyük bir tehlikeydi.” ABD'nin iddiasına göre Saddam bütün uyarılara rağmen bu silahların yok edilmesine yanaşmıyordu ve dolayısıyla bu durumun düzeltilmesi gerekiyordu.²⁵³

Bu gerekçelerle Irak'a saldırı başlatmak için BM nezdinde kendine müttefik arayan ABD umduğu desteği bulamamıştır. ABD'nin önemli müttefiklerinden sadece İngiltere BM Güvenlik Konseyi kararı olmadan da ABD'nin Irak'a yapacağı müdahaleyi destekleyeceğini açıklamıştır. Diğer ülkeler ise ABD'nin olası Irak saldırısına karşı çıkmakla birlikte Irak'ın kitle imha silahlarından arındırılması konusuna önem vermişlerdir. Bu çerçevede BM Güvenlik Konseyinde 1441 sayılı karar ile Irak'tan eğer kitle imha silahlarına sahipse bunlar derhal imha etmesi istenmiş aksi takdirde “ciddi sonuçlara katlanması gerekeceği” noktasında uyarılmıştır.²⁵⁴ Irak, uluslararası müfettişlerin Irak'ın sahip olduğu silahları denetlemelerini öngören bu kararı kabul etmiştir. Denetlemeler sonucu Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olmadığına dair

²⁴⁹ Daniel Byman, “After the Storm: U.S. Policy Toward Iraq Since 1991”, *Political Science Quarterly*, Vol. 115, No. 4 (Winter 2000-2001), s.501; İnat, “*Irak: ABD ve Saddam Hüseyin 'İşbirliği' ile Gelen Yıkım*”, s.25.

²⁵⁰ John J. Mearsheimer ve Stephen M. Walt, *İsrail Lobisi ve Amerikan Dış Politikası*, (çev. Hasan Kösebalaban), İstanbul: Küre Yayınları, 2009, s.155.

²⁵¹ Bu isimlerden bazıları: Paul Wolfowitz (Savunma Bakanı Yardımcısı); Douglas Feith (Savunma Bakanı Müsteşarı); Lewis “Scooter” Libby (Genelkurmay Başkan Yardımcısı); Elliott Abrams (Ulusal Güvenlik Konseyi'nin Yakınoğu, Güneybatı Asya ve Kuzey Afrika Sorumlusu); ve Richard Perle (Savunma Politikası Kurulu Üyesi).
Kaynak: Max Boot, “Think Again: Neocons”, *Council on Foreign Relations*, Ocak-Şubat 2004.

<http://www.cfr.org/united-states/think-again-neocons/p7592>, (20 Ekim 2015).

²⁵² Şer Eksenini içerisinde yer alan diğer ülkeler İran ve Kuzey Kore'dir.

²⁵³ Mearsheimer ve Walt, ss.281-310.

²⁵⁴ Nakash, “*Irak'ta Pandora'nun Kutusu: Şiiler*”, s.XV; İnat, “*Irak: ABD ve Saddam Hüseyin 'İşbirliği' ile Gelen Yıkım*”, s.33.

raporlar sunulsa da ABD Irak'ın silahları gizlediğini öne sürerek bu raporları kabul etmemiştir. Son hamle olarak Şubat 2003'te dönemin ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell BM Güvenlik Konseyi'nde yaptığı konuşmada yukarıda bahsedilen teröre destek verme ve kitle imha silahlarına sahip olma söylemlerini daha da detaylandırarak ABD'ye katılmaları için diğer ülkelere adeta son bir çağrıda bulunmuştur.²⁵⁵ BM Güvenlik Konseyinin daimi üyeleri olan Rusya, Çin ve Fransa ile birlikte Almanya başta olmak üzere birçok ülke ABD'nin Irak'a saldırı planlarına destek vermemiştir. İngiltere, İspanya, İtalya, Avusturalya, Japonya, bazı doğu Avrupa ülkeleri gibi birkaç ülkenin desteğini alan ABD 20 Mart 2003'te Irak'a saldırı başlatmıştır.²⁵⁶

ABD ve İngiliz uçakları Bağdat başta olmak üzere diğer Irak şehirlerini havadan bombalamaya başlamışlardır. Diğer yandan Kuveyt sınırından kara hareketi başlamış ve Bağdat yolu üzerindeki Basra, Nasriye, Kerbela ve Necef gibi şehirlerde çatışmalar yaşanmıştır. Diğer şehirlerdeki direnişin aksine Bağdat'ta fazla bir direnişle karşılaşmayan ABD ve müttefikleri 9 Nisan 2003'te Bağdat'ı ele geçirmişlerdir. 13-14 Nisan tarihlerinde ise Saddam'ın doğduğu şehir olan Tikrit ele geçirilmiştir.²⁵⁷ Beklenildiği gibi savaş kısa sürmüş ve 1 Mayıs 2003 tarihi itibari ile Bush tarafından savaşın sona erdiği açıklanmıştır. Ardından ABD'nin Irak'ta işbirliği yapacağı ya da mücadele edeceği dört temel etnik-mezhepsel grup ortaya çıkmıştır: Kürtler, Türkmenler, Sünni Araplar ve Şii Araplar. Sünni Arapların çok büyük bir kısmı savaşın ilk anlarından itibaren ABD'ye karşı direnişe geçmişlerdi. Sayıları diğer gruplara göre daha az olan Türkmenler ise savaş sonrası politikalarında ABD tarafından yeterince önemsenmemişlerdir. Bu durumda müttefik olarak ABD'ye en yakın olan grup Kürtler ve sonrasında da Şii Araplar olmuştur. ABD bu grupların Irak siyasetindeki pozisyonlarını belirlemek amacıyla 13 Temmuz 2003'te oluşturduğu Irak Yönetim Konseyi'nde 25 kişilik temsilci dağılımını Şii Araplara 13, Sünni Araplara 5, Kürtlere 5, Türkmen ve Asurilere 1'er temsilci şeklinde sıralamıştır.²⁵⁸ ABD'nin bu adımla Saddam döneminde büyük baskılara maruz kalan ve nüfusun çoğunluğunu oluşturan Şii'lere yönetimde önemli oranda yer vererek olası bir Şii direnişinin önüne geçmeyi ve Şii'lerin desteğini almaya çalıştığını söyleyebiliriz.

²⁵⁵ "Full text of Colin Powell's speech", **The Guardian**, 05 Şubat 2003. <http://www.theguardian.com/world/2003/feb/05/iraq.usa>, (19 Mayıs 2015).

²⁵⁶ İnat, "Irak: ABD ve Saddam Hüseyin 'İşbirliği' ile Gelen Yıkım", s.30-36.

²⁵⁷ İnat, "Irak: ABD ve Saddam Hüseyin 'İşbirliği' ile Gelen Yıkım", s.36.

²⁵⁸ İnat, "Irak: ABD ve Saddam Hüseyin 'İşbirliği' ile Gelen Yıkım", s.40.

3.1.2.2. Iraklı Şii İslami Aktörlerin İşgal Sonrası Tutumları

ABD'nin Iraklı Şii'lere bakışı hem Şii'lerin ideolojilerine hem de konjonktüre göre farklılık göstermiştir. İran Devriminin ardından Irak'taki İslamcı Şii'ler potansiyel tehdit olarak algılanırken seküler Şii'ler için aynı durum geçerli olmamıştır. Örneğin 1991 yılındaki Şii ayaklanmasına İran desteği ile kurulmuş olan İYK'nın müdahil olması ve isyancıların İran Devrimine atıfla Irak'ta da İslami bir yönetim istemeleri isyanın başında Şii'lere destek veren ABD'nin bu ayaklanmaya mesafeli durmasının sebeplerinden biri olmuştur. Bununla birlikte 1992 yılında Saddam'a muhalif örgütlerin birleşimiyle kurulan Irak Ulusal Kongresi'nin liderliğindeki seküler bir Şii olan Ahmed Çelebi'ye ABD tarafından destek verilmesi ABD'nin Şii'lerin tamamına mesafeli durmadığını göstermiştir.²⁵⁹ Nitekim Irak işgali sonrasındaki ilk dönemlerde başbakanlık yapan Ahmed Çelebi gibi seküler Şii olan İyad Allavi de ABD tarafından desteklenmiştir.²⁶⁰

Bunlara ilaveten 2010 seçimleri öncesinde Şii'lerin ağırlıkta olduğu Adalet ve Soruşturma Komisyonu'nun özellikle Sünnilerden oluşan yüzlerce milletvekili adayının adaylıklarının iptal etmesi üzerine Washington yönetimi devreye girerek dönemin başbakanı Nuri Maliki başta olmak üzere Şii'leri bu politikadan vazgeçirmeye çalışmıştır. ABD'nin bu politika ile İslamcı karakterde olan ve İran'a yakın duran İDP, İYK ve Sadr grubu gibi siyasi blokların seçimlerde tekrar galip gelmesindenense Sünni, Kürt ve seküler Şii'lerden oluşan bir koalisyonun Irak'ı yönetmesini amaçladığı söylenebilir.²⁶¹ Bu politika doğrultusunda mezhepsel aidiyet açısından Şii fakat ideolojik açıdan seküler olan ve İran'a mesafeli duran İyad Allavi, ABD açısından desteklenmesi makul bir aktör olarak görünmüştür.²⁶²

Bununla birlikte ABD'nin genelde Iraklılar özelde ise Iraklı Şii'ler hakkında yanlış bilgilere sahip olduğu bazı yazarlar tarafından dile getirilmiştir. Örneğin Juan Cole 2003 yılında yazdığı makalesinde dönemin ABD Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz'in 18 Şubat 2003 tarihinde yaptığı "Iraklıların çoğunluğu oldukça sekülerdir. Onlar (nüfus olarak) büyük oranda Şii'dir fakat İslam için kutsal mekanların kendi

---

²⁵⁹ Cabbar, s.8.

²⁶⁰ Bezirgan, s. 33.

²⁶¹ İnat, "Irak: ABD ve Saddam Hüseyin 'İşbirliği' ile Gelen Yıkım", s.65-66.

²⁶² İnat, "Irak: ABD ve Saddam Hüseyin 'İşbirliği' ile Gelen Yıkım", s.66.

topraklarında olmamasından dolayı dini hassasiyetleri Arap Yarımadasındaki Vahhabiler kadar fazla değildir” açıklamasından yola çıkarak ABD’nin Iraklı Şiiiler hakkında net bilgilere sahip olmadıklarını belirtmiştir. Juan Cole’a göre ABD’li yetkililerin Iraklı Şiiilerin dinlerine aşırı bağlılıklarından ve hatta Necef, Kerbela gibi şehirlerin onlar için öneminden yeteri kadar haberleri yoktur.²⁶³

Şiiilerin 2003 savaşı öncesi ve savaş sırasında ABD’ye karşı tutumları kişiler ve gruplar arasında farklılıklar göstermekle birlikte ABD’ye yönelik kesin bir karşı duruşu söz konusu değildir. Yıllarca Baas rejiminin ve Saddam diktatörlüğünün baskıları altında yaşayan Şiiilerin Saddam’ın iktidardan ne şekilde olursa olsun uzaklaştırılmasından yana oldukları söylenebilir.²⁶⁴ Bu sebeple Şii gruplar 1991-2003 yılları arasında ABD’nin desteklediği Irak dışındaki muhalif toplantılara katılım göstermekte bir sakınca görmemişlerdir. 2003 yılında savaş başladığında da Şii kanaat önderleri ABD’ye muhalif tutumlar ve söylemlerde bulunmamaya dikkat göstermişlerdir. Savaşın bitip işgalin başladığı dönemde ise ABD’nin politikalarına göre Şiiilerin tutumlarında da değişiklikler meydana gelmiştir. Özellikle Şii din adamları işgalin bir an önce sona erip yönetimin Iraklılara devredilmesi konusunda açıklamalarda bulunmuşlardır.

Şii din adamlarının Irak nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Şiiilerin siyasi görüşlerinin şekillenmesinde en fazla etkisi olan grup olduğu söylenebilir. Seküler olan Şii siyasetçilerin bir kısmı Saddam döneminde Irak’tan kaçtıkları bir kısmı da iddialara göre Saddam rejimi ile işbirliği yapmaları nedeniyle pek çok Şii tarafından güvenilmez bulunmaktadır.²⁶⁵ Bu nedenle ABD 2003 işgali sonrasında Irak politikasını şekillendirirken Şii din adamlarının ve İslamcı partilerin düşüncelerini dikkate almak durumunda kalmıştır. Ancak Irak’taki neredeyse bütün önemli Şii din adamlarının ABD’nin Irak’taki askeri varlığından rahatsız olması ABD ile din adamları arasındaki işbirliğinin boyutunu istenen seviyelere getirememiştir. Bununla birlikte Şii din adamlarının ABD’nin Irak’taki varlığından duydukları rahatsızlığın boyutu değişiklik göstermiştir. Örneğin Şii dünyası içerisinde en etkin din adamı olan Ayetullah Sistani önderliğindeki Necef havzası ABD varlığından rahatsız olmakla birlikte halkı ABD’ye karşı savaşmak için örgütlemeyen Sadr Grubunun lideri Mukteda es-Sadr’ın taraftarları

²⁶³ Cole, “*The United States and Shi’ite Religious Factions in Post-Ba’thist Iraq*”, s.543.

²⁶⁴ Cabbar, s.10.

²⁶⁵ Terrill, “*The United States and Iraq’s Shi’ite Clergy: Partners or Adversaries*”, s.V.

ABD'ye karşı silahlı direniş göstermiştir. İslamcı Şii partiler içerisinde en etkili oluşumlardan olan Irak İslam Yüksek Konseyi ve İslami Dava Partisi ise dönem dönem ABD ile işbirliği içinde hareket etmişlerdir. Söz konusu dört aktörün ABD işgaline bakışları ve işgal sonrası tutumları aşağıda ayrı ayrı incelenecektir.

Ayetullah Ali el-Sistani

“Amerikalılara karşı cihad fetvası vermemiz için her gün düzinelerce talep gelmesine rağmen biz ‘hayır’ diyoruz. Ama bu ‘hayır’ sonsuza kadar sürmeyecek”²⁶⁶

Sistani'nin bu sözleri ABD'ye bakış açısını ortaya koymaktadır. Sistani, ABD'nin Irak'ı işgalinin ilk yıllarında benzer ifadeleri defalarca dile getirmiştir. 1920 yılında İngiliz işgaline karşı cihad ilan eden Şii din adamlarının günümüzdeki temsilcileri aynı politikaları uygulamayarak kendi adlarına geçmişten ders almış gözükmektedirler. Nitekim 1920'lerde İngilizlere karşı girişilen savaş sonucu Şii İslami hareketler bastırılmış ve siyasi gücü elde edememişlerdir. İktidarı elde etme fırsatı 83 yıl sonra tekrar önlerine geldiğinde bu sefer daha dikkatli davranmışlardır. ABD'ye karşı isyan ederek değil kısmi işbirliği ve siyasi yollardan iktidarı elde etme girişimlerinde bulunmuşlardır.²⁶⁷

Şiiler toplu biçimde ABD'ye karşı silahlı bir direnişte bulunmasalar da işgali destekledikleri ya da işgale karşı hoşgörülü oldukları söylenemez. Ayetullah Sistani, Irak'ın işgal edildiği dönemde ABD'nin Irak'taki temsilcileri ile görüşmeyi reddetmiştir. ABD işgalci konumunda olduğundan dolayı onun bu kişilerle görüşmesi işgali dolaylı yoldan tanıdığı anlamına gelecekti. Bu nedenle ABD'nin Irak'taki 21 Nisan-11 Mayıs 2003 tarihleri arasındaki asker kökenli yöneticisi Jay Garner ve 11 Mayıs 2003-28 Haziran 2004 tarihleri arasında Geçici Koalisyon Otoritesi'nin yöneticisi sıfatıyla Irak'ı yöneten sivil yönetici Paul Bremer başta olmak üzere işgalci devletlerin yöneticileri tarafından kendisine iletilen görüşme taleplerini kabul etmemiştir.²⁶⁸ Bunun yanında 29 Kasım 2003 tarihinde yayınladığı bir fetvada siyasi idarecilerin ABD tarafından atanmasıyla değil sadece doğrudan seçimler yoluyla göreve

---

²⁶⁶ Terrill, s.1.

²⁶⁷ Cabbar, s.7-8.

²⁶⁸ Donald Rumsfeld, **Known and Unknown: A Memoir**, Deluxe Edition, New York: Sentinel, 2012, s.538; Abbas, s.286-287.

gelmesinin meşru olacağını belirterek ABD'nin Irak'ın yönetimine doğrudan müdahil olmasını kabul etmemiştir.²⁶⁹ Paul Bremer ile Sistani arasında yaşanan anlaşmazlıkların en önemli ayaklarından bir diğeri ise yeni Irak Anayasasının oluşturulma süreci konusunda yaşanmıştır. Bremer yeni anayasayı yapacak komisyonun kendisi tarafından atanmasını öngörürken Sistani buna karşı çıkarak halk tarafından seçilecek kurucu meclisin anayasayı yapmasını istemiştir.²⁷⁰ Sistani bu hedefi doğrultusunda Irak'taki geçici ABD yönetiminin 2004 yılı Ocak ayında kalabalık kitleler tarafından protesto edilmesini organize etmiştir.²⁷¹ Sonucunda da Bremer geri adım atmak zorunda kalmış ve yeni anayasanın oluşma süreci Sistani'nin belirlediği şekilde devam etmiştir.

Ayetullah Sistani işgal sonrası yapılan ilk seçimlerde halkı oy kullanmaya teşvik etme noktasında çok aktif davranmıştır. 2005 yılındaki seçimlerde İYK ve İDP başta olmak üzere önemli Şii partilerin Birleşik Irak İttifakı (Bİİ) adlı siyasi oluşumun içerisine dahil olmasında çok etkin olmuştur. Seçimlerde seçmenlerin kesinlikle oy vermeye gitmesi yönünde birçok fetva yayınlamıştır. Bir fetvasında kadınlara seslenerek “Kerbela’da Hüseyin’in yanında giden Zeynep gibi siz de oy vermeye gidin” diyerek durumun önemini ortaya koymuştur. Kadın seçmenlere oy kullanmanın dini bir zorunluluk olduğunu söyleyerek kocaları tarafından oy kullanmalarına izin verilmese dahi oy kullanmaları gerektiğini belirtmiştir.²⁷² Neticede Bİİ 2005 yılında yapılan iki seçimden de galip çıkarak anayasanın oluşma süreci ve sonrasında hükümetin kurulma evresinde başrol oynamıştır.²⁷³

Sistani, ABD'nin Irak'taki askeri varlığından daima rahatsızlık duymuştur. Bu rahatsızlığını da kendisine ait bürolar ve temsilcileri aracılığı ile yayınladığı fetvalarda dile getirmiştir. Bu nedenle Şii Merciliği 2008 yılında ABD askerlerinin Irak'tan çekilmesini öngören anlaşma konusunda da son sözü yine meclise bırakmakla birlikte Irak'ın çıkarları doğrultusunda adımlar atılması gerektiğini dile getirmiştir. Dönemin Başbakanı Nuri Maliki'nin anlaşma metninin detaylarını Sistani ile görüşmesi Sistani'nin Irak ile ABD arasındaki anlaşmayı etkileyebilme kapasitesini

---

²⁶⁹ Soren Schmidt, “Shia-Islamist Political Actors in Iraq: Who are They and What do They Want?”, **Danish Institute for International Studies Report**, No: 3, Copenhagen, 2008, s.17.

²⁷⁰ Bezirgan, s.65.

²⁷¹ Schmidt, s.17.

²⁷² Nasr, s.189.

²⁷³ İnat, “*Irak 2005*”, s.67, 75.

göstermektedir. Sistani bu görüşmede Irak parlamentosunun onay vereceği bir anlaşmaya karşı çıkmayacağını belirterek son söz hakkını Iraklı siyasilere bırakmıştır.²⁷⁴

Sistani'nin ABD ile olan ilişkileri kendisine muhalif olan aktörler tarafından daima eleştirilmiştir. ABD'ye karşı söylemleri ile eylemleri arasındaki farklılıklar bu eleştirilerin temel noktalarından birisi olmuştur. Zira ABD'yi işgalci olarak görmesine rağmen halkın ABD'ye karşı savaşması yönünde bir cihad fetvası yayınlamamıştır. Oysaki Birinci Dünya Savaşı'nın ardından İngilizlerin Irak'ı işgal etmesi üzerine yukarıda da belirtildiği üzere o dönemin Şii Merciliği 1920 yılında İngilizlere karşı cihad ilan etmiş ve Irak halkı ile İngilizler arasında çok kanlı çatışmalar yaşanmıştı. Şiiilerin yanı sıra Sünniler de bu cihad hareketini günümüzde dahi gururla anmaktadırlar.²⁷⁵ Bununla birlikte Sistani'nin ABD'nin isteği doğrultusunda fetvalar yayınladığı ve bunun için de ABD'den rüşvet aldığı yönündeki iddialar²⁷⁶ muhaliflerinin gözünde Sistani'nin ABD karşısındaki pozisyonunu göstermektedir.

Mukteda es-Sadr

Irak'ın işgal edilmesinin ardından ABD'ye karşı en radikal söylem ve eylemlerde bulunan Şii aktör Mukteda es-Sadr olmuştur. İşgalin ardından 18 Nisan 2003'te babasının Kufe'deki camisinde taraftarlarına seslenen Mukteda, diktatörden kurtuldukları için Allah'a şükrederken Saddam döneminde ülkeden kaçan Şii rakiplerini ve işgalci olarak gördüğü ABD'yi eleştirmiştir.²⁷⁷

Bağdat, Necef, Kerbela, Bakuba, Kufe gibi Şiiilerin yoğun olduğu şehirlerde Sadr Grubu etkin bir güce sahiptir.²⁷⁸ Mukteda es-Sadr ve taraftarlarının en aktif olduğu şehir ise Bağdat vilayetinin içinde yer alan ve işgalin ardından "Sadr Şehri" (Sadr City) adını alan bölgedir. Bu bölge 1950'lerin sonundan itibaren kırsaldan göç eden yoksul Şiiilerin yoğun olarak yaşadığı ve Şiiilerin militarist faaliyetlerinin yükselmeye başladığı 60'lı 70'li yıllarda bu faaliyetlere en fazla katılımın sağlandığı bölgedir. O dönemlerde şehrin

²⁷⁴ "Timeline of the Status of Forces Agreement (SOFA) Negotiations and Iranian Interference", **ISW**, 2008, s.4, 12. <http://understandingwar.org/sites/default/files/Sofa%20Detailed%20Timeline%20Updated%2010%2028%2008%202.pdf>, (19 Haziran 2015)

²⁷⁵ 2014 yılının başından itibaren Irak güvenlik güçlerine karşı savaşan bir Sünni milis grubunun adı bu cihad hareketine atıfla "1920 Devrimi Tugayları"dır.

²⁷⁶ Bu iddialar özellikle 2003 yılından bu yana ABD'ye karşı savaşan Sünniler tarafından dillendirilmektedir.

²⁷⁷ Cole, "The United States and Shi'ite Religious Factions in Post-Ba'thist Iraq", s.557.

²⁷⁸ Akoğlu, s.418.

adı “devrim” manasına gelen “es-Sevra” idi. Özellikle 90’lı yıllarda Mukteda’nın babası Ayetullah Sadık es-Sadr bu şehirdeki yoksul ve savaşmaya hazır Şiiiler üzerinde çok büyük etkiye sahipti. Baas rejimi tarafından tehdit olarak algılanan ve yoğun baskı altına alınan şehrin adı Saddam tarafından “Saddam Şehri” olarak değiştirildiyse de işgalin ardından Mukteda’nın babasına atfen taraftarları tarafından Sadr Şehri olarak değiştirilmiştir.²⁷⁹

Sadr Şehri ABD’ye ve işgale karşı Şii muhalefetin adeta kalesi konumuna gelmiştir. Baas rejiminin devrilmesinin ardından şehirdeki güç boşluğunu Sadr taraftarları doldurmuştur. İşgalin ilk dönemlerinden itibaren bölgedeki camilerde Sadr Hareketine yakın din adamları özellikle Cuma günleri ABD aleyhine vaazlar vermeye başlamışlardır. Bu vaazlardan birinin ardından 18 Nisan 2003 Cuma günü binlerce Şii Sadr Şehri’nde ABD aleyhine protesto yürüyüşleri gerçekleştirerek ABD için “Hemen Defol!”, “Saddam’a Hayır, Bush’a Hayır, İslam’a Evet” sloganları atmışlardır. Aynı gün Kerbela’da da benzer protesto gösterileri düzenlenmiştir. Burada İmam Hüseyin Camisi’nde vaaz veren Sadr Hareketine yakın Kazım el-İbadi el-Nasrı, ABD birliklerinin derhal Irak’ı terk etmesini istemiş ve “yeni bir emperyalizm olan bu işgali reddediyoruz” demiştir.²⁸⁰ Aslında bu sloganlar Sadr Şehrinde yaşayanlar için yeni bir olay değildir. Nitekim Mukteda’nın babası Ayetullah Sadık es-Sadr’da Cuma vaazlarında sık sık Amerika ve İsrail karşıtı söylemleri ile ön plana çıkmaktaydı. Örneğin 25 Aralık 1998 Cuma günü vaazının ardından Sadr taraftarları “Amerika’ya hayır; İsrail’e hayır, emperyalizme hayır, şeytana hayır” şekline sloganlar atmıştır.²⁸¹ Bunun yanında Amerikan popüler kültürünün Irak halkı üzerindeki etkisine de savaş açan Sadık es-Sadr, taraftarlarının Amerikan markalı kıyafetler giymemeleri konusunda uyarılmıştır.²⁸²

Öte yandan ABD tarafından Irak’a yönetici olarak atanan Jay Garner 28 Nisan 2003’te düzenlenecek olan liderler konferansına katılması için Mukteda’yı da davet etmiştir. Fakat Mukteda Irak’ta oluşacak yeni yönetimin ABD tarafından yönlendirileceğini ve kendisinin ABD tarafından yönlendirilmek istemediği gerekçesiyle toplantıya katılmayı

---

²⁷⁹ Terill, s.3

²⁸⁰ Cole, “*The United States and Shi’ite Religious Factions in Post-Ba’thist Iraq*”, s.558.

²⁸¹ Cole, “*The United States and Shi’ite Religious Factions in Post-Ba’thist Iraq*”, s.552.

²⁸² Cole, “*The United States and Shi’ite Religious Factions in Post-Ba’thist Iraq*”, s.552.

reddetmiştir.²⁸³ Aynı şekilde ABD tarafından oluşturulan geçici Irak Yönetim Konseyine de katılmayarak Irak siyasi sahnesinde yer almayı reddetmiştir.²⁸⁴ Ardından da 2004 yılında kendi yönetimini kurduğunu ilan ederek ABD'nin yanı sıra ABD ile işbirliği yapan Sistani, Dava Partisi ve İYK gibi oluşumlara da cephe almıştır.²⁸⁵ Sistani'yi eleştirmesinin başlıca sebebi işgale sessiz kalması ve ABD'ye karşı cihad ilan etmemesidir. Mukteda, babasından Necef havzasına karşı devraldığı “suskun mercilik” şeklindeki eleştirel söylemini devam ettirerek, merci konumundaki fakihlerin daha aktif olması gerektiğini savunmaktadır.²⁸⁶

Kendisine bağlı silahlı birlik olan Mehdi Ordusu vasıtasıyla Kufe, Necef, Kerbela ve Bağdat gibi birçok şehirde hem ABD ile hem de rakibi olan diğer Şii gruplar ile silahlı çatışmalara girmiştir.²⁸⁷ Mehdi ordusunun o dönemdeki savaşçı sayısı hakkında on bin ile elli bin arasında değişik rakamlar telaffuz edilmektedir.²⁸⁸ ABD ordusu ile Sadr taraftarları arasında çıkan çatışmaların ardından ABD tarafından “ölü ya da diri”²⁸⁹ olarak yakalanması kararlaştırılan Mukteda, iddialara göre bir süre Necef'te saklandıktan sonra 2006 veya 2007 yılında İran'a kaçmıştır.²⁹⁰ Irak içerisinde güvenlik politikalarını etkileyebilecek büyüklükte olan militan sayısı ile önemli bir aktör olan Mukteda, 2006 yılında İran dahil olmak üzere Irak'a komşu olan İslami ülkelere olası bir ABD saldırısı durumunda söz konusu ülkeleri sonuna kadar destekleyeceğini açıklayarak ABD'yi uarmıştır.²⁹¹ ABD'nin Irak'tan çekilmesini öngören anlaşma kapsamında 2008 yılında Mehdi Ordusunun silahlı faaliyetlerine son verdiğini açıklayan²⁹² Mukteda es-Sadr bir yandan Irak içerisindeki politik faaliyetlerine ağırlık verirken diğer yandan da Ayetullah seviyesine ulaşabilmek için İran'da aldığı dini eğitimine devam etmiştir.²⁹³ 2007-2011 yılları arasında İran sınırları içerisinde olduğu

²⁸³ Cole, “*The United States and Shi'ite Religious Factions in Post-Ba'hist Iraq*” s.559.

²⁸⁴ Tayyar Arı, **Irak, İran, ABD ve Petrol**, 2. Baskı, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2007, s.79; Terill, s.21.

²⁸⁵ Benli, s.460.

²⁸⁶ Akoğlu, s. 417.

²⁸⁷ Akoğlu, s.418.

²⁸⁸ Duss ve Juul, s.4; Akoğlu, 418; Benli, s.460.

²⁸⁹ “Ölü veya diri”, **Milliyet**. <http://www.milliyet.com.tr/olu-veya-diri/dunya/haberdetayarsiv/14.04.2004/32246/default.htm>, (19 Mayıs 2015).

²⁹⁰ “Mukteda El Sadr, yıllar sonra Irak'a döndü”, **Dünya Bülteni**, 05 Ocak 2011, <http://www.dunyabulteni.net/haber/142007/mukteda-el-sadr-yillar-sonra-iraka-dondu>, (19 Mayıs 2015).

²⁹¹ Peter Galbraith, **Irak'ın Sonu: Ulus Devletlerin Çöküşü Mü?**, Çev: Mehmet Murat İnceayan, İstanbul: Doğan Kitap, 2007, s.25.

²⁹² “Al-Sadr Orders Militia To Disarm”, **CBS News**, 08 Ağustos 2008, <http://www.cbsnews.com/news/al-sadr-orders-militia-to-disarm/>, (09 Nisan 2015).

²⁹³ Nicholas Krohley, “Moqtada al-Sadr's Difficult Relationship With Iran”, **Hurst**, 07 Ağustos 2014, <http://www.hurstpublishers.com/moqtada-al-sadrs-difficult-relationship-with-iran/>, (18 Haziran 2015).

tahmin edilen Mukteda, 2011 sonunda ABD'nin Irak'tan askeri olarak çekilmesinin ardından geri dönmüştür.²⁹⁴

ABD askerlerinin Irak'tan çekilmesi Mukteda es-Sadr'ın ABD karşıtlığını sona erdirmemiştir. ABD'nin Irak ve Ortadoğu politikasını daima eleştiren Sadr, günümüzde Irak'ın içinde bulunduğu kriz ortamının sorumlusu olarak ABD'yi göstermektedir.²⁹⁵ 2014 yılı Haziran ayında DAEŞ'in Irak'ta Musul, Ramadi, Felluce, Tikrit gibi önemli şehirlerde hakimiyet kurması üzerine ABD'nin öncülüğündeki koalisyon güçlerinin Irak'a müdahalesine karşı durmuştur. ABD askerlerinin tekrar Irak topraklarına girmesi durumunda kendisine bağlı milis güçlerin ABD askerlerine karşı savaşıacağını söyleyen Sadr, ABD'yi tehdit etmiştir.²⁹⁶ Mukteda es-Sadr ayrıca ABD'nin Bağdat hükümetinin onayı olmadan Sünnilere ve Kürtlere DAEŞ'e karşı savaşmaları için silah yardımıyla bulunmasını öngören kanunu da Irak'ın bütünlüğüne zarar vereceği gerekçesiyle sert biçimde eleştirmiştir.²⁹⁷

Irak İslam Yüksek Konseyi (İİYK)

İİYK, Irak'taki İslamcı Şiiler içerisinde değişen dönem şartlarına en kolay uyum gösteren aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. 1982 yılında İran desteği ile kurulan grup o yıllarda tam manasıyla İran güdümünde hareket etmiştir. Öyle ki 1980-1988 İran-İrak savaşında İran'ın yanında yer alarak kendi ülkesine karşı dahi savaşmıştır. Aynı İİYK 1992 yılında ABD desteği ile kurulan Irak Ulusal Kongresi'ne de katılmıştır. Bir yandan İİYK'nın o dönemki lideri olan Bakır el-Hekim İran ekseninde politikalar sergilerken diğer yandan konseyin askeri kanadının sorumlusu olan kardeşi Abdulaziz el-Hekim ABD ile görüşmelerde bulunmuştur. Abdulaziz el-Hekim, ABD'nin Irak işgalinin yaklaştığı bir dönemde 2002 yılı Ağustos ayında Washington'u ziyaret ederek Colin

²⁹⁴ "El Sadr Irak'a döndü", **Milliyet**, 06 Ocak 2011, <http://www.milliyet.com.tr/el-sadr-iraka-dondu/dunya/dunyadetay/06.01.2011/1335513/default.htm>, (19 Mayıs 2015).

²⁹⁵ Ahmad al-Moussawi, "Muqtada al-Sadr: Iraq Is Being Driven to Ruin", **Al Ahkbar**, 25 Ekim 2012. <http://english.al-akhbar.com/node/13125>; Ali Abel Sadah, "Muqtada al-Sadr Lashes Out at US, Maliki", **Al Monitor**, 18 Mart 2013. <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/03/sadr-nasrallah-speech-similarity.html#>; Abdelhak Mamoun, "Sadr accuses U.S of racism", **Iraqi News**, 25 Aralık 2014. <http://www.iraqnews.com/features/sadr-accuses-u-s-racism/>. (19 Haziran 2015).

²⁹⁶ "Iraq: Shia Cleric Issues Threat To US Forces", **Sky News**, 21 Haziran 2014, <http://news.sky.com/story/1286443/iraq-shia-cleric-issues-threat-to-us-forces>, (19 Haziran 2015).

²⁹⁷ "Iraqi cleric warns US Congress against sectarian bill", **Press TV**, 29 Nisan 2015, <http://www.presstv.ir/Detail/2015/04/29/408657/Iraq-US-Sadr-Kurds-Sunnis-intervention-baghdad>, (19 Haziran 2015).

Powell, Donald Rumsfeld ve Dick Cheney ile görüşmüştür.²⁹⁸ Bu görüşmelerin ardından ABD hakkında olumlu açıklamalarda bulunması²⁹⁹ İYK'nın işgal sonrası politikalarının ipuçlarını verirken ABD'nin de İslamcı Şiiiler içerisinde en büyük oluşumlardan biri olan İYK'yı kendi yörüngesine çekmek istediği izlenimi uyandırmıştır.

2003 işgalinin öncesindeki bu görüşmeler göz önüne alındığında işgal sonrası İYK'nın ABD'ye olan tepkisinin diğer gruplardan çok daha yumuşak olmasının nedeni anlaşılabilir. Örneğin; Jay Garner'ın 28 Nisan 2003'te düzenlenecek olan liderler konferansına davet ettiği önemli Şii aktörlerden Mukteda es-Sadr ve İslami Dava Partisi toplantıya katılmayı reddederken İYK düşük seviyeli temsilciyle de olsa toplantıya katılmıştır.³⁰⁰ İYK'nın bu tutumu ABD açısından İYK'yı işbirliği yapabileceği Şii aktör olarak ön plana çıkarmıştır. Zira 2005 seçimlerinin ardından İYK'nın başbakan adayı olan Adil Abdulmehti'nin ABD tarafından desteklendiği³⁰¹ dikkate alındığında ABD ve İYK'nın birbirlerini işbirliği yapılabilecek ortaklar olarak gördükleri söylenebilir.

2006 yılında hareketin o dönemki lideri Abdulaziz el-Hekim ABD Başkanı George Bush ile görüşmüştür. Görüşmede ABD'nin o dönemki başkanı George W. Bush İYK liderine aşırı cılığa karşı duruşu ve Irak'taki genç demokrasiye katkısından dolayı teşekkür ederken ABD'nin Irak yönetimine desteğinin devam edeceğini söylemiştir. El-Hekim ise görüşmede Irak'ın içinde bulunduğu durumu konuştuklarını ve siyasi, ekonomik ve askeri sorunların ancak Iraklılar tarafından çözülebileceğini fakat ABD ve diğer dost ülkelerin desteklerinin de önemli olduğunu vurgulamıştır.³⁰² Diğer yandan İYK'nın Washington temsilcisi Kerim Hutar el-Musavi 2007 yılındaki bir röportajında İYK'nın ABD ile olan ilişkilerinin Irak'ın istikrara kavuşması için hayati öneme sahip olduğunu belirtmiştir. ABD ile Irak için ortak hedefleri olduğunu belirten Musavi, bu

---

²⁹⁸ Hamid al-Bayati, **From Dictatorship to Democracy: An Insider's Account of the Iraqi Opposition to Saddam**, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 2011, s.147.

²⁹⁹ Bezirgan, s.39.

³⁰⁰ Cole, "The United States and Shi'ite Religious Factions in Post-Ba'thist Iraq" s.559.

³⁰¹ Duss ve Juul, s.12.

³⁰² "President Bush Meets with His Eminence Abdul-Aziz Al-Hakim, Leader of the Supreme Council for the Islamic Revolution in Iraq", **The White House**, 04 Aralık 2006. <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2006/12/20061204-7.html#> (10 Kasım 2015)

hedefler başarıldıktan sonra tüm Irak için ABD ile stratejik ilişkilerin geliştirilmeye devam edeceğini belirtmiştir.³⁰³

İİYK'nın ABD ile geliştirdiği ilişkilere, İran ile olan yakın bağlarına ve üst düzey isimlerinin yaptığı açıklamalara bakıldığında kendisini İran ile ABD arasında özellikle ABD işgalinin ilk yıllarında bir arabulucu konumuna getirmeyi amaçladığı söylenebilir. ABD'nin de İİYK ile diyalog kurmasında etkili olan faktörleri İİYK'nın Iraklı Şiiler arasında temsil oranının fazla olması, Sadr Grubuna nazaran daha ılımlı olması ve işgal sonrasında etkin bir siyasi aktör olarak ön plana çıkması olarak sayabiliriz.

İslami Dava Partisi (İDP)

Irak'ın ABD tarafından işgal edilmeden önceki dönemde İDP'nin Saddam'a muhalif konumdayken ABD ile işbirliği yapması için uygun bir ortam vardı. Fakat hem ABD'nin İran Devriminin ardından İslamcı Şiilere uzak durması hem de İDP'nin İslami kimliğinin ABD ile sıkı bir müttefik olmasını engellemesi gibi faktörler nedeniyle iki aktör arasında tam bir işbirliği gerçekleşmemiştir. 1970'lerden itibaren sürgüne giden İDP liderleri ağırlıklı olarak İran'a sığındıklarından dolayı ABD tarafından tehdit olarak algılanmışlardır. Saddam rejimine muhalefet ettiği yıllarda sanılanın aksine İran ile çok yakın durmayan İDP, İran güdümünde olmaya sıcak bakmamıştır. Partinin Nuri Maliki, İbrahim Caferi gibi önemli isimleri bu yüzden İran'dan ayrılarak Baas rejimine muhalefetlerini Londra ve Şam gibi merkezlerden yürütmüşlerdir. Bununla birlikte İDP'nin bazı grupları Tahran'da kalmaya devam etmiştir. İDP, 1992 yılında ABD desteği ile kurulan Irak Ulusal Kongresi'ne ABD güdümünde olduğu için katılmaya sıcak bakmamıştır.

ABD'nin Irak'ı işgal etmesiyle birlikte Şiiler arasında en eski ve örgütlü siyasi yapı olan İDP'nin yeni dönemde Irak siyasetine büyük etki yapması bekleniyordu. Nitekim 2003 işgali İDP'ye bu yolda çok önemli fırsatlar sağlamıştı. İDP iktidar olma fırsatını değerlendirmek için ABD'ye karşı silahlı faaliyetlerde bulunmayarak en büyük düşmanı Baas rejiminin yıkılmasını memnuniyetle karşılamıştır. Bununla birlikte işgal sonrasında İDP'nin ABD ile tam bir işbirliği içinde olduğunu söylemek de mümkün

---

³⁰³ "Shiite Politics in Iraq: The Role Of The Supreme Council", **International Crisis Group**, Middle East Report No:70, 2007, s.21.

değildir. Zira İDP, 28 Nisan 2003'te düzenlenecek olan liderler konferansına katılması için ABD tarafından Irak'a yönetici olarak atanan Jay Garner'ın gönderdiği daveti reddetmiştir. Asker kökenli Jay Garner'ın yerine sivil Paul Premer atanınca Dava Partisi fikir değiştirerek yönetimde yer almak için ABD ile işbirliği talebinde bulunmuştur.³⁰⁴

İDP ile ABD arasındaki ilişkileri şekillendiren başlıca olay 2005 yılı içerisinde gerçekleştirilen parlamento seçimleri olmuştur. Zira 30 Ocak 2005'te geçici olarak kurulacak Irak hükümetini belirleme amacıyla yapılan ve ABD'nin çok önem verdiği seçimlerden İDP'nin başını çektiği İslamcı Şii partilerin oluşturduğu "Birleşik Irak İttifakı" adlı koalisyon oyların %48'ini alarak lider parti olmuştur.³⁰⁵ Bu ittifakın İDP'nin o dönemki lideri İbrahim Caferi'yi başbakan adayı olarak göstermesi ile birlikte Caferi Irak'ın geçici başbakanı olmuştur. Bir yıl kadar sonra ise aynı partiden Nuri Maliki Başbakan olmuş ve sekiz yıl (2006-2014) bu görevi sürdürmüştür. 2014'ten beri ise İDP'den bir başka isim olan Haydar Abadi Irak'ta başbakanlık koltuğunda oturmaktadır.

İDP'nin siyasi iktidara geldiği ilk yıllardan itibaren ABD ile olan ilişkilerinde ana belirleyici unsur güvenlik konusu olmuştur. Irak'taki el-Kaide yapılanması ile mücadelede 2007 yılında ABD'li General Petraeus'un geliştirdiği proje bağlamında hükümet güçleri ile bazı Sünni aşiretler işbirliği yaparak Irak el-Kaidesi'ne karşı savaşmıştır. "Sahva" adı verilen bu projede ABD ile Irak hükümeti gerek istihbarat paylaşımı gerekse operasyonel anlamda sıkı bir işbirliği içerisine girmişlerdir.³⁰⁶ İlişkilerdeki bir diğer belirleyici unsur ise siyasi seçimler olmuştur. ABD 2005 ile 2011 yılı arasında Irak'ta yapılan parlamento ve yerel seçimlerde Irak hükümeti ile işbirliği içerisinde hareket etmiştir. ABD'li yöneticiler seçimlerin zamanında ve güvenli bir şekilde gerçekleşmesine ABD'nin küresel çaptaki itibarını da olumlu manada etkileyecek olmasından dolayı hassasiyet göstermişlerdir.

İslami Dava Partisi'nin işgal sonrasında itibaren ABD'ye bakışını kısaca özetlemek gerekirse; Saddam'ı devirerek kendilerine iktidar yolunu açmış olmasından dolayı Amerikan askeri güçlerine fiili bir karşılık vermemişlerdir. Fakat bir an önce ülke

---

³⁰⁴ Cole, "The United States and Shi'ite Religious Factions in Post-Ba'thist Iraq" s.559.

³⁰⁵ İnat, "Irak 2005", s.67-68.

³⁰⁶ Kenneth Katzman, "Iraq and Al Qaeda", **Congressional Research Service**, 2008, s.12.

yönetimini Iraklılara devretmesi gerektiğini düşündüklerinden dolayı özellikle Nuri Maliki iktidarında ABD işgaline son verme doğrultusunda çalışmışlardır. Nihayetinde 2011 yılı sonu itibariyle ABD'nin Irak'taki askeri varlığı resmen sona ermiştir.

3.1.3. ABD'nin Askeri Olarak Çekilmesinin Ardından Irak-ABD İlişkileri

17 Kasım 2008'de dönemin Başbakanı Nuri Maliki yönetimindeki Irak ve ABD arasında imzalanan SOFA (Status of Forces Agreement) antlaşması ile ABD'nin Irak'tan askeri olarak çekilmesi takvime bağlanmıştır.³⁰⁷ 30 maddeden oluşan bu anlaşmanın 24'üncü maddesine göre Irak'taki yaklaşık 146 bin ABD askeri üç yıl içerisinde kademeli olarak çekilecektir. Bu maddeye göre Irak'taki ABD askerlerinin çekilmesi için son tarih olarak 31 Aralık 2011 öngörülmüştür.³⁰⁸ 2011 yılı Aralık ayı itibari ile çekilmenin tamamlanmasıyla Irak işgali resmen son bulmuştur.

ABD'nin askeri olarak çekilmesi Irak'ın iç siyasi ve toplumsal dengelerinde önemli değişimlere yol açmıştır. Zira Nuri Maliki, iç politikada giderek otoriterleşen bir politika izlemekteydi. ABD'nin çekilmesinin hemen ardından Maliki'nin özellikle Sünni politikacılar üzerindeki baskısı giderek artmaya başlamıştır. Bu kapsamda 2011 yılının sonunda dönemin Cumhurbaşkanı Yardımcısı Sünni Tarık Haşimi hakkında teröre destek olduğu iddiasıyla tutuklama kararı çıkarılmıştır. Bunun üzerine Haşimi Irak'tan kaçarak Körfez ülkeleri ve Türkiye'ye sığınmak zorunda kalmıştır. Daha sonra giyabında yargılanan Haşimi hakkında idam cezası verilmiştir. Ardından 2012 yılında Sünni Savunma Bakanı Rafi el-İsavi hakkında da benzer girişimde bulunulmuş ve İsavi'nin korumaları tutuklanmıştır. Daha sonra 2013 yılı sonunda Sünni milletvekili Ahmed el-Alvani'nin tutuklanması zaten iki yılı aşkın süredir protesto gösterileri düzenleyen Sünnilerin öfkelerini taşırması ve Silahlı Sünni gruplar ile hükümet güçleri arasında çatışmalar çıkmıştır. Bu olaylar Irak'ın kanlı bir iç savaşın içine sürüklenmesinin başlıca sebeplerinden biri olmuştur.

ABD işgalinin son bulmasının ardından Irak dış politikada daha etkin adımlar atarak bölge siyasetinde etkin olmayı amaçlamıştır. Bu çerçevede Bağdat hem Mart 2012'de

³⁰⁷ Greg Bruno, "U.S. Security Agreements and Iraq", **Washington Post**, 18 Kasım 2003, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/11/18/AR2008111801118.html>, (19 Mayıs 2015); Ufuk Ulutaş, Furkan Torlak, "Çekilme Sonrası Irak'ta Düzen Arayışı", **SETA Analiz**, Sayı: 49, Ankara, (Aralık 2011), s.5.

³⁰⁸ Anlaşma hakkında daha detaylı bilgi için bkz: <http://www.state.gov/documents/organization/122074.pdf>, (19 Mayıs 2015)

düzenlenen Arap Birliği Zirvesi'ne hem de Mayıs 2012'de İran ile 5+1 ülkeleri arasında yürütülen nükleer müzakerelere ev sahipliği yaparak bu amacının ilk adımlarını atmıştır.³⁰⁹ Irak'ın özellikle İran ile giderek yakınlaşması başta İran'ın güçlenmesini tehdit olarak gören Suudi Arabistan ve Körfez Ülkeleri olmak üzere İran'ın bölgedeki aktif politikalarından memnun olmayan ABD'yi de rahatsız etmekteydi. Nitekim ABD Dışişleri Bakanı John Kerry Mart 2013'te Bağdat'a gerçekleştirdiği ziyarette İran uçaklarının Irak hava sahasını kullanarak Suriye rejimine destek götürmesinden ABD'nin duyduğu rahatsızlığı açık bir şekilde dile getirmiştir.³¹⁰

Diğer yandan ABD yönetimi Maliki'nin iç siyasette Sünni ve Kürtler başta olmak üzere muhalefete uyguladığı baskıcı politikalarından da memnun değildi. Bu memnuniyetsizlikler arasında 2013 yılı Ekim ayında Nuri Maliki iki önemli gündem maddesiyle Washington'ı ziyaret etmiştir. Maliki'nin gündeminin ilk sırasında yer alan teröre karşı destek kapsamında daha fazla askeri yardım talebine Obama yönetimi olumsuz yanıt vermiştir. Bunun yanında ABD'li politikacılardan da Maliki'ye yönelik olumsuz eleştiriler gelmiştir. Örneğin, Senato Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Robert Menendez Irak'ın içinde bulunduğu çatışma ve kaos ortamında Maliki'nin toplumu ayrıştırıcı politikalarının etkisi olduğunu söyleyerek ABD ile Irak arasındaki mevcut görüş ayrılıklarının altını kalın bir şekilde çizmiştir.³¹¹ Maliki'nin gündemindeki bir diğer önemli madde ise Irak'ta 30 Nisan 2014'te gerçekleşecek olan genel seçimlerde ABD'nin desteğini almaktı. Fakat yukarıdaki olumsuz eleştirilerle uyumlu olarak Obama yönetimi Maliki'ye destek vermemiştir.

Hem ABD'nin hem de Iraklı muhalif grupların Maliki'ye yönelik eleştirilerinin arttığı bir dönemde gerçekleşen 30 Nisan 2014 parlamento seçimlerinden Maliki'nin partisinin (İDP) liderliğini yaptığı Kanun Devleti Koalisyonu galip çıkmıştır.³¹² Buna rağmen Maliki iç aktörler tarafından başbakanlık görevini bırakmaya zorlanmıştır. Parlamento tarafından Cumhurbaşkanı seçilen Kürt kökenli Fuad Masum bu doğrultuda hükümeti kurma görevini yaklaşık üç ay süren tartışmaların ardından Şii siyasi partilerin

---

³⁰⁹ Sinkaya, s.7.

³¹⁰ "John Kerry warns Iraq over Iran-Syria flights", CBS News, 24 Mart 2013. <http://www.cbsnews.com/news/john-kerry-warns-iraq-over-iran-syria-flights/>, (18 Kasım 2015).

³¹¹ Kalaycı ve Gürler, "Irak 2013", s.28.

³¹² 2014 Irak Genel Seçim İlk Resmi Sonuçları, **ORSAM**. http://www.orsam.org.tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2014520_2014iraksecim.pdf, (16 Kasım 2015)

önerisiyle Maliki'nin yerine İDP'nin ikinci adamı olarak bilinen Haydar Abadi'ye vermiştir.³¹³ Maliki bu durumun hukuka aykırı olduğunu belirterek sert tepki göstermiş ve kendisine bağlı silahlı özel birlikleri Bağdat'taki yönetim binalarının bulunduğu kritik bölgelere yerleştirerek adeta bir darbe girişiminde bulunmuştur.³¹⁴ ABD bu noktada Maliki'nin yanında yer almayarak hükümeti kurma görevinde Abadi'yi desteklediğini açıklayınca Maliki'nin geri adım atmaktan başka çaresi kalmamıştır.³¹⁵ Abadi hükümeti 8 Eylül'de kurulduktan hemen sonra 10 Eylül'de John Kerry'nin Bağdat'a ziyarette bulunması ve yeni hükümete desteğini açık bir şekilde belirtmesi³¹⁶ Maliki'ye bir mesaj olarak da okunabilir.

Bu gelişmelerin ardından Abadi'nin önünde iç politikada çözmesi gereken siyasi, ekonomik ve güvenlik krizlerinin yanında dış politikada da üstesinden gelmesi gereken sorunlar bulunmaktaydı. Dış politika noktasında Abadi hükümeti komşu ülkeler ile olan problemleri çözmek için adımlar atmıştır. Bu amaçla ilk aşamada Türkiye ve Suudi Arabistan ile gergin olan ilişkiler yumuşatılmaya çalışılmıştır. 1991 yılındaki Körfez Savaşı'ndan bu yana kapalı olan Suudi Arabistan'ın Bağdat Büyükelçiliğinin tekrar açılması gündeme gelmiştir.³¹⁷ Türkiye ile de karşılıklı ziyaretler yapılarak Türkiye ile Irak arasındaki Maliki döneminden kalma gerginliğin sona erdirilmesi amaçlanmıştır. Abadi'nin diğer bir dış politika hamlesi ise DAES ile mücadele kapsamında ABD başta olmak üzere Batı ülkelerinin desteğini aramak olmuştur. Bu kapsamda ABD ile silah ticareti, istihbarat paylaşımı ve DAES'e karşı müdahale gibi konular üzerinde sık sık görüşmeler yapılmıştır. ABD, Irak Ordusuna danışmanlık yapmaları için Temmuz 2014'ten Haziran 2015'e kadar çeşitli zaman dilimlerinde yaklaşık 3.500 askeri personelini Bağdat'a yollamıştır.³¹⁸

---

³¹³ "Irak'ta hükümeti Abadi kuracak", **Sabah**, 11 Ağustos 2014. <http://www.sabah.com.tr/dunya/2014/08/11/irakta-hukumeti-abadi-kuracak>, (16 Kasım 2015).

³¹⁴ "Bağdat'taki kriz derinleşiyor", **Deutsche Welle**, 11 Ağustos 2014. <http://www.dw.com/tr/ba%C4%9Fdattaki-kriz-derinle%C5%9Fiyor/a-17845011>, (16 Kasım 2015).

³¹⁵ "ABD'den İbadi'ye destek", **Aljazeera Türk**, 12 Ağustos 2014. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/abdden-ibadiye-destek>, (16 Kasım 2015).

³¹⁶ "Travel to Jordan, Saudi Arabia, Iraq, Turkey, Egypt and France, September 9-15, 2014", **U.S. Department of State**, 09-15 Eylül 2014. <http://www.state.gov/secretary/travel/2014/t23/index.htm#>, (18 Kasım 2015).

³¹⁷ "Saudi Arabia to reopen embassy in Baghdad", **Arab News**, 14 Eylül 2014. <http://www.arabnews.com/news/629931>, (16 Kasım 2015).

³¹⁸ "Obama to send 1,500 more troops to Iraq as campaign expands", **Reuters**, 7 Kasım 2014, <http://www.reuters.com/article/2014/11/08/us-mideast-crisis-usa-iraq-idUSKBN0IR22I20141108#ZjmPp1Rezd9mZg7W.97>, (16 Kasım 2015); "Obama Looks at Adding Bases and Troops in Iraq, to Fight ISIS", **The New York Times**, 11 Haziran 2015,

3.2. Irak Şiilerinin İran Politikaları

Irak Şiileri ile İran arasındaki ilişkiler 1979 İran İslam Devrimi'ne kadar daha çok kültürel boyutta ilerlerken devrimin ardından İran, Irak Şiilerine siyasi, askeri, ekonomik ve lojistik destek sağlamaya başlamıştır. Özellikle Humeyni'nin devrim ihracı politikası kapsamında İran'dakine benzer bir devrimi gerçekleştirme potansiyeli en yüksek olan ülke Irak'tı.³¹⁹ Yaklaşık yüzde altmışlık bir oranla Irak nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Şiiler, baskıcı Baas rejimi altından eziliyordu ve yanı başlarında onları ayaklanmaya teşvik eden ve her türlü desteği vermeye hazır bir İran bulunuyordu. Saddam Hüseyin'in baskısından kaçan Şiilerin kaçış planlarında çoğunlukla ilk sırayı İran aldığından Şiiler öncelikli olarak İran'a sığınıyor ve muhalif hareketleri buradan yürütüyorlardı. Bu gibi nedenlerle 1979 yılından itibaren Iraklı muhalif Şiiler ile İran arasındaki ilişkiler hızlı bir şekilde gelişme göstermiştir. Saddam Hüseyin'in 1980 yılında İran'a savaş açmasının nedenlerinden biri İran'ın Iraklı Şiilerle kurduğu bu ilişkilerin kendisi açısından tehlikeli boyuta ulaştığının farkına varmasıydı.

3.2.1. İran-İrak Savaşında Irak Şiilerinin Tutumu

1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi'nin ardından İran'ın yeni lideri olan Humeyni'nin tüm bölge ülkelerinde rejim değişikliği çağrısı yapması Irak'ı da yakından ilgilendirmekteydi. Saddam Hüseyin, Irak içerisinde yaşayan Kürtlerin ve Şiilerin muhalif hareketlerinin şiddetlenmesinde İran'ın yeni liderinin payı olduğunu düşünüyordu.³²⁰ Zira Humeyni, devrimin hemen ardından kendisine tebrik mesajı gönderen Saddam'ın iyi niyet göstergesini kabul etmemiş ve onu Irak Şiilerini baskı altında tuttuğu için eleştirmişti.³²¹ Saddam Hüseyin'e göre İslami bir İran kendi rejimi için İsrail'den daha büyük bir tehditti. Çünkü İran'ın İsrail'den farklı olarak hem ulus-devlet hem de siyasal sistem sıfatıyla Irak'ı yok edebilecek bir silaha sahip olduğunun farkındaydı.³²² Ayrıca Şah dönemindeki İran ile Irak arasındaki gerginliği sona erdiren 1975 Cezayir Antlaşması da önemini yitirmiş gözüküyordu. Çünkü İran, söz konusu

---

http://www.nytimes.com/2015/06/12/world/middleeast/iraq-isis-us-military-bases-martin-e-dempsey.html?_r=0, (16 Kasım 2015).

³¹⁹ Cabbar, s.317-318.

³²⁰ Efraim Karsh, **Essential Histories: The Iran-Iraq War 1980-1988**, Wellingborough: Osprey Publishing, 2002, s.12-13; Roger Hardy, "The Iran-Iraq war: 25 years on", **BBC**, 22 Eylül 2005.

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/4260420.stm>, (20 Kasım 2015)

³²¹ Karsh, s.13-14.

³²² Cabbar, s.318.

anlaşmada yer alan Kürtlerin kendi sınırlarına geçişini yasaklayan maddeyi ihlal ederek Baas rejimine karşı ayaklanan Kürtlerin İran'a giriş çıkışlarına izin veriyordu. Tüm bunlara ek olarak Humeyni'nin Saddam Hüseyin'i ve kafir olarak nitelediği Baas Partisi'ni İslam düşmanı ilan etmesi, baskı altındaki Şiileri ayaklanmaya teşvik etmesi ve Tahran radyolarının Ayetullah Muhammed Bakır es-Sadr'ı "İrak'ın Humeyni'si" olarak adlandırmaya başlamasını kendi varlığına tehdit olarak algılayan Saddam, 1980 yılı Eylül ayında İran'a savaş açmıştır.³²³

Irak-İran Savaşı sırasında Iraklı Şiilerin tutumunun ne olacağı araştırmacılar tarafından merak konusu olmuş ve hem savaş sürecinde hem de savaş sonrasında incelenmesi gereken bir konu olarak görülmüştür. Hatta Irak Şiileri konusunda pek çok araştırması bulunan Yitzhak Nakash, Irak Şiilerine olan bu ilgisinin Irak-İran Savaşı sırasında ortaya çıktığını söylemektedir. Çünkü Irak ordusunda çoğunluğu oluşturan Şii piyadeler ile İran ordusundaki Şii askerler arasındaki çatışmalar iki ülke Şiileri arasındaki farklılıkları gündeme getirmiştir.³²⁴ Nitekim Irak ordusundaki ve halk içerisindeki Şiilerin büyük bir kısmı bu savaşta İran'ın yanında yer almamışlardır.³²⁵ Bu durumun birkaç istisnası mevcuttur. Örneğin 1982 yılında İran içerisinde kurulan Şii ağırlıklı Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi (İİDYK) kendisini sürgündeki Irak hükümeti olarak adlandırarak Irak hükümetine cephe almış ve konseyin askeri kanadı olan Bedr Tugayları isimli örgüt savaş sırasında zaman zaman İran sınırlarından Irak içlerine sızarak Irak ordusu ile çatışmalara girmiştir.³²⁶ Fakat bu durum Irak Şiilerinin büyük çoğunluğu için söylenemez. Zira savaşın İran lehine döndüğü bir dönemde dahi Irak'ın güney şehri olan Basra'ya giren İran askerleri buradaki Şiilerden beklediği desteği bulamamış ve Basra'dan çekilmek durumunda kalmıştır.³²⁷ Hatta İİDYK içerisinde yer alan grupların bile İran'a yakınlık gösterme konusunda farklı fikirleri vardı. Bu gruplar arasında İran'a en fazla yakın olan grup el-Hekim grubu iken Dava Partisi üyeleri İran'a çok fazla bağımlı olunmasına karşıydı.³²⁸ Bu savaşın neticesinde Iraklı Şiilerin büyük çoğunluğu Saddam ve onun Baas rejimine muhalif olmalarına rağmen İran'a destek

³²³ Dilip Hiro, *Iran under the Ayatollahs*, New York: Routledge & Kegan Paul Inc, 1987, s.165-167; Cleveland, s.460-461.

³²⁴ Nakash, "İrak'ta Pandora'nın Kutusu: Şiiler", s.XI.

³²⁵ Marr, s.195.

³²⁶ Dilip Hiro, "The Longest War: The Iran-Iraq Military Conflict", s.97; International Crisis Group, s.4-5; Marr, s.195; al-Marashi, s.267.

³²⁷ Jubin M. Goodarzi, *Syria and Iran: Diplomatic Alliance and Power Politics in the Middle East*, New York: I. B. Tauris, 2009, s. 69.

³²⁸ Marr, s.196.

vermeyerek milli kimliklerinin mezhebi kimliklerinden ön planda olduğunu göstermişlerdir.³²⁹

Iraklı Şiiilerin milli kimliklerini ön planda tutmalarının ana sebeplerinden birisi tarih boyunca yaşanan Arap-Fars çekişmesi olarak gösterilebilir. Bu çekişmenin kökleri İslam dininin Fars topraklarına yayılmasına kadar geri götürülmektedir. 636-637 yılında İslam ordularının Arap askerleri Sasani İmparatorluğu'nun Fars askerlerini Kadisiye Savaşı'nda yenilgiye uğrattıklarında³³⁰ Arap-Fars çekişmesi zirveye ulaşmıştı. Bu çekişmeyi kullanan Saddam Hüseyin Şiiilerin de dahil olduğu Iraklı Arapları motive ve konsolide etmek için İran'la yürüttüğü savaşın bir cephesine "İkinci Kadisiye" adını vermiştir.³³¹ Bunun yanında Saddam Hüseyin, Şiiilerin desteğini almak için dini figürler içeren posterlerini duvarlara astırmak, Şiiilerin yaşadığı bölgelerde elektrik, su, kanalizasyon gibi altyapı çalışmalarını kuvvetlendirmek, yine Şiiiler için ev, cami, hastane gibi yapılar inşa ettirmek ve Hz. Ali'nin doğum gününü ulusal tatil ilan etmek gibi adımlar da atmıştır.³³² Saddam Hüseyin'in bu sayede İranlı Fars Şiiilere karşı Iraklı Arap Şiiileri kendi safında tutmayı amaçladığı söylenebilir. Sonuç olarak hem Saddam'ın politikaları hem de Irak Şiiileri ile İran Şiiileri arasındaki rekabet ve farklılıklardan dolayı 1980-1988 yılları arasındaki Irak-İran Savaşı'nda Iraklı Şiiilerin çoğunluğunun İran karşıtı bir tutum benimsedikleri söylenebilir.

3.2.2. 2003 ABD İşgali ve İran-Irak İlişkileri

2003 İşgalinden sonra Irak'ta nüfuzunun en fazla artması beklenen ülke İran olmuştur. Bu beklentinin oluşmasında başlıca etken Irak içerisindeki Şii nüfus oranının fazlalığı ve muhalif Şiiilerin birçoğunun yaklaşık yirmi beş yıldır İran ile yakın ilişkiler kurarak Saddam'a muhalif politikalar yürütmesidir. Nitekim beklenildiği gibi 2003'ten itibaren her geçen yıl İran'ın Irak üzerindeki nüfuzu artmıştır. 2011 yılında ABD'nin Irak'tan askeri olarak çekilmesinin ardından İran'ın Irak üzerindeki etkisinin önündeki en büyük engel de ortadan kalkmıştır. Zira 2014 yılına gelindiğinde İran'ın etkisi Devrim Muhafızları'na bağlı Kudüs Gücü komutanı Kasım Süleymani'nin Irak içerisindeki

³²⁹ Nakash, "Irak'ta Pandora'nın Kutusu: Şiiiler", s.138; Cleveland, s.464; Marr, s.197.

³³⁰ Hayrettin Yücesoy, "Kadisiye Savaşı", *DİA*, Cilt: 24, 2001, s.136-137; Apak, "Ana hatlarıyla İslam Tarihi II: Hulefa-i Raşidin Dönemi", s.126-131.

³³¹ Gerson Lewenthal, "'Saddam's Qadisiyyah': Religion and History in the Service of State Ideology in Ba'thi Iraq", *Middle Eastern Studies*, Vol. 50, No.6, 2014, s.894.

³³² Hiro, "Iran under the Ayatollahs", s.169; Marr, s.195.

askeri operasyonları yönetmesine ve kendisinden Irak politikasını belirleyen kişi olarak bahsedilmesine kadar varmıştır. Bu bağlamda 2003 sonrası İran'ın Irak üzerindeki siyasi nüfuzunun artmasına neden olan faktörler; Irak'ta Saddam Hüseyin sonrası dönemde siyasi arenada etkili olan Kürt ve Şii grupların uzun yıllardır İran tarafından destekleniyor olması, İran'ın desteklediği bu grupların işgal sonrası dönemde siyasi etkinliğini devam ettirmek için dış desteğe ihtiyaç duyması sonucu İran'a yakınlaşması ve Maliki hükümetinin iç ve dış politikada karşılaştığı sorunlar karşısında bölge ülkelerinden sadece İran'ın destek vermesi şeklinde sıralanabilir.³³³

3.2.2.1. İran'ın 2003 ABD İşgaline Bakışı

Irak'ın ABD tarafından işgal edilmesine İran'ın yaklaşımı “aktif tarafsızlık” kavramıyla özetlenebilir. Savaş öncesinde İran Dışişleri Bakanlığı bir açıklama yaparak İran'ın savaş sırasında “tarafsız” olacağını fakat “kayıtsız” olmayacağını belirtmiştir.³³⁴ Bir başka görüşe göre ise ABD'nin Irak'ı işgal etme süreci İran'da iki ayaklı bir dış politika süreci meydana getirmiştir. İran, bir yandan ABD'nin Irak'ı işgal etmesine karşı çıkarken diğer yandan da zalim olarak tanımladığı Saddam rejiminin devrilmesini ve cezalandırılmasını istemiştir.³³⁵ Kayhan Barzegar'a göre Irak'ın işgali sonrasında İran'ın beklentisi Irak'ın dost, istikrarlı, güvenli ve müreffeh bir komşu ülke haline gelmesidir.³³⁶ Bu amaçla İran, Irak'ta yönetimin yeniden tesis edilmesi ve istikrarın sağlanması için ABD ile dahi işbirliğine girmiştir. İran ABD ile işbirliği politikası ile Irak'ın bir an önce istikrarlı bir yönetime sahip olmasını sağlayarak ülkedeki ABD varlığının sebebinin ortadan kaldırılmasını amaçlamıştır.³³⁷

İran açısından Irak'ta işgal sonrası oluşan durum iki açıdan endişe kaynağı olmuştur. Bu endişelerden birincisi, ABD'nin ülkedeki askeri varlığıdır. Bu endişenin ne denli büyük olduğu Rafsancani'nin bölgedeki ABD varlığının kitle imha silahlarına sahip Saddam Hüseyin'den daha tehlikeli olduğunu söylemesinden anlaşılabilir.³³⁸ İkincisi ise ABD'nin Irak'ta kuracağı siyasi sistemin İran'a düşman bir yönetim oluşturma endişesi olmuştur. Fakat kurulacak demokratik sistemde nüfusun çoğunluğunu oluşturan Şiiilerin

---

³³³ Sinkaya, s.4.

³³⁴ Bezirgan, s.73.

³³⁵ Kayhan Barzegar, “Iran's Foreign Policy In Post-Invasion Iraq”, *Middle East Policy*, Vol. XV, No. 4, 2008, s.48.

³³⁶ Barzegar, s.47.

³³⁷ Sinkaya, , s.8.

³³⁸ Sinkaya, s.7.

iktidara gelme ihtimalinin yüksek olduğunun farkında olan İranlı yöneticiler bu sebeple Irak'ta demokratik bir sistemin kurulmasından yana olmuşlardır.³³⁹

Yeni Irak'taki siyasi yapıyı kendi nüfuz alanı için kullanarak Irak'ı etki altında tutmak isteyen İran, Irak'ta Şiiilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerdeki sosyo-kültürel faaliyetleri ile Irak halkının da sempatisini kazanmaya çalışmaktadır.³⁴⁰ Bu kapsamda İran, bölgede pek çok hastane, klinik, okul ve alt-yapı tesisinin inşasına yardımcı olmaktadır. İran, bunların yanında Irak ile ekonomik ilişkilerini de geliştirmektedir. Irak ile karşılıklı bağımlılık yaratarak siyasi etki alanının yanı sıra ekonomik olarak da Irak'ı etki altına almaya çalışmaktadır. Bu amaçla savaşın sebep olduğu ekonomik çöküntüyü fırsata dönüştürmek isteyen İran, Irak ile ticaretini geliştirerek Irak'ın en büyük ticaret ortaklarından biri olmuştur.³⁴¹ Kısacası Irak'ın işgal edilmesi ve Saddam Hüseyin'in devrilmesi İran'a bazı istenmeyen durumların dışında her açıdan fırsat yaratmıştır. Saddam döneminde desteklediği muhaliflerin Saddam sonrasında Irak yönetiminde etkin pozisyona gelmeleri İran'ın bu fırsatları değerlendirmesini kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla Irak'ın işgal edilmesinin bölge ülkelerinden en fazla İran'ın işine yaradığı söylenebilir.

3.2.2.2. İşgal Sonrası Irak Hükümetlerinin İran ile İlişkileri

İran'ın Irak politikasında birinci sırayı güvenlik kaygılarının almasından dolayı Tahran yönetimi, Irak'ın parçalanıp istikrarsız bir duruma gelmemesini ve kendisine tehdit oluşturacak unsurların güçlenmesine zemin oluşturmayacak kadar güçlü bir Irak yönetimi arzulamaktadır. Ancak bu yönetim İran'ın çıkarlarına tehdit oluşturacak kadar güçlü olmamalı ve gerektiğinde İran tarafından yönlendirilebilecek kadar da zayıf olmalıdır.³⁴² Bu doğrultuda İran'ın ABD tarafından Temmuz 2003'te oluşturulan Irak Yönetim Konseyi'ni tanıyan ilk ülke olması yeni dönemde İran-İrak ilişkilerinin seyri hakkında bilgi vermiştir. Akabinde de Kasım ayında Yönetim Konseyi'nin dönemsel başkanı olan Celal Talabani'nin İran'ı ziyaret etmesi ile birlikte yeni Irak yönetimiyle

---

³³⁹ Sinkaya, s.7-8.

³⁴⁰ Michael Eisenstadt, Michael Knights and Ahmed Ali, "Iran's Influence in Iraq: Countering Tehran's Whole-of-Government Approach", **Policy Focus (WINEP)**, No: 111, April 2011, s.12-14; Sinkaya, s.14.

³⁴¹ Sinkaya, s.14.

³⁴² Visser, "Iran's Role in Post-Occupation Iraq: Enemy, Good Neighbor, or Overlord?", s.23; Sinkaya, s.9.

İran arasındaki ilk ilişkiler başlamış oldu.³⁴³ Bu ziyaret sırasında dönemin İran İçişleri Bakanı Musavi Lari, seçim süreci, güvenlik güçlerinin yapılanması, ekonomik bağlantılar, anayasa yapım süreci gibi pek çok konuda Irak'a yardım taahhüdünde bulunmuştur.³⁴⁴ Bu çerçevede işgalin ilk yıllarından itibaren İran'ın Irak siyasetinde aktif olmaya çalıştığı söylenebilir.

Yukarıda bahsedildiği üzere İran'ın 2003 işgali sonrası kaygı duyduğu senaryoların başında Irak'ta İran'a tehdit oluşturacak bir siyasi yönetimin tesis edilmesi gelmekteydi. Fakat hem ABD'nin belirlediği geçici Irak Yönetim Konseyi'nde Şiiilerin çoğunlukta olması hem de 2005 seçimlerinde Şii partilerin oluşturduğu listenin açık ara farkla galip gelmesi İran'ın bu kaygısını önemli ölçüde yatıştırmıştır. 2005 yılının ardından Irak ve İran ilişkileri giderek artan bir şekilde gelişme göstermiştir. 2003 sonrasında Irak'tan İran'a Başbakan ve Cumhurbaşkanı seviyelerinde pek çok üst düzey ziyaret gerçekleşmesine rağmen İran'dan Irak'a gerçekleşen ilk üst düzey ziyaret 2008 yılında gerçekleşmiştir. Dönemin İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinecad'ın 2008 yılı Mart ayında Irak'ı ziyaret etmesi Bağdat'ı ziyaret eden ilk İran Cumhurbaşkanı ve ilk bölge lideri olması nedeniyle iki ülke ilişkileri arasında bir dönüm noktası olmuştur.³⁴⁵ Aynı yıl içerisinde İran-İrak ilişkilerinde kayda değer bir gelişme olarak yaşanan hadiselerden birisi de ABD'nin Irak'tan çekilmesini öngören anlaşmaya (SOFA) yönelik İran'ın aldığı tutumdur. İranlı üst düzey yetkililerden SOFA'nın içeriğiyle ilgili birçok açıklama yapılması İran'ın Irak'ta ABD lehine gerçekleşecek gelişmelerin önüne geçmek istediğini göstermiştir. Örneğin İran'ın lideri Hamaney'in danışmanı Ali Ekber Velayeti SOFA'yı "ABD'nin ve Siyonistlerin Irak içerisindeki entrikalarını sürdürmek için kullandığı bir tahakküm anlaşması" olarak yorumlamıştır.³⁴⁶ İran'ın anti-SOFA politikası kapsamında Press T.V. aracılığı ile yapılan bir haberde ise ABD'nin Irak Başbakanını bu anlaşmayı kabul etmesi için zorladığı, Iraklı milletvekillerine rüşvet verdiği ve bu anlaşma ile Irak'ı ABD'nin bir kolonisi haline getirmek istediği

³⁴³ İbrahim Khayyat, "Interview: Iraqi Kurdish Leader Jalal Talabani", **Worldpress**, 09 Kasım 2003, <http://www.worldpress.org/mideast/1681.cfm>, (26 Mayıs 2015); Sinkaya, s.15.

³⁴⁴ "Iran offers political aid to Iraqi Governing Council", **The Daily Star**, Vol. 4, Num. 176, 20 Kasım 2003, <http://archive.thedailystar.net/2003/11/20/d31120130394>, (26 Mayıs 2003).

³⁴⁵ Sudarsan Raghvan and Amit R. Paley, "Iranian Leader, in Baghdad, Hails 'New Chapter' in Ties with Iraq", **Washington Post**, 03 Mart 2008, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/03/02/AR2008030200193.html>, (20 Kasım 2015); Sinkaya, s.16.

³⁴⁶ "Timeline of the Status of Forces Agreement (SOFA) Negotiations and Iranian Interference", **ISW**, 2008, s.4. http://understandingwar.org/sites/default/files/Sofa%20Detailed%20Timeline%20Updated%2010%2028%2008%202_.pdf, (19 Haziran 2015).

belirtmiştir.³⁴⁷ İran'ın bu tarz açıklamalarla SOFA içerisindeki ABD'nin lehine olan maddeleri kabul etmemesi yönünde Irak'a baskı uygulamayı amaçladığı söylenebilir.

Irak-İran ilişkileri 2006 yılında Irak başbakanı olan Nuri Maliki döneminde ayrı bir ivme kazanmıştır. Zira Maliki, 2006 yılından başbakanlığı bıraktığı 2014 yılına kadar geçen sürede her yıl en az bir kere İran'a resmi ziyarette bulunmuştur.³⁴⁸ Baas rejimine muhalifliği döneminde İran ile yakın ilişki kurmayan ve İran'ın Irak muhalefeti üzerindeki etkisine sıcak bakmayan Maliki'nin iktidara geldikten sonra İran ile yakın ilişki kurması dış desteğe olan ihtiyacı ile açıklanabilir. Ayrıca Maliki'nin başbakan olmasına 2003 yılı öncesinde İran'a mesafeli durması ve Arap milliyetçisi olarak tanınması nedeniyle ilk başta İranlıların da karşı olduğu söylenmektedir.³⁴⁹ Fakat bu ziyaretler sırasında yapılan karşılıklı açıklamalarda İranlı yetkililer Irak'ın toprak bütünlüğüne ve ulusal güvenliğine önem verdiklerini bu nedenle barışın ve istikrarın sağlanması için destek sağlayacaklarını açıklarken Maliki de İran'a bu desteklerinden dolayı teşekkür etmiştir.³⁵⁰ Görüldüğü üzere Maliki ile İran arasındaki anlaşmazlıklar karşılıklı çıkarların örtüşmesi sonucu çözüme kavuşmuş ve Irak üzerindeki İran etkisi giderek artmaya başlamıştır.

Irak'ta 2010 yılında gerçekleşen parlamento seçimleri ve ardından yaşanan gelişmelerle birlikte İran'ın Irak üzerindeki etkisinin ne boyutta olduğu tartışılmaya başlanmıştır. Zira Iraklı Şiiiler bir önceki parlamento seçimlerinin aksine, yaşanan anlaşmazlıklar sonucu 2010 seçimlerine tek bir liste halinde girmemişlerdir. Maliki seçimlere 2009 yerel seçimleri öncesinde oluşturduğu ve yerel seçimde büyük başarı sağladığı Kanun Devleti Koalisyonu (KDK) isimli liste ile katılma kararı almıştır.³⁵¹ Maliki'nin liderliğini yaptığı Dava Partisi dışında kalan İYK, Sadr Grubu, Bedr Örgütü ve İbrahim Caferi'nin Reform Partisi gibi diğer büyük Şii partiler Irak Ulusal İttifakı adında bir grup kurmuştur. Bu grubun kurulması sürecinde İran'ın büyük rol oynadığı iddia edilmiştir. Fakat 2010 seçimlerinde Irak Ulusal İttifakı (IUI) İran'ın beklediği sonucu

---

³⁴⁷ Juan Cole, "Iran Alleges US Bribing Iraq MPs on SOFA", 08 Haziran 2008, <http://www.juancole.com/2008/06/iran-alleges-us-bribing-iraq-mps-on.html>, (19 Haziran 2008)

³⁴⁸ Sinkaya, s.16.

³⁴⁹ David Ignatius, "In Iraq's Choice, A Chance For Unity", **Washington Post**, 26 Nisan 2006, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/04/25/AR2006042501650.html>, (20 Kasım 2015)

³⁵⁰ Sinkaya, s.16.

³⁵¹ İnat, "Irak: ABD ve Saddam Hüseyin 'İşbirliği' ile Gelen Yıkım", s.66.

alamayıp 70 sandalye kazanarak ancak üçüncü parti olabilmiştir.³⁵² Birinci parti ise seküler Şii ve Sünnilerden oluşan ve İran'a mesafeli olmaları sebebiyle Tahran'ın hiç istemeyeceği İyad Allavi'nin liderliğindeki Irakiye bloku olmuştur.³⁵³ Bu sebeple İran, Irakiye'nin iktidar olmaması için KDK ve IUI'nin birleşerek çoğunluğu elde etmesi için çabalamıştır.³⁵⁴ Bu gelişmelerin ardından Allavi, İran'ı Irak'ın içişlerine karışmakla suçlamıştır.³⁵⁵ Nitekim IUI içerisindeki Sadr Grubunun KDK'ya destek vermesi ile KDK tekrar hükümeti kurmuştur.

2010 seçimlerinin ardından Maliki'nin başbakanlığında kurulan hükümet İran ile yakın ilişkilerini geliştirerek devam ettirmiştir. İki ülke arasındaki ticaret hacmi 2009 yılı itibariyle 7 milyar dolar seviyelerine, 2011 sonu itibariyle ise 8 milyar doların üstüne çıkmıştır.³⁵⁶ Ekonomik ilişkilerin yanında Irak, İran'ın çıkarları doğrultusunda bir takım adımlar da atmıştır. Bunların başında Saddam Hüseyin döneminde Irak sınırları içerisinde barındırılan İran'daki rejimin muhalifi olan Halkın Mücahitleri Örgütü'nün (HMÖ) tasfiye edilmesi gelmiştir. 2003-2011 yılları arasında yani ABD'nin askeri varlığı devam ederken bu örgüt Irak'ta barınmaya devam etmişti. Fakat ABD askerlerinin çekilmesinin ardından Irak hükümeti bu örgütün tasfiye sürecini başlatmış ve bu durum İran tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.³⁵⁷ Ayrıca iki ülkenin üst düzey siyasi liderleri karşılıklı ziyaretlerle iki ülke arasındaki ilişkileri pekiştirmiştir. Bu dönem içerisinde yaşanan siyasi ve güvenlik krizleri dış desteğe ihtiyaç duyan Bağdat'ı Tahran'a daha da yaklaştırmıştır. DAES'in 2011 yılından itibaren giderek artan saldırıları ve bu saldırılarda ağırlıklı olarak Şiiilerin hedef alınması İran'ı tedirgin etmiş ve Irak'a daha fazla destek vermesine sebep olmuştur.

Nuri Maliki ikinci dönem başbakanlığı sürecinde Irak içerisindeki terör eylemlerinin önlenmesi amacıyla bazı politikalar uygulamıştır. Bu politikalardan bir tanesi İran'ın doğrudan Irak'taki güvenlik gelişmelerine müdahil olması sonucunu doğurmuştur. Zira Irak ordusunun yanında silahlı Şii milis grupların da Maliki hükümeti tarafından desteklenmesi İran'ın Irak üzerindeki nüfuzunu genişletmiştir. Bedr Tugayları, Asaib

---

³⁵² Mete Çubukçu ve Taha Özhan, "İşgal Aşında İstikrar Arayışları 2010 Irak Seçimleri", **SETA Analiz**, 2010, s.23.

³⁵³ Çubukçu ve Özhan, s.23.

³⁵⁴ Eisenstadt, Knights and Ali, s.7.

³⁵⁵ "Allawi accuses Iran of election interference", **BBC**, 30 Mart 2010, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/8595207.stm, (20 Kasım 2015)

³⁵⁶ Eisenstadt, Knights and Ali, s.12; Sinkaya, s.21.

³⁵⁷ Sinkaya, s.22.

Ehl el-Hak, Kataib Hizbullah gibi milis gruplar üzerinden İran'ın Irak içerisindeki güvenlik operasyonlarını yürüttüğüne dair çok sayıda analiz, rapor ve haber yazılmıştır. Özellikle bu gruplardan Bedr Tugayları ve Asaib Ehl el-Hak'ın Irak parlamentosu içerisinde yer alan siyasi gruplara sahip olması İran'ın Irak siyasetine de doğrudan müdahil olmasına imkanı sağlamaktadır. Nitekim Bedr Tugayları 2014 seçimlerine Maliki'nin KDK listesi altında katılarak 19 milletvekili çıkarmıştır³⁵⁸ ve Haydar Abadi'nin başbakanlığında kurulan hükümet içerisinde 4 bakan ile temsil edilmektedir.³⁵⁹ Irak hükümeti içerisinde İran'ın doğrudan etkide bulunduğu bir örgütün yer alması İran'ın Irak'taki siyasi nüfuzunu göstermektedir.

İşgal sonrası Irak'ta kurulan Şii ağırlıklı hükümetler ile İran arasındaki ilişkiler daima işbirliği şeklinde ilerlememiş zaman zaman da gerginlikler yaşanmıştır. İran ile fazla yakınlaşan Irak'tan rahatsızlık duyan ABD yönetimi Irak üzerinde baskı kurarak İran aleyhine bazı politikalar uygulamasına neden olmuştur. Örneğin Irak'ın İran'a uygulanan yaptırımları deldiği ve kaçak petrol satışında bulunduğu gerekçesiyle Washington tarafından Bağdat üzerinde bir baskı oluşturulmuştur.³⁶⁰ Bir diğer konu ise İran uçaklarının Irak üzerinden Suriye'de Esad rejimine silah taşıdığı iddiası üzerine gelen baskılar sonucu İran uçaklarından ikisinin Bağdat'ta indirilip aranmasıdır. Bu olay İran-Irak ilişkilerinden kısa süreli gerginliğe sebep olmuştur.³⁶¹ Bu olaylar ABD'nin baskılarının İran-Irak arasındaki ilişkilerin istenen seviyede gelişmesi önünde bir engel olarak durduğunu göstermekle birlikte İran'ın da Irak üzerindeki etkisinin sınırlı olduğunu göstermiştir.³⁶²

3.2.3. Iraklı Şii İslami Aktörlerin İran'a Bakışı

Saddam Hüseyin'in devrilmesinin ardından modern Irak tarihinde siyasi gücü ilk kez eline geçiren Şiiler bu gücü ellerinde tutabilmek için çeşitli politikalar yürütmüşlerdir. Bu politikaların başında ise Şiilerin dış destek arayışı içerisinde olmaları gelmiştir.

³⁵⁸ Reidar Visser, "The Badr Organization and the Internal Structure of the New State of Law Parliamentary Faction", **Iraq and Gulf Analysis**, 22 Mayıs 2014, <https://gulfanalysis.wordpress.com/2014/05/22/the-badr-organization-and-the-internal-structure-of-the-new-state-of-law-parliamentary-faction/>, (16 Haziran 2015).

³⁵⁹ Bedr Tugayları kabine içerisinde İçişleri Bakanlığı, İnsan Hakları Bakanlığı, Belediyeler Bakanlığı ve İletişim Bakanlığı pozisyonlarına sahiptir. Kaynak: Joel Wing, "Premier Haider Abadi's New Iraq Government", **Musings on Iraq**, 12 Eylül 2014, <http://musingsoniraq.blogspot.com.tr/2014/09/premier-haider-abadis-new-iraq.html>, (16 Haziran 2015).

³⁶⁰ Sinkaya, s.26.

³⁶¹ Kalaycı ve Gürler, "Irak 2013", s.27-28.

³⁶² Sinkaya, s.26.

Dolayısıyla Irak'taki Şii hareketlerin İran ile kurdukları ilişkilerin ilk boyutu dış destek arama ihtiyacından kaynaklanmıştır. Bölge ülkelerinin Sünni Arap yöneticilerinin Irak Şiiilerine daima şüphe ile bakmaları onların bu ülkelerden destek almasını engelleyici bir faktör olmuştur. Bu sebeple Irak Şiiileri, kendilerini daima destekleyen İran ile yakın ilişki kurma gayreti içerisinde girmiştir. Yani 2003 sonrası Irak Şiiilerinin İran'a yakın bir tutum sergilemeleri İran'la olan kültürel yakınlığın yanı sıra Irak içerisindeki iktidar mücadelesinde dış desteğe ihtiyaç duymuş olmalarından kaynaklanmaktadır.³⁶³

Irak Şiiilerinin İran'a bakışını şekillendiren ikinci boyut ise İran'ın Irak ve bölge siyaseti üzerindeki çıkarları ile doğru orantılıdır. Saddam Hüseyin'in iktidarında Irak ile olan düşmanlığı 2003 işgali sonrası karşılıklı işbirliğine dönüştürmek isteyen İran bu hedef doğrultusunda Irak Şiiilerini kendisine stratejik müttefik olarak belirlemiştir.³⁶⁴ Hem Iraklı Şii aktörlerin hem de İran'ın kendi çıkarları doğrultusunda birbirlerine ihtiyaç duymaları iki ülkeyi birbirine yaklaştıran unsur olmuştur. Bununla birlikte Sistani, Sadr, İslami Dava Partisi ve Irak İslam Yüksek Konseyi gibi Şii aktörlerin İran'a karşı tutumlarında farklılıklar gözükmektedir.

Ayetullah Ali el-Sistani

Ayetullah Sistani İran'ın 1979 yılındaki devrimden sonra benimsediği devlet yönetiminin velayet-i fakih idaresi altında olmasına karşı çıkması sebebiyle İran siyasi yöneticilerine mesafeli durduğu söylenebilir. Çünkü Sistani'nin benimsediği anlayışa göre din adamları siyasi işlere müdahil olmayarak dingin kalmalıdır. Onların toplum üzerinde siyasi işlere dair velayet hakkı yoktur. Ancak Sistani'nin bu görüşleri 2003 ABD İşgali'nden sonra biraz farklılaşmış görünmektedir. Çünkü 2003 yılından sonra Sistani'nin Irak'ın siyasi yönetiminin nasıl olması gerektiğinden siyasi yöneticilerin nasıl seçilmesine, siyasilerin ülkeyi yönetme tarzlarından onların yaptıkları hataların neler olduğuna kadar pek çok siyasi meselede açıklamalar yapmıştır. Bu durum Necef'in Şii dünyası için dini bir güç olmasının yanı sıra siyasi bir güç olarak da güçlenme ihtimalini gündeme getirmiştir.

---

³⁶³ Sinkaya, s.10.

³⁶⁴ Eisenstadt, Knights and Ali, s.3; Sinkaya, s.10.

Sistani'nin liderliğindeki Necef dini havzasının 2003 sonrasında Saddam Hüseyin'in baskısından kurtulup Şii dünyasında tekrar yükselişe geçmesi ve Kum dini havzası ile rekabet edecek seviyeye ulaşma ihtimali İran'ı endişelendirmekteydi. Zira 2003 yılının ardından Şiiler için kutsal olan Necef, Kerbela, Samarra ve Kazımeyn gibi şehirleri başta İranlı Şiiler olmak üzere tüm Şiilerin rahat biçimde ziyaret edebilmesi Necef'in önemini arttırmaktaydı. Bunun yanında Ayetullah Sistani İran'daki ulema içerisinde de önemini geri kazanmaya başlamıştı. İran'dan Necef'e ziyarette bulunan pek çok Şii İran'a dönerken Ayetullah Sistani'nin takipçisi olarak dönmeye başlamıştı.³⁶⁵ İran bu konuda önlem almak adına Iraklı Şii ulemalar ile iyi ilişkiler kurma politikası izlemiştir. Irak toplumuna liderlik etmede ulemaya çok önemli görevler düştüğünü vurgulayarak din adamlarının yeni Irak'ta daha fazla rol almalarını sağlamaya çalışmıştır.³⁶⁶ Irak uleması ise velayet-i fakih sistemini kabul etmese bile İran'ın bu politikasına olumsuz tepki vermeyerek İran'ın desteğini almayı amaçlamıştır. Nitekim Sistani, ABD'li yetkililerle görüşmeyi reddederken İranlı yetkililerle görüşmüş, ABD'yi açıkça eleştirmekten kaçınmazken İran'ı açıkça eleştirmekten uzak durmuştur.³⁶⁷ Sözleri ve düşünceleri ile Irak toplumunu yönlendirmede çok önemli bir aktör olan Sistani'nin İran'a yönelik bu politikasıyla Iraklıların önemli bir kısmının İran'a bakışının pozitif yönde olmasına da etkide bulunduğu söylenebilir.

Necef havzası ile İran arasındaki ilişkilerin dönemsel olarak iyi olması Iraklı ulemanın İran'a tam manasıyla olumlu baktığını ya da İran'ın Irak uleması üzerinde büyük etkisi olduğunu göstermez. Fakat İran'ın özellikle Iraklı genç, aktif ve savaşıma hazır din adamlarına verdiği destek orta ve uzun vadede bu din adamlarının İran'a yakınlaşması ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. İlerleyen dönemlerde Necef havzasında bu aktif din adamlarının yer alma potansiyeli ile birlikte önce Ayetullah Hui ardından Ayetullah Sistani ile uzun yıllardır devam eden "sessiz merciliğin" yerini "aktif merciliğe" bırakma ihtimali ortaya çıkabilir. Ayrıca İran'ın Sistani'den sonra Necef havzasının

---

³⁶⁵ Nasr, s.221.

³⁶⁶ Sinkaya, s.13.

³⁶⁷ Geoffrey Kemp, "Iran and Iraq: The Shia Connection, Soft Power, and the Nuclear Factor", **USIP Special Report**, No:156, Washington, (Kasım 2005), p.2; Eisenstadt, Knights and Ali, s.14-15.

liderliğine İran'a yakın ve velayet-i fakihî savunan bir din adamının geçmesini istediği yönündeki iddialar da bu ihtimali güçlendirmektedir.³⁶⁸

Iraklı Şii halkın çoğunluğunun İran'a yönelik olumlu düşünceleri İran'ın Irak üzerindeki nüfuzunu her geçen dönem arttırmaktadır. 2011 yılı sonunda ABD İşgali'nin resmi olarak sona ermesinin ardından İran etkisi başka bir boyut kazanmıştır. İran'ın hem Şii siyasi partileri hem de silahlı Şii grupları desteklemesi Irak'ın neredeyse İran tarafından yönetildiği algısı oluşturmuştur. Sistani'nin 2014 yılındaki genel seçimler sürecinde İran'ın desteklediği dönemin Irak başbakanı Maliki'ye açıkça cephe alması İran'ın etkisine yönelik bir tepki olarak okunabilir.

Sistani'nin İran'ın Irak'taki varlığından rahatsız olduğu noktalardan biri İran'ın desteklediği Şii milislerin Irak içerisindeki etkinlikleridir. Zira söz konusu bu milislerin dini lider olarak İran'ın lideri Ayetullah Hamaney'i takip ettikleri ve savaş alanlarında Hamaney'in posterlerini taşıdıkları iddia edilmektedir.³⁶⁹ Bu milislerin Irak içerisinde diğer etnik ve mezhep grubundan olan Iraklılara karşı çok sayıda şiddet olayına karıştıkları yönündeki iddialar da Sistani'nin rahatsız olmasına başka bir gerekçedir. Ayrıca 2014 sonlarında İran basınında Sistani'nin İran Devrim Muhafızlarına bağlı Kudüs Gücü komutanı Kasım Süleymani'nin Irak'ta bulunmasını öven açıklamalar yaptığına dair haberler çıkmıştır. Bu haberlerin çoğalmasının ardından Sistani'nin ofisinden 16 Kasım 2014 tarihinde yapılan bir açıklamada bu haberler yalanlanmış ve Irak'ın egemenliğini ihlal etmeyecek şekilde kardeşçe ve dostça yardımda bulunan ülkelerin hoş karşılandığı şeklinde manidar bir açıklama yapmıştır.³⁷⁰ Sistani'nin bu açıklamasından Kasım Süleymani üzerinden İran'ın Irak üzerinde kurduğu etkiden rahatsızlık duyduğu anlaşılmaktadır.

Sistani ve Hamaney arasındaki Irak üzerindeki rekabetin son dönemdeki en önemli yansıması 2015 yılı Ağustos ayının başlarında Irak'ta meydana gelen halk gösterilerinde

---

³⁶⁸ Tim Arango, "Iran Presses for Official to Be Next Leader of Shiites", **The New York Times**, 11 Mayıs 2012, http://www.nytimes.com/2012/05/12/world/middleeast/iran-promotes-its-candidate-for-next-shiite-leader.html?_r=0, (21 Kasım 2015); "Iran promotes ally to replace aging spiritual leader of Iraq's Shiites", **Al Arabiya News**, 06 Nisan 2012, <https://www.alarabiya.net/articles/2012/04/06/205793.html>, (21 Kasım 2015).

³⁶⁹ Mustafa Habib, "The Hero of Baghdad's Protests: Senior Iraqi Cleric 'Saves' The Government - And Iraq From Iran?", **Niqash**, 12 Ağustos 2015, <http://www.niqash.org/en/articles/politics/5077/Senior-Iraqi-Cleric-'Saves'-The-Government---And-Iraq-From-Iran.htm>, (18 Aralık 2015).

³⁷⁰ Ali Mamouri, "Sistani denies supporting Soleiman's involvement in Iraq", **Al-Monitor**, 02 Aralık 2014, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/12/iraq-najaf-sistani-deny-soleimani-iran-interference.html#>, (18 Aralık 2015)

kendisini göstermiştir. 50 derece hava sıcaklığının yaşandığı dönemde Irak'ta meydana gelen elektrik kesintileri halkı klimasız bırakmış ve dolayısıyla bu kesintileri protesto için başlayan gösteriler kısa bir süre içinde yolsuzluk yapmakla suçladıkları Bağdat yönetimini protesto gösterisine dönüşmüştür.³⁷¹ Seçimlerin ardından Maliki'nin yerine başbakan olan Haydar Abadi'ye reformlar gerçekleştirmesi yönünde baskı uygulayan Sistani'nin bu çabaları Irak'ı Hamaney'in etkisinden kurtarmak için çabaladığı şeklinde yorumlanmaktadır.³⁷² Zira Sistani'den gelen reform taleplerine anında karşılık veren Abadi, kapsamlı bir reform paketini hayata geçirmek için girişimlerde bulunmuştur. Bu kapsamlı reformların bir boyutu olarak Nuri Maliki başta olmak üzere pek çok siyasetçi, asker ve bürokratin görevden uzaklaştırılması gündeme gelmiştir.³⁷³ Bu isimlerin bir kısmının İran'a yakın durdukları göz önüne alındığında Sistani'nin İran'a bakışı hakkında bize ipuçları vermektedir.

Sonuç olarak Sistani ile Hamaney arasında son dönemdeki rekabetin unsurlarını iki başlık altında toparlayabiliriz. Birincisi; Haşdi Şaabi (Halk Gönüllüleri) adı altındaki Şii milislerin İran etkisi altında kalarak mezhepsel bir örgüte dönüşmesine Sistani karşıdır. Sistani DAESH'e karşı yürütülen bu savaşta etnik ve mezhep farkı gözetmeksizin tüm Iraklıların yer alması gerektiğini savunmaktadır. İkincisi; reform kapsamında İran'a yakın isimlerin –özellikle Maliki- yönetimden uzaklaştırılmasına Tahran yönetimi karşı çıkmaktadır.³⁷⁴

Mukteda es-Sadr

Mukteda es-Sadr'ın İran ile olan ilişkileri diğer Şii İslami aktörlere nazaran daha karmaşık gözükmektedir. Çünkü Irak milliyetçisi duruşu sergilemesi sebebi ile İran'ın Irak üzerindeki nüfuzunu genişletmesinden rahatsızlık duyuyor gibi gözükse de

³⁷¹ "Iraqis protest over Baghdad heatwave power cuts", **BBC**, 01 Ağustos 2015, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-33743746>, (18 Aralık 2015).

³⁷² Mustafa Habib, "The Hero of Baghdad's Protests: Senior Iraqi Cleric 'Saves' The Government - And Iraq From Iran?", **Niqash**, 12 Ağustos 2015, <http://www.niqash.org/en/articles/politics/5077/Senior-Iraqi-Cleric-'Saves'-The-Government---And-Iraq-From-Iran.htm>, (18 Aralık 2015); Ali Mohammed, "Shia split: Sistani and Khamenei clash over Iraq's future", **al-Araby**, 10 Kasım 2015, <http://www.alaraby.co.uk/english/politics/2015/11/10/shia-split-sistani-and-khamenei-clash-over-iraqs-future>, (18 Aralık 2015).

³⁷³ Reform paketi hakkında daha detaylı bilgi için bkz; Bilgay Duman, "Irak'ta Gösteriler, Reform Paketi ve Hükümetin Durumu", **ORSAM**, 12 Ağustos 2015, <http://www.orsam.org.tr/yazigoster.aspx?ID=5493>, (18 Aralık 2015).

³⁷⁴ Ali Mohammed, "Shia split: Sistani and Khamenei clash over Iraq's future", **al-Araby**, 10 Kasım 2015, <http://www.alaraby.co.uk/english/politics/2015/11/10/shia-split-sistani-and-khamenei-clash-over-iraqs-future>, (18 Aralık 2015).

ABD'nin İşgali sürecindeki bazı politikaları ile İran çıkarına olan adımlar da atmıştır. Özellikle işgalin ilk yıllarında İran'a karşı mesafeli duran Mukteda, İran ile yakın ilişkiler kuran İYK ve İDP gibi rakiplerine karşı da mesafeli durmuştur.³⁷⁵ Daha sonra yaşanan bir takım gelişmeler Mukteda'nın ve İran'ın birbirlerine yakınlaşmasının önünü açmıştır. Bu gelişmelerden ilki Mukteda es-Sadr'a bağlı militanların ABD, Irak güvenlik güçleri, Sünni direniş grupları ve Şii rakipleri ile girdiği silahlı mücadeleler nedeniyle çok büyük baskı altına girmesi Sadr'ı İran'dan destek aramaya itmiştir. Irak'taki nüfuzunu genişletmek isteyen İran ise bu fırsattan yararlanarak Sadr'a yardım etmiştir.

Sadr'ı İran'a yakınlaştıran bir diğer faktör ise iki aktörün de en önemli hedefinin ABD'nin Irak'tan tamamen çekilmesini istemeleridir. Sadr'ın ABD'ye verilecek her türlü ayrıcalığa karşı çıkması ve milliyetçi duruşu sebebiyle Irak içindeki konumunu güçlendirirken İran'ın da Sadr'ı desteklemesi için geçerli bir sebebe sahip olmasını sağlamıştır. Mukteda Sadr'a bağlı Mehdi Ordusu'nun işgal yıllarında ABD ile savaşında İran'ın bu gruba destek vermesi Mukteda'nın özellikle Batılı araştırmacılar tarafından İran'ın adamı olduğuna dair yorumların yapılmasına sebep olur. Fakat *The Death of the Mehdi Army: Insurgency and Civil Society in Occupied Baghdad* adlı kitabın yazarı Nicholas Krohley'e göre İran her ne kadar Mukteda'ya destek verse de ona tam anlamıyla güvenmemektedir.³⁷⁶ Çünkü Mukteda es-Sadr'ın babası Ayetullah Muhammed Sadık es-Sadr'dan kendisine kalan Irak milliyetçisi tutumu İran'ın Irak üzerindeki planları ile tam uyuşmamaktadır.

Tam da İran'ın istediği şekilde Mukteda es-Sadr'ın liderliğindeki Mehdi Ordusu bir yandan Irak'taki el-Kaide yapılanmasının başını çektiği Sünni direnişçiler diğer yandan ABD ile sıkı bir savaşın içine girmişti. Washington yönetimi 2007 yılında Irak'taki direniş faaliyetleri ile mücadele etmek ve yaşanan iç savaş sona erdirmek için ek asker gönderme kararı almıştır.³⁷⁷ ABD'nin ek asker göndermesinin ardından özellikle Bağdat'taki Sadr Şehrinde ve Anbar'da direnişçilere karşı operasyonların boyutu şiddetlenmeye başlamıştır. Tam bu dönemde Mukteda es-Sadr Irak'ı terk ederek dini

³⁷⁵ Visser, "Iran's Role in Post-Occupation Iraq: Enemy, Good Neighbor, or Overlord?", s.18.

³⁷⁶ Nicholas Krohley, "Moqtada al-Sadr's Difficult Relationship With Iran", **Hurst**, 07 Ağustos 2014, <http://www.hurstpublishers.com/moqtada-al-sadrs-difficult-relationship-with-iran/>, (19 Aralık 2015).

³⁷⁷ "President's Address to the Nation", **The White House**, 10 Ocak 2007, <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2007/01/20070110-7.html>, (19 Aralık 2015).

eğitiminin tamamlama gerekçesi ile İran'ın Kum şehrine geçmiştir. Sadr'ın İran geçiş sebeplerini Amerikalıların kendisini yakalaması veya öldürmesinden kaçmak, kendisine rakip olan Bedr Tugayları gibi Şii grupların tepkisinden kaçmak ve dini faaliyetini tamamlayıp Irak'a dini mercii olarak dönmek olarak sayabiliriz.

Sadr, 2007 yılında İran'a geçtiğinde Irak sınırları içindeki kendisine bağlı silahlı unsurlar İran'ın da desteği ile faaliyetlerine devam etmiştir.³⁷⁸ Sadr'ın İran'a gitmesinin ardından Mehdi Ordusu'nda bölünmeler yaşanmıştır. Sadr 2008 yılında grubun silahlı faaliyetlerine özel bir küçük birliğin dışında son verme kararı almıştır. Ardından Sadr grubu ve Mehdi Ordusu içerisinde etkili pozisyonlarda yer alan Kays el-Kazali ve Ebu Mehdi el-Mühendis gruptan ayrılarak kendi oluşumlarını kurmuşlardır. Kazali'nin liderliğinde kurulan Asaib Ehl el-Hak isimli silahlı grup faaliyetlerine devam edeceğini açıklamıştır. Bu grubun İran tarafından desteklendiğine dair ciddi iddialar mevcuttur. Diğer grup ise el-Mühendis liderliğinde kurulan Kataib Hizbullah isimli örgüttür.³⁷⁹

ABD'nin askeri olarak çekilmesinin ardından Asaib Ehl el-Hak grubu silahlı faaliyetlerini durdurup siyasi sürece dahil olacağını açıklamıştır. 2011 yılından sonra siyasi sürece dahil olan örgüt 2014 seçimlerine Sadr'ın dahil olduğu liste ile değil Maliki liderliğindeki KDK listesi içinde yer alarak girmiştir.³⁸⁰ Fakat 2013 yılından itibaren DAEŞ'in Irak içerisinde giderek güçlenmesi ve alan hakimiyeti kurmaya başlaması siyasi bir oluşuma doğru evrilmeye başlayan Asaib Ehl el-Hak grubunun milis kuvvet olarak tekrar faaliyete geçmesi sonucunu doğurmuştur. Geçmişte Mehdi Ordusu içerisinde yer alan Asaib Ehl el-Hak ve Kataib Hizbullah adlı milis kuvvetler 2015 yılı itibariyle İran desteği ile Irak sınırları içerisinde faaliyet göstermeye devam etmektedir.

Irak İslam Yüksek Konseyi (İİYK)

Irak İslam Yüksek Konseyi'nin kuruluş sürecine ve sonraki tutumlarına bakıldığında İran'a en yakın Şii İslami aktör olduğunu söylemek mümkündür. İran-Irak Savaşı

---

³⁷⁸ Nicholas Krohley, "Moqtada al-Sadr's Difficult Relationship With Iran", **Hurst**, 07 Ağustos 2014, <http://www.hurstpublishers.com/moqtada-al-sadrs-difficult-relationship-with-iran/>, (18 Haziran 2015); Visser, "Iran's Role in Post-Occupation Iraq: Enemy, Good Neighbor, or Overlord?", s.18-19.

³⁷⁹ Kenneth Katzman, "Iran-Iraq Relations", **Congressional Research Service**, Ağustos 2010, s.2-6.

³⁸⁰ Joel Wing, "Asaib Ahl Al-Haq From A Breakaway Sadr Militia To Defenders Of Iraq", **Musings on Iraq**, 30 Aralık 2014, <http://musingsoniraq.blogspot.com.tr/2014/12/asaib-ahl-al-haq-from-breakaway-sadr.html>, (21 Kasım 2015)

devam ederken 1982 yılında İran sınırları içerisinde ve İran'ın desteği ile oluşturulan grubun kurulduğu dönemki adı İran devrimine atıfla Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi idi. Konseyin kurulduğu yıllardaki hedefi adında da anlaşılacağı gibi Irak'ta İslami bir devrim gerçekleştirmektir. Bu sebeple İran'ın konseyin kuruluş dönemi politikaları üzerinde çok büyük etkisi olmuştur. O kadar ki İYK, İran-İrak savaşında İran safında yer alarak Bedr Tugayları isimli silahlı grubu vasıtasıyla Irak'a karşı savaşmıştır.³⁸¹

Bedr Tugayları'nın kurulmasında, silahlanmasında ve eğitilmesinde İran Devrim Muhafızları etkili olmuştur. Bedr Tugaylarının savaşçı kaynağı çoğunlukla İran-İrak Savaşında İran tarafından esir alınan Iraklı Şii askerlerden oluşmaktaydı. Bedr Tugayları kurulmasının ardından İYK'nın istihbarat ve askeri işlerini yürütmeye başlamıştır.³⁸² 2003 yılına kadar Irak dışında faaliyet yürüten Bedr Tugayları ABD işgali ile birlikte Irak'a dönüş yapmıştır. Yaklaşık 20.000 savaşçısı olduğu tahmin edilen³⁸³ örgütün liderliğini Hadi el-Amiri yapmaktadır. İran'a yakınlığı ile bilinen Hadi el-Amiri savaş sonrası Irak'ında güvenlikten sorumlu en üst düzeyli isimlerin başında gelmiştir. Nitekim 2005 yılındaki seçimlerin ardından İçişleri Bakanlığına Bedr Tugayları komutanlarından Bekir Cabir el-Zubeydi'nin getirilmesi ile Irak'ın neredeyse bütün polis güçleri Bedr Tugayları'nın savaşçılarından oluşmaya başlamıştır. İran'a bu kadar yakın duran bir grubun Irak'ın güvenliğine etkisinin boyutu da o yıllardan günümüze kadar tartışılmaya devam etmektedir.

2003 sonrası Irak'a dönen İYK üyelerinin siyasi temsilcileri yıllar geçtikçe değişen liderleri ve politikalarının etkisiyle İran ile ilişkilerine mesafe koymayı tercih etmiştir. Zira İran ile olan yakın ilişkileri onların İran ajanı olduğu ithamlarına yol açmaktaydı. Bu nedenle Irak toplumundan yeterince destek bulabilmek için İran'dan farklılaştıklarını göstermeleri gerekiyordu. Bunun için üç politika benimsemişlerdir. Birincisi, İran'da uygulanan velayet-i fakih yönetiminin Irak siyasetinin ve toplumunun kendine has yapısı nedeniyle Irak'ta uygulanamayacağını belirtmişlerdir. İkincisi, 2007 yılında partinin adındaki "devrim" kelimesini çıkartarak Irak'ta devrimi gerektiren şartların ortadan kalktığını açıklamışlardır. Üçüncüsü ise grubun lideri Ammar el-

³⁸¹ International Crisis Group, s.4-5; al-Marashi, s.267.

³⁸² Baştürk ve Diğerleri, s.21; Cabbar, s.340-342.

³⁸³ al-Marashi, s.267.

Hekim'in Irak'ın Arap dünyasının bir parçası olduğunu açıklaması olmuştur.³⁸⁴ İYK'nın İran'ın aleyhine olarak adlandırabileceğimiz bu adımları atması kendi bünyesindeki Bedr Tugayları'nın tepkisini çekmiştir. Bedr Tugayları İYK'nın bu politika değişikliklerinin ardından siyasi seçimlerde İDP ile ortak hareket ederek seçimlere onların listesi içerisinde katılmıştır.³⁸⁵

Bütün bu gelişmeler İYK'nın İran ile arasına mesafe koymak istediği şeklinde yorumlansa da İYK-İran ilişkileri hala üst düzeyde seyretmektedir. Değişen durum İYK'nın İran'a tabi olan bir örgüt olmaktan çıkıp daha bağımsız ve Irak koşullarına uygun hareket etmeye başlayan bir aktör olma yolunda ilerlemesidir.

İslami Dava Partisi (İDP)

İslami Dava Partisi, Baas rejimi yıllarında İran'dan destek alan bir grup olduğu için İran'a yakın bir duruş sergilese de İYK kadar İran yanlısı olduğu söylenemez. Özellikle 1980'li yılların başından itibaren Irak'tan sürgün edilen İDP üyelerinin ilk durakları genelde Tahran olmuştur. Siyasi örgütlenmelerini burada devam ettiren İDP üyelerinden bazıları İran'ın parti üzerindeki tasarruf yetkisinden rahatsızlık duymuştur. Zira İran o dönemde Iraklı bütün muhalif grupları Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi adlı çatı oluşum altında toplamak istiyordu. Bu politikadan rahatsızlık duyan bazı İDP üyeleri Şam ve Londra'ya geçerek buralarda örgütlenmeye başladılar. Bunun üzerine İDP, Londra kolu, Şam Kolu ve İran'da kalan İran kolu olmak üzere üçe bölünmüştür.³⁸⁶

Sürgün yıllarında partinin ayrılan kolları arasında yönetim anlayışı üzerinde fikir ayrılıkları da meydana gelmiştir. Örneğin, 1998 yılında İDP'nin sözcülerinden olan Muhammed Mehdi el-Asifi Ayetullah Hamaney'e biat ettiğini açıklayınca partiden uzaklaştırılmıştır.³⁸⁷ Bu da gösteriyor ki, İDP içerisindeki ana grup yani sürgün

---

³⁸⁴ Visser, "Iran's Role in Post-Occupation Iraq: Enemy, Good Neighbor, or Overlord?", s.13; Bulut, s.195; Baştürk ve Diğerleri, s.22; Sinkaya, s.11.

³⁸⁵ Joel Wing, "Badr Organization A View Into Iraq's Violent Past And Present", *Musings on Iraq*, 20 Ocak 2015, <http://musingsoniraq.blogspot.com.tr/2015/01/badr-organization-view-into-iraqs.html> (11 Haziran 2015).

³⁸⁶ Dai, s.254

³⁸⁷ Shanahan, s.948.

yıllarında Tahran'dan ayrılıp Şam ve Londra'ya gidenler İran'ın yönetim şekli olan velayet-i fakih yorumuna karşıdır.³⁸⁸

2003 yılında ABD'nin Irak'a saldırmasının hemen ardından Irak'a dönen İDP'nin farklı kolları tekrar örgütlenerek siyasi arenada etkili bir örgüt haline gelmiştir.³⁸⁹ İDP içerisinde ön plana çıkan isimler ise İbrahim Caferi ve Nuri Maliki olmuştur. Dönemin İDP lideri ve Irak Başbakanı Nuri Maliki 2008 yılındaki bir röportajında İran'ın adamı olmadığını söyleyerek üzerindeki ABD baskısından kurtulmak istemiştir. Aynı röportajda ABD'nin de adamı olmadığını belirten Maliki, İran ile ABD arasında ayırım gözetmeyen ve bağımsız Irak'ı savunan bir milliyetçi lider profili çizmeye çalışmıştır.³⁹⁰ Fakat Irak'ın dış desteğe ihtiyaç duyması, İran'ın Irak üzerindeki nüfuzunu kullanması, el-Kaide gibi örgütlere yönelik terörle mücadelede İran'ın desteklediği milislerin aktif rol oynaması gibi faktörler sebebiyle İDP İran ile yakınlaşmak durumunda kalmıştır.

3.2.4. Dini Havzalar Arasındaki Rekabet: Nefes *versus* Kum

Kum şehri Selçuklular döneminde ilahiyat eğitim merkezi haline gelmesi nedeniyle önem kazanmaya başlamıştır. Ancak Selçuklulardan sonra belli bir dönem bu önemini yitirse de Safeviler ile birlikte İran coğrafyası içerisindeki en önemli ilmi merkezlerden biri haline gelmiştir. Safeviler döneminde oluşturulan ve ilim havzası olarak adlandırılan Kum'daki medreseler topluluğunda Şii dünyası için pek çok önemli alim yetişmiştir. Osmanlılar'ın Nefes ve Kerbela'nın bulunduğu Irak coğrafyasında hakimiyet sağlaması üzerine Safevi Şahı I. Abbas Şiiilerin Nefes yerine Kum'a ziyarette bulunmasını sağlamaya çalışmıştır. Bu da Kum'un önemini Şiiilerin gözünde nispeten artırmıştır. Pehleviler döneminde ise Meşhed'deki eğitim kurumlarının devlet idaresine bağlanması üzerine Kum muhalif Ayetullahların merkezi haline gelmiştir. Musaddık hükümetine karşı ayaklanan Ayetullah Kaşani ve 1979 yılındaki devrimin önderi Ayetullah Humeyni bu muhalif din adamlarından bazılarıdır. Devrimden sonra Kum'da

³⁸⁸ İslami Dava Partisi'nin bu üyelerinin, İran tarzı yönetimi kabul etmediğine dair ifadeler için bkz; Juan Cole, "Ayatollahs and Democracy in Iraq", s.8-9.

³⁸⁹ Shanahan, s.949; Sinkaya, s.11.

³⁹⁰ Haroon Siddique, "Iraqi delegation to confront Iran over claims", **The Guardian**, 01 Mayıs 2008, <http://www.theguardian.com/world/2008/may/01/iraq.iran>, (19 Haziran 2015).

kurulan İmam Humeyni Medresesi'nde dünyanın dört bir tarafından gelen öğrencilere İslam devriminin öğretilerini aşıl原因an eğitimler verilmektedir.³⁹¹

Necef ise rivayetlere göre Abbasi halifesi Harunreşid devrine (786-809) kadar bir yerleşim yeri değildi. Harunreşid tarafından Hz. Ali'nin kabrinin tamir edilmesi ile birlikte bir yerleşim merkezi haline gelmiştir. Şii hadislerinin yayılma merkezi olarak kabul edilmesi ile birlikte Necef'in nüfusu artmaya başlamıştır. 13 ve 14'üncü yüzyıllarda medreseleri ve mescidleri ile Irak'ın önde gelen şehirlerinden bir olmuştur. Dini eğitim merkezi olarak önem kazanmaya başlaması ise 11'inci yüzyılın ortalarından itibaren Şiiilerin en önemli alimlerinden olan Ebu Cafer et-Tusi başta olmak üzere pek çok alimin Bağdat'tan uzaklaşarak medreselerini Necef'e taşımaları ile olmuştur.³⁹² Muhammed Hüseyin el-İsfahâni, Mirza Muhammed Hüseyin-i Nâini³⁹³, Ayetullah Allame Tabatabai³⁹⁴, Ayetullah Hui³⁹⁵, Ayetullah Bakır es-Sadr³⁹⁶ ve Ayetullah Sistani gibi önemli isimler Necef ilmi havzasında yetişmiştir. Özellikle Hui ve Sistani'nin Necef havzasının liderliğine gelmesinin ardından "dingin, sessiz din adamları" anlayışının hakim olması ile birlikte Necef, Kum'un "devrimci ve aktif din adamları" anlayışına karşı olarak durmaktadır.³⁹⁷

İran'ın dünya genelindeki Şiiiler üzerinde tek söz sahibi olma isteği İran ile Irak dini merkezleri arasındaki rekabeti artıran faktörlerden biridir. Özellikle 1979 İran İslam Devrimi'nin ardından İran bu konuda daha fazla talepkâr olmuştur. 1979 yılından Irak'ın işgal edilmesine kadar olan süreçte de İran'ın Şiiiler üzerinde söz sahibi olma yolunda ilerlediğini söyleyebiliriz. Fakat 2003 yılı ile birlikte Necef'in öneminin tekrar yükselmeye başlaması ve daha da önemlisi Necef havzasının velayet-i fakih yönetimine karşı olması İran'ı rahatsız etmektedir. Necef havzasının lideri konumunda olan Merc-i Taklid Ayetullah Sistani'nin Irak dışında özellikle Hindistan, Pakistan, Körfez ülkeleri, Lübnan, Suriye³⁹⁸ ve hatta İran içerisinde de önemli sayıda takipçiye sahip olması İran'ı

³⁹¹ Marcel Bazın, "Kum", **DİA**, Cilt:26, 2002, s.361-362.

³⁹² Mustafa Öz, "Necef", **DİA**, Cilt:32, 2006, s.486-487.

³⁹³ Ahmet Özel, "NÂİNİ", **DİA**, Cilt:32, 2006, ss.319-320.

³⁹⁴ Mehmet Suat Mertoğlu, "TABÂTABÂÎ, Muhammed Hüseyin", **DİA**, Cilt:39, 2010, ss.306-308.

³⁹⁵ Mehmet Toprak, "HÜİ, Ebü'l-Kâsım", **DİA**, Cilt:18, 1998, ss.309-311.

³⁹⁶ Mehmet Toprak, "SADR, Muhammed Bâkır", **DİA**, Cilt:35, 2008, ss.413-414.

³⁹⁷ Mehdi Khalaji, "The Last Marja: Sistani and the End of Traditional Religious Authority in Shiism", **Policy Focus (WINEP)**, No: 59, September 2006, s.3; Sinkaya, s.30.

³⁹⁸ Algar, "*Merci-i Taklid*", s.173.

rahatsız eden bir başka durumdur. Şiiiler açısından siyasi liderliği elinde bulunduran İran dini liderlik noktasında da Kum'un Necef'e üstün gelmesini istemektedir.

Kum ve Necef arasındaki bir diğer rekabet unsuru ise ekonomik kazançlardan dolayı yaşanmaktadır. Zira her yıl milyonlarca Şii hacı dini öneme sahip bu şehirleri ziyaret etmektedir. Bu ziyaretler sırasında ise yapılan bağışlar ve harcamalar hem şehirlere büyük kazanç sağlamakta hem de dini havzaların itibarını artırmaktadır. Tarih boyunca Kum ve Necef'in önemini arttırdığı ve düştüğü dönemler olmuştur. Örneğin Osmanlı Devleti'nin Necef ve Kerbela coğrafyasına hakim olması Kum'a giden Şiiilerin sayısını artırmıştır. Aynı şekilde Saddam Hüseyin döneminde Necef dini havzası üzerindeki devlet baskısı buranın önemini azaltmıştır. Fakat Saddam'ın devrilmesi ile birlikte Necef eski önemine tekrar kavuşmuş gözükmektedir. Şehirdeki devlet baskısının kalkması üzerine pek çok Şii tekrar Necef'e ziyarette bulunmaya başlamıştır.

İran'ın Irak'ın işgal edilmesinin ardından Necef havzasına karşı bir tutum almayıp aksine desteklemesi bu rekabetin sertleşmesini engellemiştir.³⁹⁹ Fakat Necef ile Kum arasındaki çekişme ve İran siyasi aklının bu rekabette oynadığı rol değişkenlik gösterebilir. Zira Necef havzasının Sistani'den sonraki liderinin belirlenmesi konusuna İran'ın da müdahil olduğuna dair ciddi iddialar vardır. Bu iddialara göre İran, Necef havzasının başına Humeyni'nin velayet-i fakih sistemini benimseyen bir din adamı getirmek istemekte ve bu pozisyon için de İran'da bulunan Irak asıllı Ayetullah Şahrudi'yi hazırlamaktadır.⁴⁰⁰ Bu iddialara güçlü bir kanıt olarak ise Şahrudi'nin 2011 yılında Necef'te ofis açması ve 2012 yılında İran'ı ziyaret eden dönemin Irak Başbakanı Maliki'nin Şahrudi ile görüşmesi gösterilmektedir.⁴⁰¹ İran'ın Ayetullah Şahrudi vasıtasıyla Necef'te bir ofis açarak havzadaki öğrencilere ve din adamlarına finansal yardım yapması ve Necef içerisinde velayet-i fakih düşüncesini yaygınlaştırma amacı gütmesi iki havza arasındaki rekabeti derinleştirmektedir.⁴⁰² Bu gelişmeler ışığında

---

³⁹⁹ Sinkaya, s.13.

⁴⁰⁰ Tim Arango, "Iran Presses for Official to Be Next Leader of Shiites", **The New York Times**, 11 Mayıs 2012, http://www.nytimes.com/2012/05/12/world/middleeast/iran-promotes-its-candidate-for-next-shiite-leader.html?_r=0, (21 Kasım 2015); "Iran promotes ally to replace aging spiritual leader of Iraq's Shiites", **Al Arabiya News**, 06 Nisan 2012, <https://www.alarabiya.net/articles/2012/04/06/205793.html>, (21 Kasım 2015).

⁴⁰¹ Reidar Visser, "Maliki's Meeting with Shahrudi in Iran", **Iraq and Gulf Analysis**, 24 Nisan 2012, <https://gulfanalysis.wordpress.com/2012/04/24/malikis-meeting-with-shahrudi-in-iran/>, (21 Kasım 2015); Sinkaya, s.13.

⁴⁰² Mustafa Habib, "Star Wars: Historical Religious Disagreement Turns Political in Iraq", **Niqash**, 03 Eylül 2015, <http://www.niqash.org/en/articles/politics/5093/Historical-Religious-Disagreement-Turns-Political-in-Iraq.htm>, (21 Kasım 2015)

bakıldığında tarih boyunca devam eden Necef-Kum çekişmesinin tekrar önemli bir boyut mu alacağı yoksa Necef'in de Kum gibi İran siyasi aklının etkisine girerek bu rekabetin sona mı ereceğini zaman gösterecektir.

3.2.5. Irak Şiileri ile İran Şiileri Arasındaki Farklar

Iraklı Şiilerin tamamen İran güdümünde olduğuna ve İran'ın Irak'ta Şiilerin ağırlıkta olduğu hükümet vasıtasıyla Irak'ı yönettiğine dair yaygın fakat şüpheli bir kanaat mevcuttur. Özellikle 2003 sonrası yaşanan gelişmelerin Irak üzerindeki İran etkisini artırdığı bir gerçek olsa da, Irak Şiileri ile İran Şiileri arasındaki bazı temel farklılıklar Irak Şiilerinin siyasi, askeri, kültürel ve ekonomik alanlarda İran'dan etkilendikleri gerçeğine rağmen tam manasıyla İran'ın güdümünde olmak istemediklerini ve istemeyeceklerini göstermektedir. Modern Irak tarihine bakıldığında da bu ülke Şiilerinin çoğunluğunun Irak'a bağlı kaldıkları görülmektedir.

İran Şiileri ile Irak Şiileri arasındaki temel farklardan ilki farklı etnik kökene sahip olmalarıdır. İran'ın Fars kültürü ile harmanlanan Şiiliği ile Irak'ın Arap Şiiliği arasında daima bir rekabet mevcut olmuştur. Iraklı Arap Şiiler Şiiliğin kendi topraklarında şekillendiği ve Hz. Ali başta olmak üzere pek çok İmam'ın kendi topraklarında yaşamasından ötürü kendilerini üstün görmektedir. Buna ilave olarak Hz. Ali, Hz. Hüseyin ve yedinci, dokuzuncu, onuncu ve on birinci imamların mezarlarının Irak topraklarında bulunması Iraklı Şiiler tarafından bir üstünlük olarak görülmektedir. Ayrıca Şiilerin inancına göre On ikinci İmam Mehdi'nin Irak sınırları içerisinde yer alan Samarra'da doğması ve burada gaybete çekilmiş olması da önemlidir.⁴⁰³ Buna karşılık İranlı Fars Şiiler ise Şiiliğin siyasal olarak güçlenmesinin ve İslam coğrafyasında söz sahibi olmasının kendi politikaları ile sağlanmasından dolayı Arap Şiilerinden üstün olduklarını iddia etmektedir. Ayrıca Iraklı Şiilerin önemli bir kısmının 19'uncu yüzyıl boyunca Şiiliğe geçen "yeni" bir toplum olması nedeniyle Şiilikten önceki alışkanlıklarının bir kısmını devam ettirmeleri, İranlıların ise 16'ncı yüzyıl boyunca Safevi Devleti idaresi altında Şiiliğe geçen "eski" bir toplum olması da aralarındaki

---

⁴⁰³ Aydın, s.525-526.

farkın sebeplerinden biridir.⁴⁰⁴ Bu çekişmede tarih boyunca süregelen Arap-Fars rekabetinin de etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Bir diğer fark ise 1979 sonrası İran'ın resmi yönetim anlayışı olan velayet-i fakih idaresini Iraklıların kendi ülkelerinde uygulamak istememesidir. Pek çok Iraklı Şii alim bu düşünceye karşı çıkmaktadır. Aktif olduğu dönemlerde İslami Dava Partisi'nin siyasi düşüncesinde İran ile benzerlik gösterdiği iddia edilse de Yitzhak Nakash bu görüşün doğru olmadığını öne sürmektedir. Nakash'a göre Irak'ta 1950'lerin sonunda kurulan, 1970'lerin ortasından itibaren özellikle de İran Devrimi ile birlikte aktifleşen Şii temelli İslami Dava Partisi'nin İran modelini taklit etmekten çok sistemden dışlanmış olan Şiiilerin toplumsal bir tepkisi sonucu oluşan bir hareket olduğunu söylemektedir.⁴⁰⁵ Nitekim işgal sonrasında günümüze kadar (2015 yılı) Irak'ta iktidarda olan İDP'nin İran tarzı bir yönetimi gündemine almaması bu farkı kanıtlar niteliktedir. Ayrıca İran'daki devrimin ardından Iraklı üst düzey Şii din adamlarının açıklamaları da İran'a bakış noktasında farklılıklar göstermiştir. Örneğin Ayetullah Muhammed Bakır es-Sadr'ın Humeyni'ye yazdığı mesajlarda Humeyni için "en yüksek merci" ve "İmam" sıfatlarını kullanırken Ayetullah Hui'nin İran devrimi için yazdığı mesajdaki sadelik ve Humeyni için Şii din adamlığı içerisinde düşük bir rütbe olan "Hüccetül İslam" sıfatını kullanması bu farka bir örnektir.⁴⁰⁶

Iraklı Şiiiler ile İranlı Şiiiler arasındaki farklılıklar 1980-1988 yılları arasında yaşanan İran-Irak savaşı sırasında daha da artmıştır. Savaş esnasında Irak ordusunda bulunan piyadelerin çoğu Şii olmasına rağmen Iraklı-Arap kimlikleri daha ağır basmış ve İran ordusu ile şiddetli çatışmalara girmişlerdir.⁴⁰⁷ Iraklı askerlerden ziyade Iraklı Şii halk da bu savaşta İran'a destek olmamıştır. 1982 yılında Basra'ya giren İran buradaki Şiiilerin desteği ile Saddam yönetimini devirme planı yapmıştı. Fakat Basra'daki Şiiiler İran'a destek olmayınca İran amacına ulaşamamıştır.⁴⁰⁸ Saddam'ın şiddetli baskılarına rağmen

⁴⁰⁴ Nakash, "Irak'ta Pandora'nın Kutusu: Şiiiler", s.XVI-XVII.

⁴⁰⁵ Yitzhak Nakash, "The Shi'is and the Future of Iraq", **The Washington Institute**, 04 Mart 2003, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-shiis-and-the-future-of-iraq>, (20 Mayıs 2015).

⁴⁰⁶ Cabbar, s.322.

⁴⁰⁷ Polk, s.134.

⁴⁰⁸ Goodarzi, s. 69.

İraklı Şiilerin İnan'ı desteklememesi İnan ile İrak Şiiliğinin temelinde ve doğasında farklılıkların olduğunu göstermektedir.⁴⁰⁹

---

⁴⁰⁹ Nakash, “*İrak'ta Pandora'nın Kutusu: Şiiler*”, s.XVIII-XIX.

SONUÇ

Iraklı Şiiiler başlangıç yılı olarak 1920 yılını sayabileceğimiz modern Irak tarihi boyunca baskı altında olmaları ve sürekli muhalif pozisyonda yer almalarının ardından 2003 yılında ABD'nin işgali sonrası oluşan yeni politik düzlemde siyasi iktidarın sahibi olmuştur. Şiiilerin 2003 yılından günümüze kadarki politikalarına bakıldığında ortak hareket edip etmedikleri ilgi çeken konuların başında gelmiştir. Bu çalışma için yapılan araştırmalar Iraklı Şiiilerin özellikle iç politik meselelerde dönem dönem sert tartışmalar yaşadıklarını göstermiştir. Şiiilerin dış politikada mümkün olduğunca ortak hareket etmeye çalıştıkları gözlemlense de tam manasıyla işbirliği içinde olduklarını söylemek pek mümkün değildir. Özellikle Necef dini havzası, Nuri Maliki ve Mukteda es-Sadr arasındaki tartışmaların boyutu taraftarları arasında bazı dönemler silahlı çatışmaya kadar varmıştır.

Bu tezin yazılmasındaki temel amaçlardan biri olan Şii aktörlerin tek sesli hareket edip edemedikleri sorusunun cevabı Necef dini havzası, Sadr grubu, İslami Dava Partisi ve Irak İslam Yüksek Konseyi'nin politikalarında kendisini göstermiştir. Zira Ayetullah Sistani Necef havzasının düşüncesi gereği siyasette aktif biçimde rol almamakta fakat toplumu yönlendirici fetvaları ile Irak siyasetinde çok önemli roller oynamaktadır. 2003 yılındaki ABD işgalinde de Iraklıları sakin olmaya çağırmış ve bu sayede Şiiilerin çok büyük çoğunluğu ABD'ye karşı direniş göstermemiştir. Fakat toplumu yönlendirmede etkili olan bir diğer aktör olan Mukteda es-Sadr ise Sistani'nin aksine kendi taraftarlarını ABD'ye karşı ayaklanmaya çağırmış ve Mehdi Ordusu adını verdiği silahlı birlikler ile ABD'ye karşı savaşımıştır. Bunun yanında Sadr'ın taraftarları ABD'ye karşı mücadele etmedikleri iddiasıyla Maliki'nin başbakanlığı sürecinde Irak güvenlik güçleri ile de çatışmalara girmiştir. İDP ve İİYK ise ABD işgaline karşı etkin bir silahlı direniş göstermeyerek siyasi süreçte aktif rol oynamışlardır. Bu iki grubun liderleri 2003 yılından seçimlerin yapıldığı 2005 yılına kadar olan süreçte ABD tarafından belirlenen yönetim kadrolarında yer almıştır. 2005 yılı ile 2014 yılı arasında gerçekleşen parlamento seçimleri sonucu kurulan hükümetlerin tamamında başbakanlık görevini yürüten kişiler İslami Dava Partisi mensupları olmuştur.

İDP'nin iktidarı boyunca Şii aktörler arasındaki anlaşmazlıklar zaman zaman zirveye çıkmıştır. Örneğin Nuri Maliki'nin Sünniler üzerinde baskı kurduğu ve onları siyasi

hayattan dışladığı iddiasıyla Sünnilerin düzenlediği protesto gösterilerine Mukteda es-Sadr da destek vermiştir. Sünnilerin protesto gösterilerine bizzat iştirak eden ve onlarla aynı camide namaz kılan Mukteda, Maliki'yi Saddam'ın Şiilere yaptığı baskıların aynısını Sünnilere yapmakla suçlamıştır. Maliki ise Mukteda'yı siyasetten anlamamakla suçlamış ve bunun üzerine bu sefer Sadr taraftarları Maliki'yi protesto için sokaklara dökülmüştür. Ammar el-Hekim ise Nuri Maliki'ye Sünnilerin anayasal taleplerinin dikkate alınması çağrısında bulunmuştur. Maliki'nin politikalarının ülkeyi kaosa doğru sürüklemesinin ardından Necef havzasının lideri Ayetullah Sistani de Maliki'yi Irak'ı iyi yönetememekle suçlamıştır. Buna benzer daha birçok olay göstermektedir ki Şii grupların arasındaki iktidar mücadeleleri özellikle iç politikada tek sesli hareket etmelerini engelleyen en önemli faktördür.

Iraklı Şiilerin dış politika tutumları da farklılıklar göstermiştir. Sanılanın aksine tüm Şii gruplar İran'ın Irak üzerindeki etkisine sıcak bakmamaktadır. Iraklı Şiilerin dış desteğe olan ihtiyaçlarına en iyi cevap veren ülke olarak ön plana çıkan İran doğal olarak Iraklı Şiileri kendi safına yaklaştırsa da Şiilerin çoğunun İran'ın bu denli nüfuz alanını genişletmesine sıcak bakmadıkları söylenebilir. ABD işgalinden yaklaşık yirmi yıl kadar kısa bir süre önce savaştıkları İran'a Irak Şiilerinin büyük bir kısmı destek olmamıştır. Bu dönemde sürgünde olan İDP üyelerinin önemli bir kısmı da İran'ın Saddam rejimine muhalif Iraklılar üzerindeki artan etkisine tepki olarak Tahran'dan ayrılmış ve Londra, Şam gibi merkezlere gitmişlerdir. Günümüzde ise Şii siyasi liderlerin de yanlış politikaları ile Irak'ın içine düştüğü güvenlik ve siyasi krizlerde Şiilerin İran'a muhtaç olması her geçen dönem İran'ın Irak'ta nüfuz alanını genişletmesine neden olmaktadır.

Şiilerin karşılıklı ilişkilerinde döneme göre farklılık bulunan bir diğer ülke ise ABD'dir. Şiilerin Baas rejiminin devrilmesini istedikleri aşıkarsa bile bunun ABD tarafından işgal yoluyla gerçekleşmesini istediklerini söylemek zorlama bir yorum olacaktır. Bu nedenle Şiilerin çoğunluğu ABD'nin işgalini zoraki olarak kabul etmek durumunda kaldıkları için direniş göstermemişler fakat işgal süresi uzadıkça işgal karşıtı söylemleri çoğalmıştır. Örneğin Sistani işgalin başında sessiz kalırken bir süre sonra ABD'nin işgale son vermesi, bir an önce ülkeden çekilmesi ve yönetimi Iraklılara devretmesi gerektiği şeklinde fetvalar yayınlamaya başlamıştır.

Şiilerin bu farklı tutumlarında İran ile ABD arasındaki rekabetin oynadığı rolün etkisi de büyüktür. “Büyük Şeytan” olarak tanımladığı ABD’nin işgal ile birlikte kendisine “komşu” olmasından büyük rahatsızlık duyan İran yönetimi işgalin bir an önce sonlanması yönünde Iraklı Şiiler üzerinde etki kurmuştur. Aynı şekilde Iraklı Şiilerin İran’a yaklaşmasından rahatsızlık duyan ABD yönetimi ise Şiilerin İran etkisinden uzaklaşması için onlar üzerinde baskı kurmaktadır. Dolayısıyla Şiiler ABD ve İran arasında adeta ikili oynayarak denge politikası yürütmeye çalışmaktadır. Fakat sonuç olarak, 2011 yılında ABD’nin Irak’tan askeri olarak çekilmesinin ardından denge politikasındaki ibrenin fazlasıyla İran tarafına kaydığını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- ABBAS, Ziya (2013), **Irak'ta Şii Merciliği'nin Siyasi Rolü**, Önsöz Yayıncılık, İstanbul.
- AL-BAYATI, Hamid (2011), **From Dictatorship to Democracy: An Insider's Account of the Iraqi Opposition to Saddam**, University of Pennsylvania Press, Pennsylvania.
- AL-MARASHI, Ibrahim (2010), "Iraq", **Guide to Islamist Movements**, Barry Rubin (Ed.), Vol 2, New York, ss.263-283.
- AL-SHISHANI, Murad Batal (2010), "The Islamists of Iraq and Sectarian Factor: The Case of Al-Qaeda in Mesopotamia", **Political Islam: Context Versus Ideology**, Khaled Hroub (Ed.), , SOAS, London.
- APAK, Adem (2011), **Anahatlarıyla İslam Tarihi II: Hulefa-i Raşidin Dönemi**, Ensar Neşriyat, 6. Baskı, İstanbul.
- APAK, Adem (2011), **Anahatlarıyla İslam Tarihi IV: Abbasiler Dönemi**, Ensar Neşriyat, 2. Baskı, İstanbul.
- ARI, Tayyar (2007), **Irak, İran, ABD ve Petrol**, Alfa Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul.
- BOZAN, Metin (2009), **İmamiyye'nin İmamet Nazariyesinin Teşekkül Süreci**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul.
- BULUT, Faik (2009), **İslamcı Örgütler 3**, Cumhuriyet Kitapları, 4. Baskı, İstanbul.
- CABBAR, Faleh (2004), **Irak'ta Şii Hareketi ve Direniş**, (Çev. Hikmet Halis), Agora Kitaplığı, İstanbul.
- CLEVELAND, William L. (2008), **Modern Ortadoğu Tarihi**, (Çev. Mehmet Harmancı), Agora Kitaplığı, İstanbul.
- COCKBURN, Patrick (2008), **Muqtada: Muqtada Al-Sadr, the Shia Revival, and the Struggle for Iraq**, Scribner, New York.
- COLE, Juan (2006), **The Ayatollahs and Democracy in Iraq**, ISIM Paper 7, Amsterdam University Press, Amsterdam, ss.1-28.
- CORDESMAN, Anthony H. and DAVIES, Emma R. (2008), **Iraq's Insurgency and the Road to Civil Conflict**, Vol 1, CSIS, Connecticut.
- DABASHI, Hamid (2015), **Şiizm Bir Protesto Dini**, (Çev. Belgin Çallı), Yarın Yayınları, İstanbul.

- DAWİSHA, Adeen (2013), **Iraq: A Political History**, Princeton University Press, Third Printing, New Jersey.
- DODGE, Toby (2012), **Iraq: From War to A New Authoritarianism**, IISS, London.
- EBU ZEHRRA, Muhammed (2013), **İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi**, (Çev. Sıbğatullah Kaya), Çelik Yayınevi, İstanbul.
- ER-RADİ, Eş-Şerif (2011), **Hız. Ali: Nehcü'l Belağa (Hız.Ali'nin Konuşmaları, Mektupları ve Hikmetli Sözleri)**, (Çev: Adnan Demircan), Beyan Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.
- ES-SADR, Muhammed Bakır (1991), **Felsefemiz**, (Çev: Abdurrahman Sarıoğlu), Cilt 1, 1. Baskı, Endişe Yayınları, Ankara.
- GALBRAITH, Peter (2007), **Irak'ın Sonu: Ulus Devletlerin Çöküşü Mü?**, (Çev: Mehmet Murat İnceayan), Doğan Kitap, İstanbul.
- GOODARZI, Jubin M. (2009), **Syria and Iran: Diplomatic Alliance and Power Politics in the Middle East**, I. B. Tauris, New York.
- HIRO, Dilip (1987), **Iran under the Ayatollahs**, Routledge & Kegan Paul Inc, New York.
- HIRO, Dilip (1991), **The Longest War: The Iran-Iraq Military Conflict**, Routledge, London.
- HUMEYİNİ, İmam (1991), **İslam'da Devlet**, (Çev. Objektif Yayınları), Objektif Yayınları, İstanbul.
- İNAT, Kemal (2006), "Irak 2005", **Ortadoğu Yıllığı 2005**, Kemal İnat, Ali Balcı (Ed.), Nobel Yayın, Ankara, ss.53-79.
- İNAT, Kemal (2010), "Irak: ABD ve Saddam Hüseyin 'İşbirliği' ile Gelen Yıkım", **Dünya Çatışmaları: Çatışma Bölgeleri ve Konuları Cilt-1**, Kemal İnat-Burhanettin Duran-Muhittin Ataman (ed.), Nobel Yayın, 3. Baskı, İstanbul, ss.9-99.
- İSLAMOĞLU, Mustafa (2008), **İmamlar ve Sultanlar**, Denge Yayınları, 16. Baskı, İstanbul.
- KARSH, Efraim (2002), **Essential Histories: The Iran-Iraq War 1980-1988**, Osprey Publishing, Wellingborough.
- MARR, Phebe (2012), **The Modern History of Iraq**, Westview Press, 3rd Edition, Colorado.
- MAVANI, Hamid (2013), **Religious Authority and Political Thought in Twelver Shi'ism: From Ali to Post-Khomeini**, Routledge, New York.

- MEARSHEIMER John J. ve WALT Stephen M. (2009), **İsrail Lobisi ve Amerikan Dış Politikası**, (Çev. Hasan Kösebalaban), Küre Yayınları, İstanbul.
- MELLAT, Şibli (1997), **Çağdaş İslami Uyanışta Hukukun Rolü: Muhammed Bakır es-Sadr**, (Çev. Tuncay Dinç), Yöneliş Yayınları, İstanbul.
- MOMEN, Moojan (1985), **An Introduction to Shi'i Islam The History and Doctrines of Twelver Shi'ism**, Yale University Press, New York.
- NAKASH, Yitzhak (2005), **Irak'ta Pandora'nın Kutusu: Şiiler**, (Çev. Metin Saltoğlu), Elips Kitap, Ankara.
- NASR, Vali (2007), **The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future**, W. W. Norton & Company, New York.
- ONAT, Hasan (1993), "Yirminci Asırda Şiilik ve "İran İslam Devrimi"", **Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu**, İlmî Neşriyat, İstanbul, ss.123-158.
- ÖZ, Mustafa (2011), **Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi**, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- ÖZ, Mustafa (2011), **Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları**, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- ÖZCAN, Mesut (2011), "Irak 2009", **Ortadoğu Yıllığı 2009**, Kemal İnat, Muhittin Ataman, Cenap Çakmak (Ed.), Küre Yayınları, İstanbul, ss.41-61.
- ÖZCAN, Mesut (2011), "Irak 2010", **Ortadoğu Yıllığı 2010**, Kemal İnat, Muhittin Ataman (Ed.), Açılım Kitap, İstanbul, ss.45-69.
- POLK, William R. (2007), **Irak'ı Anlamak**, (Çev. Nurettin Elhüseyni), NTV Yayınları, İstanbul.
- RUMSFELD, Donald (2012), **Known and Unknown: A Memoir**, Sentinel, Deluxe Edition, New York.
- SLUGLETT Marion Farouk and SLUGLETT, Peter (2001), **Iraq Since 1958 From Revolution to Dictatorship**, I. B. Tauris, London-New York.
- SLUGLETT, Peter (2007), **Britain in Iraq Contriving King and Country**, I.B. Tauris, New York.
- TRIPP, Charless (2008), **A History of Iraq**, Cambridge University Press, Third Edition, New York.
- ÜSTÜN, İsmail Sefa (1993), "İmamiye Şiasında Otorite Problemi ve Ayetullah Humeyni'nin Velayet-i Fakih Kavramı", **Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu**, İlmî Neşriyat, İstanbul, ss.375-401.

VAEZİ, Ahmed (2004), **Shia Political Thought**, Islamic Centre of England, London.

WILEY, Joyce N. (2004), **Irak Şiileri**, (Çev. Metin Mutanoğlu, Osman Baş), Ekin Yayınları, İstanbul.

WILEY, Joyce N. (2003), “The İraqi Shi’as: Origin, Ideology, and Current Political Goals”, **İraq: Its History, People, and Politics**, Shams C. İnati (Ed.), Humanity Books, New York, ss.149-163.

Sürekli Yayınlar

- AKOĞLU, Muharrem (2013), “Irak’ta Şii Varlığı”, **e-Makalat Mezhep Araştırmaları**, Cilt 6, Sayı 2, ss.391-428.
- ALGAR, Hamid (2004), “Merci-i Taklid”, **DİA**, Cilt: 29, ss.172-174.
- ALGAR, Hamid (1998), “Humeyni”, **DİA**, Cilt: 18, ss.358-364.
- AYDIN, Fuat (2012), “Ortadoğu Ülkelerinin Dinsel Yapısı”, **Ortadoğu Yıllığı 2011**, Kemal İnat, Muhittin Ataman, Fuat Aydın, Bilal Yıldırım (Ed.), Yıl: 7, Sayı: 7, ss.519-549.
- BARDAKOĞLU, Ali (1996), “Had”, **DİA**, Cilt:14, ss.547-551.
- BARZEGAR, Kayhan (2008), “Iran’s Foreign Policy In Post-Invasion Iraq”, **Middle East Policy**, Vol. 15, No. 4, ss.47-59.
- BATATU, Hanna (1981), “Iraq's Underground Shī'a Movements: Characteristics, Causes and Prospects”, **Middle East Journal**, Vol. 35, No. 4 (Autumn, 1981), ss. 578-594.
- BAZIN, Marcel (2002), “Kum”, **DİA**, Cilt:26, ss.361-362.
- BENĞİO, Ofra (1985), “Shi’is and Politics in Ba’thi Iraq”, **Middle Eastern Studies**, Vol. 21, No. 1, ss. 1-14.
- BENLİ, Yusuf (2013), “Şii-Sünni İlişkileri Çerçevesinde Irak’ta Sadr Ailesi”, **e-makalat Mezhep Araştırmaları**, Cilt. 6, Sayı. 2 (Güz 2013), ss. 429-468.
- BÜYÜKKARA, Mehmet Ali (2013), “İslam Kaynaklı Mezheplerin Ortadoğu’daki Coğrafi Dağılımı ve Tahmini Nüfusları”, **e-Makalat Mezhep Araştırmaları**, Cilt 6, Sayı 2, ss.321-354.
- BYMAN, Daniel (2000-2001), “After the Storm: U.S. Policy Toward Iraq Since 1991”, **Political Science Quarterly**, Vol. 115, No. 4, ss.493-516.
- COLE, Juan (2003), “The United States and Shi’ite Religious Factions in Post-Ba’thist Iraq”, **Middle East Journal**, Vol. 57, No. 4, ss.543-556.
- DAI, Yamao (2008), “Transformation of the Islamic Da’wa Party in Iraq: From the Revolutionary Period to the Diaspora Era”, **Asian and African Area Studies**, Vol. 7, No. 2, ss. 238-267.
- DEMİR, Ahmet İshak (2009), “İmamiyye Şi’ası’nda İmamın Yetkilerinin Fakihlerce Devralınma Süreci”, **e-Makalat Mezhep Araştırmaları**, Cilt: 2, Sayı: 1, ss. 43-75.
- ERKMEN, Serhat (2010), “Irak Parlamento Seçimi ve Sonuçları: Seçim İstikrar mı Yoksa Kaos mu Getirecek?”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 2, Sayı: 16, ss.08-41

- ES-SEYYİD, Eymen Fuad (1995), “Fatimiler”, **DİA**, Cilt: 12, ss.228-237.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi (1996), “Gadir-i Hum”, **DİA**, Cilt: 13, ss.279-280.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi (1993), “Cemel Vak’ası”, **DİA**, Cilt: 07, ss.320-321.
- GÜNDÜZ, Tufan (2008), “Safeviler”, **DİA**, Cilt: 35, ss.451-457.
- KALAYCI, Rıdvan (2013), “Irak 2012”, **Ortadoğu Yıllığı 2012**, Kemal İnat-Muhittin Ataman (Ed.), Sayı 8, Yıl 8, İstanbul, ss.33-63.
- KALAYCI, Rıdvan ve GÜRLER, Recep Tayyip, (2014), “Irak 2013”, **Ortadoğu Yıllığı 2013**, Yıl:9, Sayı:9, Açılım Kitap, İstanbul, ss.11-47.
- KARAMAN, Hayreddin (1993), “Ca’feriyye”, **DİA**, Cilt: 07, ss.4-10.
- KARTALOĞLU, Habib (2011), “İmamiyye’de Ahbârî-Usûlî Farklılaşması: Şeyh Saduk ve Şeyh Müfid Örneği”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 24, ss. 193-216.
- KELIDAR, Abbas (1983), “The Shii Imami Community and Politics in the Arab East”, **Middle Eastern Studies**, Vol. 19, No. 1, ss.03-16.
- LEWENTHAL, Gerson (2014), “‘Saddam's Qadisiyyah’: Religion and History in the Service of State Ideology in Ba’thi Iraq”, **Middle Eastern Studies**, Vol. 50, No.6, ss. 891-910.
- MERTOĞLU, Mehmet Suat (2010), “TABÂTABÂÎ, Muhammed Hüseyin”, **DİA**, Cilt:39, ss.306-308.
- MUHAKKİK, Mehdi (1991), “Âyetullah”, **DİA**, Cilt:4, ss.244.
- NAKASH, Yitzhak (1994), “The Conversion of Iraq’s Tribes to Shi’ism”, **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 26, No. 3, ss.443-463.
- NOORBAKSH, Mehdi (2008), “Shiism and Ethnic Politics in Iraq”, **Middle East Policy**, Vol: 15, No: 2, ss.53-65.
- ONAT, Hasan (1992), “Şii İmamet Nazariyesi (Kuleyni, Kummi ve Tusi’nin Görüşleri Çerçevesinde)”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 32, Sayı. 1, ss.89-110.
- ONAT, Hasan (1997), “Şiiliğin Doğuşu Meselesi (Birinci Hicri Asır)”, **Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt. 36, Sayı. 1, ss.79-118.
- ÖZ, Mustafa (1996), “Galiyye”, **DİA**, Cilt: 13, ss.333-337.
- ÖZ, Mustafa (1998), “Şia’da Humus”, **DİA**, Cilt: 18, ss.369-370.
- ÖZ, Mustafa (2006), “Neraki, Molla Ahmed”, **DİA**, Cilt: 32, ss.558-559.

- ÖZ, Mustafa (2009), “Sekaleyn”, **DİA**, Cilt: 36, s.325-326.
- ÖZ, Mustafa (2010), “Şia”, **DİA**, Cilt: 39, ss.111-114.
- ÖZ, Mustafa (2012), “Usuliyye”, **DİA**, Cilt: 42, ss.214-215.
- ÖZ, Mustafa (2006), “Necef”, **DİA**, Cilt:32, ss.486-487.
- ÖZEL, Ahmet (2006), “NÂİNÎ”, **DİA**, Cilt:32, ss.319-320.
- SHANAHAN, Rodger (2004), “Shi'a Political Development in Iraq: The Case of the Islamic Da'wa Party”, **Third World Quarterly**, Vol. 25, No. 5, ss. 943-954.
- TOPRAK, Mehmet (1998), “HÛÎ, Ebü'l-Kâsım”, **DİA**, Cilt:18, ss.309-311.
- TOPRAK, Mehmet (2008), “SADR, Muhammed Bâkır”, **DİA**, Cilt:35, ss.413-414.
- TÜRÇAN, Talip (2010), “Şeriat”, **DİA**, Cilt: 38, ss.571-574.
- ÜSTÜN, İsmail Safa (2013), “Velayet-i Fakih”, **DİA**, Cilt: 43, s.19-22.
- ÜZÜM, İlyas (2004), “Mezhep”, **DİA**, Cilt: 29, ss.526-532.
- YİĞİT, İsmail (2009), “Sıffin Savaşı”, **DİA**, Cilt: 37, ss.107-108.
- YURDAGÜR, Metin (1988), “Ahbariyye”, **DİA**, Cilt: 1, ss.490-491.
- YÜCESOY, Hayrettin (2001), “Kadisiye Savaşı”, **DİA**, Cilt: 24, ss.136-137.

Diğer Yayınlar

- “2014 Irak Genel Seçim İlk Resmi Sonuçları”, **ORSAM**.
http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2014520_2014iraksecim.pdf, (16 Kasım 2015).
- “Iran offers political aid to Iraqi Governing Council”, **The Daily Star**, Vol. 4, Num. 176, 20 Kasım 2003. <http://archive.thedailystar.net/2003/11/20/d31120130394>, (26 Mayıs 2003).
- “Iran promotes ally to replace aging spiritual leader of Iraq’s Shiites”, **Al Arabiya News**, 06 Nisan 2012, <https://www.alarabiya.net/articles/2012/04/06/205793.html>, (21 Kasım 2015).
- “Iraq: Shia Cleric Issues Threat To US Forces”, **Sky News**, 21 Haziran 2014. <http://news.sky.com/story/1286443/iraq-shia-cleric-issues-threat-to-us-forces>, (19 Haziran 2015).
- “Iraqi cleric warns US Congress against sectarian bill”, **Press TV**, 29 Nisan 2015. <http://www.presstv.ir/Detail/2015/04/29/408657/Iraq-US-Sadr-Kurds-Sunnis-intervention-baghdad>, (19 Haziran 2015).
- “Mukteda El Sadr, yıllar sonra Irak'a döndü”, **Dünya Bülteni**, 05 Ocak 2011. <http://www.dunyabulteni.net/haber/142007/mukteda-el-sadr-yillar-sonra-iraka-dondu>, (19 Mayıs 2015).
- “Obama Looks at Adding Bases and Troops in Iraq, to Fight ISIS”, **The New York Times**, 11 Haziran 2015, http://www.nytimes.com/2015/06/12/world/middleeast/iraq-isis-us-military-bases-martin-e-dempsey.html?_r=0, (16 Kasım 2015).
- “Obama to send 1,500 more troops to Iraq as campaign expands”, **Reuters**, 7 Kasım 2014, <http://www.reuters.com/article/2014/11/08/us-mideast-crisis-usa-iraq-idUSKBN0IR22I20141108#ZjmPp1Rezd9mZg7W.97>, (16 Kasım 2015).
- “Ölü veya diri”, **Milliyet**. <http://www.milliyet.com.tr/olu-veya-diri/dunya/haberdetayarsiv/14.04.2004/32246/default.htm>, (19 Mayıs 2015).
- “Shiite Politics in Iraq: The Role Of The Supreme Council”, **International Crisis Group**, Middle East Report No:70, 2007.
- “Timeline of the Status of Forces Agreement (SOFA) Negotiations and Iranian Interference”, **ISW**, 2008, s.4, 12. http://understandingwar.org/sites/default/files/Sofa%20Detailed%20Timeline%20Updated%2010%2028%2008%20_2_.pdf, (19 Haziran 2015).
- AL-KHOİ, Hayder. https://twitter.com/Hayder_alKhoei/status/606759593717268480, (10 Haziran 2015).

- AL-MOUSSAWİ, Ahmad “Muqtada al-Sadr: Iraq Is Being Driven to Ruin”, **Al Akhbar**, 25 Ekim 2012. <http://english.al-akhbar.com/node/13125>, (19 Haziran 2015).
- ARANGO, Tim “Iran Presses for Official to Be Next Leader of Shiites”, **The New York Times**, 11 Mayıs 2012, http://www.nytimes.com/2012/05/12/world/middleeast/iran-promotes-its-candidate-for-next-shiite-leader.html?_r=0, (21 Kasım 2015).
- BAŞTÜRK Levent ve Diğerleri (2013), “Irak Siyasetini Anlama Kılavuzu”, **SETA Rapor**, Ankara.
- BEZİRGAN, İnci Muratlı (2012), “ABD ve Irak Şiileri Arasındaki İlişkiler: 2003-2010 Dönemi”, Gazi Üniversitesi SBE, (**Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**), Ankara.
- BOOT, Max “Think Again: Neocons”, **Council on Foreign Relations**, Ocak-Şubat 2004. <http://www.cfr.org/united-states/think-again-neocons/p7592>, (20 Ekim 2015)
- BRUNO, Greg “U.S. Security Agreements and Iraq”, **Washington Post**, 18 Kasım 2003. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/11/18/AR2008111801118.html>, (19 Mayıs 2015).
- COLE, Juan (08 Haziran 2008), “Iran Alleges US Bribing Iraq MPs on SOFA”, <http://www.juancole.com/2008/06/iran-alleges-us-bribing-iraq-mps-on.html>, (19 Haziran 2008).
- ÇUBUKÇU, Mete ve ÖZHAN, Taha (2010), “İşgal Aşında İstikrar Arayışları 2010 Irak Seçimleri”, **SETA Analiz**.
- DUSS, Matthew ve JUUL Peter (2009), “The Fractured Shia of Iraq Understanding the Tensions within Iraq’s Majority”, **Center for American Progress**, Washington.
- EISENSTADT Michael, KNIGHTS Michael and ALI Ahmed (2011), “Iran’s Influence in Iraq: Countering Tehran’s Whole-of Government Approach”, **Policy Focus (WINEP)**, No: 111.
- HABIB, Mustafa, “Star Wars: Historical Religious Disagreement Turns Political in Iraq”, **Niqash**, 03 Eylül 2015, <http://www.niqash.org/en/articles/politics/5093/Historical-Religious-Disagreement-Turns-Political-in-Iraq.htm>, (21 Kasım 2015).
- <http://www.state.gov/documents/organization/122074.pdf>, (19 Mayıs 2015).
- <https://www.youtube.com/watch?v=gLuXzdURtmo>, (10 Haziran 2015).
- IGNATIUS, David “In Iraq's Choice, A Chance For Unity”, **Washington Post**, 26 Nisan 2006, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/04/25/AR2006042501650.html>, (20 Kasım 2015).

- JABAR, Faleh A. (1992). "Why the Uprisings Failed", **Middle East Report**, MER 176, Vol 22, May/June <http://www.merip.org/mer/mer176/why-uprisings-failed>, (11 Haziran 2015).
- KATZMAN, Kenneth (2008), "Iraq and Al Qaeda", **Congressional Research Service**.
- KATZMAN, Kenneth (2010), "Iraq: Politics, Elections, and Benchmarks", **Congressional Research Service**.
- KHAYYAT, Ibrahim "Interview: Iraqi Kurdish Leader Jalal Talabani", **Worldpress**, 09 Kasım 2003. <http://www.worldpress.org/mideast/1681.cfm>, (26 Mayıs 2015).
- KRAMER, Andrew E. "Ex-Premier Is Expelled From Governing Party in Iraq", **The New York Times**, 8 Haziran 2008, <http://www.nytimes.com/2008/06/08/world/middleeast/08iraq.html?n=Top/Reference/Times%20Topics/People/J/Jaafari,%20Ibrahim%20al-&r=0>, (27 Mart 2015).
- KROHLEY, Nicholas (2014), "Moqtada al-Sadr's Difficult Relationship With Iran", **Hurst**, 07 Ağustos 2014. <http://www.hurstpublishers.com/moqtada-al-sadrs-difficult-relationship-with-iran/>, (18 Haziran 2015)
- NAKASH, Yitzhak "The Shi'is and the Future of Iraq", **The Washington Institute**, 04 Mart 2003. <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-shiis-and-the-future-of-iraq>, (20 Mayıs 2015).
- OTTERMAN, Sharon (2004), "IRAQ: Grand Ayatollah Ali al-Sistani", **CFR** <http://www.cfr.org/iraq/iraq-grand-ayatollah-ali-al-sistani/p7636>, (14 Şubat 2015).
- ÖZKAN, Mehmet ve TORLAK, Furkan "5 SORU: Irak Yerel Seçimleri", **SETA**, (25.06.2013).
- RAGHVAN, Sudarsan and PALEY, Amit R. "Iranian Leader, in Baghdad, Hails 'New Chapter' in Ties with Iraq", **Washington Post**, (03 Mart 2008), <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/03/02/AR2008030200193.html>, (20 Kasım 2015).
- RAPHAELI, Nimrod (2004), "Understanding Muqtada al-Sadr", **Middle East Quarterly**, Vol: 11, No: 4, ss.33-42. http://www.meforum.org/655/understanding-muqtada-al-sadr#_ftnref4, (24 Şubat 2015).
- SADAH, Ali Abel "Muqtada al-Sadr Lashes Out at US, Maliki", **Al Monitor**, 18 Mart 2013. <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/03/sadr-nasrallah-speech-similarity.html#>, (19 Haziran 2015).
- SCHMIDT, Soren (2008), "Shia-Islamist Political Actors in Iraq: Who are They and What do They Want?", **Danish Institute for International Studies Report**, No: 3, Copenhagen.

- SIDDIQUE, Haroon “İraqi delegation to confront Iran over claims”, **The Guardian**, 01 Mayıs 2008. <http://www.theguardian.com/world/2008/may/01/iraq.iran>, (19 Haziran 2015)
- SİNKAYA, Bayram (2013), “Amerikan Askerlerinin Çekilmesinden Sonra Irak-İran İlişkileri”, **SETA Rapor**, No: 9, Ankara.
- TERRILL, W. Andrew (2004), “The United States and Iraq’s Shi’ite Clergy: Partners or Adversaries”, **Strategic Studies Institute**, Pennsylvania.
- THE WHITE HOUSE, “President Bush Meets with His Eminence Abdul-Aziz Al-Hakim, Leader of the Supreme Council for the Islamic Revolution in Iraq”, 04 Aralık 2006. <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2006/12/20061204-7.html#> (10 Kasım 2015).
- VISSER, Reidar (2009), “Iran’s Role in Post-Occupation Iraq: Enemy, Good Neighbor, or Overlord?”, **A Century Foundation Report**, New York-Washington.
- VISSER, Reidar “The Badr Organization and the Internal Structure of the New State of Law Parliamentary Faction”, **Iraq and Gulf Analysis**, 22 Mayıs 2014. <https://gulfanalysis.wordpress.com/2014/05/22/the-badr-organization-and-the-internal-structure-of-the-new-state-of-law-parliamentary-faction/>, (16 Haziran 2015).
- VISSER, Reidar “Maliki’s Meeting with Shahrudi in Iran”, **Iraq and Gulf Analysis**, 24 Nisan 2012, <https://gulfanalysis.wordpress.com/2012/04/24/malikis-meeting-with-shahrudi-in-iran/>, (21 Kasım 2015).
- WING, Joel “Ayatollah Sistani’s Role In Post-Saddam Iraq Interview With Fadel Reda Al-Kifae”, **Musings on Iraq**, 10 Şubat 2014, <http://musingsoniraq.blogspot.com.tr/2014/02/ayatollah-sistanis-role-in-post-saddam.html>, (22 Kasım 2014).
- WING, Joel “Premier Haider Abadi’s New Iraq Government”, **Musings on Iraq**, 12 Eylül 2014, <http://musingsoniraq.blogspot.com.tr/2014/09/premier-haider-abadis-new-iraq.html>, (16 Haziran 2015).
- WING, Joel “Asaib Ahl Al-Haq From A Breakaway Sadr Militia To Defenders Of Iraq”, **Musings on Iraq**, 30 Aralık 2014, <http://musingsoniraq.blogspot.com.tr/2014/12/asaib-ahl-al-haq-from-breakaway-sadr.html>, (21 Kasım 2015).
- WING, Joel, “Badr Organization A View Into Iraq’s Violent Past And Present”, **Musings on Iraq**, 20 Ocak 2015, <http://musingsoniraq.blogspot.com.tr/2015/01/badr-organization-view-into-iraqs.html>, (16 Haziran 2015).
- HABIB, Mustafa, “The Hero of Baghdad's Protests: Senior İraqi Cleric 'Saves' The Government - And Iraq From Iran?”, **Niqash**, 12 Ağustos 2015,

<http://www.niqash.org/en/articles/politics/5077/Senior-Iraqi-Cleric-'Saves'-The-Government---And-Iraq-From-Iran.htm>, (18 Aralık 2015);

MOHAMMED, Ali, “Shia split: Sistani and Khamenei clash over Iraq's future”, **al-Araby**, 10 Kasım 2015, <http://www.alaraby.co.uk/english/politics/2015/11/10/shia-split-sistani-and-khamenei-clash-over-iraqs-future>, (18 Aralık 2015).

“Iraqis protest over Baghdad heatwave power cuts”, **BBC**, 01 Ağustos 2015, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-33743746>, (18 Aralık 2015).

MAMOURI, Ali, “Sistani denies supporting Soleiman's involvement in Iraq”, **Al-Monitor**, 02 Aralık 2014, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/12/iraq-najaf-sistani-deny-soleimani-iran-interference.html#>, (18 Aralık 2015).

DUMAN, Bilgay, “Irak'ta Gösteriler, Reform Paketi ve Hükümetin Durumu”, **ORSAM**, 12 Ağustos 2015, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=5493>, (18 Aralık 2015).

“President's Address to the Nation”, **The White House**, 10 Ocak 2007, <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2007/01/20070110-7.html>, (19 Aralık 2015).

“Full text of Colin Powell's speech”, **The Guardian**, 05 Şubat 2003. <http://www.theguardian.com/world/2003/feb/05/iraq.usa>, Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2015.

“Iraqi Governing Council members”, **BBC**, 14 Temmuz 2003. http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3062897.stm, (16 Haziran 2015).

KEMP, Geoffrey (Kasım 2005), “Iran and Iraq; The Shia Connection, Soft Power, and the Nuclear Factor”, **USIP Special Report**, No:156, Washington.

KHALAJI, Mehdi (September 2006), “The Last Marja: Sistani and the End of Traditional Religious Authority in Shiism”, **Policy Focus (WINEP)**, No: 59.

“Al-Sadr Orders Militia To Disarm”, **CBS News**, 08 Ağustos 2008, <http://www.cbsnews.com/news/al-sadr-orders-militia-to-disarm/>, (09 Nisan 2015).

“Allawi accuses Iran of election interference”, **BBC**, 30 Mart 2010, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/8595207.stm, (20 Kasım 2015)

KATZMAN, Kenneth (Ağustos 2010), “Iran-Iraq Relations”, **Congressional Research Service**.

“El Sadr Irak'a döndü”, **Milliyet**, 06 Ocak 2011. <http://www.milliyet.com.tr/el-sadr-iraka-dondu/dunya/dunyadetay/06.01.2011/1335513/default.htm>, (19 Mayıs 2015).

ULUTAŞ, Ufuk ve TORLAK, Furkan (Aralık 2011), “Çekilme Sonrası Irak’ta Düzen Arayışı”, **SETA Analiz**, Sayı: 49, Ankara.

“Bağdat’taki kriz derinleşiyor”, **Deutsche Welle**, 11 Ağustos 2014. <http://www.dw.com/tr/ba%C4%9Fdattaki-kriz-derinle%C5%9Fiyor/a-17845011>, (16 Kasım 2015).

“Irak’ta hükümeti Abadi kuracak”, **Sabah**, 11 Ağustos 2014. <http://www.sabah.com.tr/dunya/2014/08/11/irakta-hukumeti-abadi-kuracak>, (16 Kasım 2015).

“ABD’den İbadi’ye destek”, **Aljazeera Türk**, 12 Ağustos 2014. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/abdden-ibadiye-destek>, (16 Kasım 2015).

“Saudi Arabia to reopen embassy in Baghdad”, **Arab News**, 14 Eylül 2014. <http://www.arabnews.com/news/629931>, (16 Kasım 2015).

MAMOUN, Abdelhak “Sadr accuses U.S of racism”, **Iraqi News**, 25 Aralık 2014. <http://www.iraqinews.com/features/sadr-accuses-u-s-racism/>, (19 Haziran 2015)

ÖZGEÇMİŞ

Recep Tayyip Gürler lisans derecesini 2012 yılında Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde tamamladıktan sonra aynı yıl Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Çalışmaları Anabilim dalında yüksek lisans eğitimine başladı. 2012’de Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlayan Recep Tayyip Gürler, halen Ortadoğu Enstitüsü’nde Irak masasında çalışmalarını sürdürmektedir.